

ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
REHBERLİK VE PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK BİLİM DALI

**ERGENLERDE RİSKLİ DAVRANIŞLARIN KİŞİLİK
ÖZELLİKLERİ TARAFINDAN YORDANMASINDA SOSYAL
İLİŞKİ UNSURLARININ ARACI ROLÜ**

Çiğdem SANDIKÇI

Yüksek Lisans Tezi

DaniŐman: Prof. Dr. Nilüfer ÖZABACI

Eskişehir, 2018

ESKİŞEHİR OSMANGAZI ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Çiğdem Sandıkçı tarafından hazırlanan “Ergenlerde Riskli Davranışların Kişilik Özellikleri Tarafından Yordanmasında Sosyal İlişki Unsurlarının Aracı Rolü” başlıklı bu çalışma, 09/03/2018 tarihinde *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği*’nin ilgili maddesi uyarınca yapılan **Tez Savunma Sınavı** sonucunda **başarılı** bulunarak, jürimiz tarafından oy birliği ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri BaŐkanı : Doç. Dr. Hüseyin ANILAN

Danışman: Prof. Dr. Nilüfer ÖZABACI

Üye: Dr. Öğr. Ü. Leyla ERCAN

Üye: Dr. Öğr. Ü. Fatma SAPMAZ

Üye: Dr. Öğr. Ü. Zerrin BÖLÜKBAŐI MACİT

Prof. Dr. Eyüp ARTVİNLİ
EĞitim Bilimleri Enstitüsü Müdürü

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Ergenlerde Riskli Davranışların Kişilik Özellikleri Tarafından Yordanmasında Sosyal İlişki Unsurlarının Aracı Rolü başlıklı tezin bizzat tarafınca hazırlanan, özgün bir çalışma olduğunu; bu çalışmanın tüm aşamalarında (hazırlık, veri toplama, analiz, bilgilerin sunumu ve raporlaştırma vb.) bilimsel etik ilke ve kurallara uygun olarak hareket ettiğimi; bu çalışma kapsamında elde edilmeyen tüm veri, bilgi vb. için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara çalışmanın kaynakçasında yer verdiğimi; bu çalışmanın Eskişehir Osmangazi Üniversitesi tarafından kullanılan "Bilimsel İntihal Tespit Programı"yla tarandığını ve hiçbir "intihal içermediğini" beyan ederim. Herhangi bir zamanda, herhangi bir biçimde bu çalışmamla ilgili yukarıdaki beyanuma aykırı bir durumun saptanması halinde, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçların sorumluluğunu kabul ettiğimi bildiririm.

Çiğdem SANDIKÇI

Teşekkür

Tez sürecimde bana büyük destek sağlayan, tezimi inceleyip beni yönlendiren kıymetli tez danışmanım sayın Prof. Dr. Nilüfer ÖZABACI'ya teşekkür ederim. Gerek lisans gerek mesleki hayatım ve gerek yüksek lisans eğitimime başladığımdan bu yana akademik ve kişisel olarak kendisinden çok şey öğrendiğim ve içindeki potansiyel gücü farkederek bunu açığa çıkarmamda bana her daim destek olan ve üzerimde büyük emeği geçen ayrıca akademik olarak tez sürecinde beni çalışmaya motive eden, tecrübelerinden dönüt aldığım ve yaşadığım sıkıntıların üstesinden gelmemde bana hep destek olan değerli arkadaşım Asiye DURSUN'a; titiz çalışmalarıyla tanıdığım yüksek lisans sürecinde bana yol arkadaşlığı eden ve tezi bitirmemde bana motivasyon gücü sağlayan değerli arkadaşım Tuğçe ALTUNBAŞ'a; tez sürecimde verilerimi analiz eden ve tez sürecimde akademik birikimlerinden ve tecrübelerinden çok şey öğrendiğim değerli arkadaşım Ahmet ALTINOK'a; lisans dönemimde edindiğim, beni her zaman dinleyen, alana dair çok önemli güzel fikirlere sahip olan çok değerli arkadaşlarım Elif ERSOY, Cansu BALCI, Meryem GÜMÜŞ, Feriha GÜNAY, Fatma KANAL, Serpil EMEKÇİ'ye; Sivrihisar'da kısa sürede tanıdığım ve bana her zaman destek olan değerli arkadaşlarım Anakız Hüma BARUT ve Hatice ASAR'a; bana kendimi şanslı hissettiren Hilal BARIŞ KARABULUT'a, İsmihan SAYIM'a, Havva ŞİMŞEK'e, Nurcan DİKMEN'e; tez sürecimde manevi destek sağlayan varlıklarını her zaman yanımda hissettiğim anneme, babama, ablama, Yüksel teyzeme ve Hasan amcama; tez sürecime başladığım, ilk göz ağrım Bursa/Mustafakemalpaşa'da tanıdığım, varlıklarını her zaman yanımda hissettiğim dostlarıma; tez sürecimde destek olan arkadaşlarım Serdar KÖRÜK'e; Ahmet KARA'ya ve tezimi inceleyerek bana dönüt veren ve tezimin son halini almasında destek olan tüm jüri üyelerine teşekkür ederim.

İçindekiler

Teşekkür.....	iii
İçindekiler	iv
Tablolar Listesi.....	viii
Şekiller Listesi.....	x
Özet.....	1
Abstract	3
BİRİNCİ BÖLÜM.....	5
1. Giriş.....	5
1.1. Problem Durumu	5
1.2. Araştırmanın Amacı	9
1.3. Araştırmanın Önemi	10
1.4. Varsayımlar/Sayıtlar.....	12
1.5. Sınırlılıklar	13
1.6. Tanımlar.....	13
1.7. Kısaltmalar	14
İKİNCİ BÖLÜM.....	15
2. Kavramsal/Kuramsal Çerçeve	15
2.1. Ergenlik Dönemi ve Yaşanan Değişimler	15
2.2. Ergenlik Dönemi Kuramsal Yaklaşımlar.....	19
2.2.1. Stanley Hall (1844-1924) Biyogenetik Kuram.....	19
2.2.2. Psikanalitik temelli kuramlar	19
2.2.2.1.Freud (1856-1939)'un Psikanalitik Kuramı	19
2.2.2.2.Ericson'un Psiko-sosyal Kuramı(1950-1968).....	20
2.2.3.Bilişsel Kuramlar	21
2.2.3.1.Piaget'in Bilişsel Gelişim Kuramları (1896-1980).....	21
2.2.3.2.Vygotsky'nın Sosyo-Kültürel Bilişsel Kuramı (1896-1934).....	21
2.2.3.3.Bilgi İşleme Kuramı	21
2.2.4.Davranışçı ve Sosyal Bilişsel Kuramlar	22
2.2.4.1. Skinner Edimsel Koşullama	22
2.2.4.2.Bandura Sosyal Gelişim Kuramı	22
2.2.5.Margaret Mead'ın Sosyo-kültürel Bakış Açısı.....	23
2.2.6.Psikosoyal Kuram	23
2.2.7. Gelişimsel Görevler Kuramı.....	24

2.3. Kişilik	25
2.3.1 Beş faktörlü kişilik özellikleri	27
2.3.1.1.Dışa Dönüklülük-İçe Dönüklülük	28
2.3.1.2.Yumuşak başlılık/Uzlaşılabilirlik-Hırçımlık.....	28
2.3.1.3.Öz Denetim/Sorumluluk – Yönsüzlük/Dağınıklık	29
2.3.1.4.Duygusal Tutarsızlık/Nörotizm – Duygusal Tutarlılık	29
2.3.1.5. Zekâ / Deneyime Açıklık – Gelişmemişlik	30
2.4.1.Aile desteği.....	31
2.4.2.Arkadaş desteği.....	32
2.5.Riskli Davranışlar	32
2.5.1.Riskli davranışlara iten nedenler.....	35
2.5.2.Riskli davranışların alt boyutları.....	36
2.5.2.1.Anti-sosyal davranışlar	36
2.5.2.2. Alkol kullanımı.....	37
2.5.2.3. Sigara kullanımı.....	38
2.5.2.4. Beslenme alışkanlıkları	39
2.5.2.5. İntihar	40
2.5.2.6.Okul terki	41
2.6. Riskli Davranışlar İle İlgili Kuramsal Açıklamalar.....	41
2.6.1. Biyolojik temelli yaklaşım	41
2.6.2. Sosyolojik temelli yaklaşım.....	42
2.6.3. Psikolojik temelli yaklaşımlar	43
2.6.4.Psiko-sosyal temelli yaklaşım	43
2.7. İlgili Araştırmalar	45
2.7.1. Riskli davranışlara giren ergenler ile sosyal ilişki durumları arasındaki ilişkiler	45
2.7.2. Riskli davranışlar gösteren ergenlerin kişilik özellikleri ve sosyal ilişki durumları arasındaki ilişkiler	46
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	51
3. Yöntem.....	51
3.1. Araştırma Deseni.....	51
3.2. Evren ve Örneklem/Çalışma Grubu	51
3.2.1. Okul.....	52
3.3. Veri Toplama Araçları.....	53
3.3.1. Beş faktör kişilik ölçeği.....	53
3.3.2. Riskli davranışlar ölçeği.....	54

3.3.3. Sosyal ilişki unsurları ölçeği.....	55
3.4. Verilerin Toplanması.....	56
3. 5. Verilerin Çözümlemesi.....	56
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	58
4. Bulgular.....	58
4.1. Araştırmada Kapsamında Ele Alınan Değişkenlere İlişkin Betimleyici İstatistikler.....	58
4.2. Ergenlerde Beş Faktör Kişilik Özellikleri, Sosyal İlişki Unsurları ve Riskli Davranışlar Arasındaki Doğrudan ve Dolaylı İlişkilerin Değerlendirilmesi.....	66
4.2.1. Ergenlerde beş faktör kişilik özellikleri, sosyal ilişki unsurları ve riskli davranışlar arasındaki ilişkilerin değerlendirilmesi.....	66
3.2.2. Ergenlerde Beş Faktör Kişilik Özelliklerinin Riskli Davranışlar Üzerindeki Doğrudan Etkisinin Değerlendirilmesi.....	68
3.2.3. Ergenlerde Beş Faktör Kişilik Özelliklerinin, Sosyal İlişki Unsurları Üzerindeki Doğrudan Etkisinin Değerlendirilmesi.....	72
3.2.4. Ergenlerde Sosyal İlişki Unsurlarının, Riskli Davranışlar Üzerindeki Doğrudan Etkisinin Değerlendirilmesi.....	74
3.2.5. Ergenlerde beş faktör kişilik özelliklerinin riskli davranışlar üzerindeki etkisinde sosyal ilişki unsurlarının aracı etkisinin değerlendirilmesi.....	77
BEŞİNCİ BÖLÜM.....	80
5. Sonuç, Tartışma ve Öneriler.....	80
5.1. Sonuç.....	80
5.2. Tartışma.....	80
5.2.1 Çalışma grubunun riskli davranışlar ölçeği puanına ait betimsel bulgularla ilgili tartışma.....	80
5.2.1.1 Riskli davranışların devam ettikleri okul türlerine göre değerlendirilmesi.....	80
5.2.1.2 Riskli davranışların sosyo ekonomik düzeylerine göre değerlendirilmesi.....	81
5.2.1.3 Riskli davranışların anne eğitim ve baba eğitim düzeylerine göre değerlendirilmesi.....	81
5.2.2 Beş faktörlü kişilik özellikleri ile riskli davranışlar arasındaki ilişkilerle ilgili tartışma.....	81
5.2.3. Sosyal ilişki unsurları ile riskli davranışların ilişkisine dair tartışma.....	86
5.2.4. Beş faktörlü kişilik özellikleri ve riskli davranışlara dair bulgular.....	88
5.2.5. Beş faktörlü kişilik özellikleri sosyal ilişki unsurları ile ilgili tartışma.....	92
5.3. Öneriler.....	98
5.3.1. Uygulamaya Yönelik Öneriler.....	98

KAYNAKÇA.....	100
EKLER	124
ÖZGEÇMİŞ	130

Tablolar Listesi

Tablo Numarası	Başlık	Sayfa Numarası
3.1	Araştırma Kapsamında Toplanan Veriye İlişkin Betimsel Özellikler	51
3.2	Araştırma Kapsamında Toplanan Veriye İlişkin Betimsel Özellikler	52
3.3	. Uyum İyiliği İndeksleri ve Kabul Edilebilirlik sınırları	57
4.1	Araştırma Kapsamında Ele Alınan Değişkenlere İlişkin Betimleyici İstatistikler	58
4.2	Riskli Davranışların Öğrencilerin Öğrenime Devam Ettikleri Lise Türüne Göre Farklılaşması Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları	59
4.3	Riskli Davranışların Öğrencilerin Sosyo Ekonomik Düzeylerine Göre Farklılaşması Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları	61
4.4	Riskli Davranışların Öğrencilerin Sınıf Düzeylerine Göre Farklılaşması Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları	62
4.5	Riskli Davranışların Öğrencilerin Babalarının Eğitim Düzeylerine Göre Farklılaşması Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları	64
4.6	Riskli Davranışların Öğrencilerin Annelerinin Eğitim Düzeylerine Göre Farklılaşması Kruskal Wallis H Testi Sonuçları	65
4.7	Ergenlerde Riskli Davranışları, Kişilik Özellikleri ve Sosyal İlişki Unsurları Arasındaki Korelasyon Katsayıları	67
4.8	Ergenlerde Beş Faktör Kişilik Özelliklerinin, Riski Davranışlar Üzerindeki Doğrudan Etkileri	69
4.9	Ergenlerde Beş Faktör Kişilik Özelliklerinin, Riski Davranışlar Üzerindeki Doğrudan Etkileri (Revize Edilmiş Model)	70
4.10	Ergenlerde Beş Faktör Kişilik Özelliklerinin, Sosyal İlişki Unsurları Üzerindeki Doğrudan Etkileri	73

4.11	Ergenlerde Beş Faktör Kişilik Özelliklerinin, Sosyal İlişki Unsurları Üzerindeki Doğrudan Etkileri (Revize Edilmiş Model)	73
4.12	Ergenlerde Sosyal İlişki Unsurlarının, Riskli Davranışlar Üzerindeki Doğrudan Etkileri	75
4.13	Ergenlerde Sosyal İlişki Unsurlarının, Riskli Davranışlar Üzerindeki Doğrudan Etkileri (Revize Edilmiş Model)	76
4.14	Ergenlerde Beş Faktör Kişilik Özelliklerinin Riskli Davranışlar Üzerindeki Dolaylı Etkileri	79

Şekiller Listesi

Şekil Numarası	Başlık	Sayfa Numarası
1.1	Tanımlanan Model	10
4.1	Ergenlerde Beş Faktör Kişilik Özelliklerinin Riskli Davranışlar Üzerindeki Doğrudan Etkileri (Model korelasyonlara bağlı oluşturulmuştur)	68
4.2	Ergenlerde Beş Faktör Kişilik Özelliklerinin Riskli Davranışlar Üzerindeki Doğrudan Etkileri (Revize Edilmiş Model)	71
4.3	Ergenlerde Beş Faktör Kişilik Özelliklerinin, Sosyal İlişki Unsurları Üzerindeki Doğrudan Etkileri	72
4.4	Ergenlerde Beş Faktör Kişilik Özelliklerinin, Sosyal İlişki Unsurları Üzerindeki Doğrudan Etkileri (Revize Edilmiş Model),	74
4.5	Ergenlerde Sosyal ilişki Unsurlarının, Riskli Davranışlar Üzerindeki Doğrudan Etkileri	75
4.6	Ergenlerde Sosyal İlişki Unsurlarının, Riskli Davranışlar Üzerindeki Doğrudan Etkileri (Revize Edilmiş Model)	77
4.7	Ergenlerde Beş Faktör Kişilik Özelliklerinin Riskli Davranışlar Üzerindeki Dolaylı Etkileri	79

Özet

Ergenlerde Riskli Davranışların Kişilik Özellikleri Tarafından Yordanmasında Sosyal İlişki Unsurlarının Aracı Rolü

Çiğdem SANDIKÇI

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü

Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Nilüfer ÖZABACI

2018

Amaç: Bu araştırmanın amacı, ergenlik döneminde olan bireylerde kişilik özelliklerinin riskli davranışlar üzerindeki etkisinde sosyal ilişki unsurlarını değerlendirmektir. Bu amaç doğrultusunda modelin veri ile uyumu yol analizi tekniği ile test edilmiştir. Hipotez modelde kişilik özellikleri bağımsız değişken, sosyal ilişki unsurları aracı değişken, riskli davranışlar ise bağımlı değişken olarak alınmıştır.

Yöntem: Bu araştırma liselerde öğrenim gören ergenlerin riskli davranışlar, kişilik özellikleri ve sosyal ilişki unsurları arasındaki ilişkilerinin değerlendirildiği korelasyonel bir araştırmadır. Araştırma, Bursa ilinde lise öğrenimine devam etmekte olan 591 ergen üzerinde gerçekleştirilmiştir. Uygulanan ölçeklerde hatalı, eksik veya yanlış cevap veren 41 öğrencinin verileri uygulamadan çıkartılmıştır. Riskli davranışların ölçülmesinde Gençtanırım ve Ergene (2014) tarafından geliştirilen Riskli Davranışlar Ölçeği, beş faktörlü kişilik özelliklerinin ölçülmesinde John, Donahue ve Kentle (1991) tarafından geliştirilip Alkan (2007) tarafından uyarlaması yapılan Beş Faktörlü Kişilik Özellikleri Ölçeği, sosyal ilişki unsurlarının ölçülmesinde Turner, Frankel ve Levin (1983) tarafından geliştirilip Duyani Gelbal ve Var (2013) tarafından uyarlaması yapılan Sosyal İlişki Unsurları Ölçeği kullanılmıştır.

Bulgular: Ergenlerin beş faktör kişilik özelliklerinin ve sosyal ilişki unsurlarının, riskli davranışlarını açıklayıp açıklamadığını belirlemek amacıyla yol analizi tekniği kullanılmıştır. Yol analizinin test edilmesinde modelin veri ile uyumu değerlendirildiğinde uyum değerlerine göre modelin veri ile iyi uyum gösterdiği belirlenmiştir. Dışa dönüklük ile sigara kullanımı arasındaki ilişkide, arkadaş desteğinin tam aracılık etkisinin olduğu dışa dönüklük ile beslenme alışkanlıkları arasındaki ilişkide, geçimlilik ile sigara kullanımı arasındaki ilişkide ve gelişime açıklık ile sigara kullanımı arasındaki ilişkide arkadaş desteğinin kısmi aracılık

etkisinin olduğu; sorumluluk ile intihar eğilimi arasındaki ilişkide ise aile desteğinin kısmi aracılık etkisinin olduğu belirlenmiştir.

Sonuç ve Tartışma: Bu araştırma, ergenlerin gösterdikleri riskli davranışların oluşmasında beş faktörlü kişilik özelliklerinin ve sosyal ilişki unsurlarının önemli rol oynadığını göstermektedir. Araştırma; riskli davranışların, kişilik özelliklerinin ve sosyal ilişki unsurlarının alt boyutları arasındaki etkileşimlerinin yol analiziyle daha iyi düzeyde incelenmesini sağlamıştır. Ergenlerin ergenlik dönemi ile birlikte değışen sosyal ilişki unsurlarından aile ve arkadaş desteğinin riskli davranışlar göstermeleri üzerinde etkili olabileceğı bulgusuna ulaşılmıştır. Oluşturulan bu modelin psikolojik danışmanlar için riskli davranışlar üzerinde hangi değışkenlerle çalışmasının yararlı olacağı ve okullarda yürütülecek koruyucu, önleyici ve müdahaleci yaklaşımlar açısından kullanılmasının yararlı olacağı düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Riskli davranışlar, sosyal ilişki unsurları, beş faktörlü kişilik özellikleri, ergenler, lise

Abstract

The Intermediary Role of the Social Relation Factors in the Risky Behaviours of Adolescents Being Predicted by Characteristics

Çiğdem SANDIKÇI

Eskisehir Osmangazi University Institute of Educational Sciences

Department of Guidance and Psychological Counseling

Advisor: Prof. Dr. Nilüfer ÖZABACI

2018

Purpose: The purpose of this research is to evaluate the social relation factors' effect on the risky behaviours of characteristics in the individuals within the adolescent period. In accordance with this purpose the concordance of the model with the data was tested with path analysis technique. Within the hypothesis model characteristics were considered as independent variable, social relation factors as intermediary variable, risky behaviours were considered as dependent variable.

Method: This research is a correlational research in which the relations among risky behaviours, characteristics and social relation factors of the adolescents, who attend high schools, are evaluated.

The research was carried out on 591 adolescents who attend high school education in Bursa. The data of the 41 students who gave incorrect, deficient and wrong answers were removed from the scales applied. For measuring the risky behaviours Risky Behaviours Scale, which was developed by Gençtanırım and Ergene (2014), for measuring five factor characteristics Five Factor Characteristics Scale, which was developed by John, Donahue and Kentle (1991) and adapted by Alkan (2007), and for measuring social relation factors Social Relation Factor Analysis, which was developed by Turner, Frankel and Levin (1983) and adapted by Duyani Gelbal and Var (2013) were utilized.

Findings: In order to determine whether five factor characteristics and social relation factors explain the risky behaviours of the adolescents, path analysis technique was used. While testing the path analysis when the concordance of the model with the data was evaluated it was determined that the model accorded with the data according to the concordance values. It was determined that in the relation between being extraversion and

smoking peer support has total intermediary effect; in the relation between extraversion and eating habits, in the relation between compatibleness and smoking and also in the relation between being open for improvement and smoking peer support has partial effect; in the relation between responsibility and suicidality the family support has partial effect.

Conclusion and Discussion: This research indicates that five factor characteristics and social relation factors have an important role on the risky behaviours adolescents exhibit. The research provided an investigation at a better level for the interactions among the risky behaviours, characteristics and social relation factors through path analysis. It is found that family and peer support which are from the changing social relation factors through adolescence, may be effective on the adolescents' showing risky behaviours. It is thought that this model will be useful for counsellors to work on which variables concerning risky behaviours and it will be utilized in terms of protective, preventive and interfering approaches to be used in schools.

Keywords: Risky behaviours, social relation factors, five factor characteristics, adolescents, high school

BİRİNCİ BÖLÜM

1. Giriş

Ergenlik döneminde olan bireylerde kişilik özelliklerinin riskli davranışlar üzerindeki etkisinde sosyal ilişki unsurlarının incelendiği bu tezin birinci bölümünde tezin konusuyla ilgili problem durumu özetlenmiş ve araştırmanın amacı ve önemi açıklanmıştır. Ayrıca tezin sayıltıları ve sınırlılıkları belirtilmiş ve tezde kullanılan tanımlar ve kısaltmalar listelenmiştir.

1.1. Problem Durumu

İnsanlar doğumdan ölüme kadar bir gelişim süreci içindedir. Her gelişim döneminin kendine has özellikler barındırdığı ve birey için ayrı öneme sahip olduğu söylenebilir. Bu gelişim dönemlerinden biri de kişiliğin oluştuğu, mesleki kararların alındığı, özerkleşmenin başladığı ergenlik dönemidir (Steinberg, 2007). Ergenlik ile ilgili birçok tanım bulunmaktadır. Ergenlik, bütün toplumlarda, çocukluğun olgunlaşmamışlığından yetişkinin olgunluğuna geçişin, gelecek için hazırlanmanın gerçekleştiği bir büyüme dönemidir (Larson ve Wilson, 2004). Yani ergenlik dönemi yetişkinliğe adım atarken fiziksel, bilişsel ve psiko-sosyal anlamda önemli değişimlerin yaşandığı, yeni duygular, düşünceler ve davranışların kazanıldığı dinamik bir dönemdir. Dönemin önemli kazanımlarından birisi de kişilik gelişimidir.

Kişilik gelişiminin devam ettiği ergenlik döneminin sağlıklı bir şekilde atlatılabilmesi için ergenin anlaşılması önemlidir (Karabekiroğlu, 2014). Kişilik, yavaş yavaş gelişen ve yüksek düzeyde istikrar gösteren bir yapıdır (Jung, 2005). Kişilik, farklı durumlarda açığa çıkan davranışları açıklayan, kişiler arasında yaşanan, tecrübeye dayanan bireysel farklılıklar ile duygusal tutumlardaki ve tarzlardaki farklılıklardır (McCrae ve Costa, 1991). Ayrıca kişilik özellikleri; bireyin içindeki potansiyeli açığa çıkarması ve duygu, düşünce, davranışlarının organizasyonu ile ilgilidir (McCrae ve Costa, 2008). Kişilik çalışmalarında bireyler arasındaki farklılıklar araştırıldığı kadar benzerlikler üzerinde de araştırmalar yapılır. Bireylerin birbirlerinden farklı davranmalarının altında yatan sebepleri araştıran kişilik araştırmaları kişiliğin oluşum sürecini de açıklamaya çalışır (Cloninger, 2000). Ergenlik

dönemi, gelişimsel yapısı itibari ile kişilik yapılarının oluşumunda bazı zorluklar barındırabilir. Bu sebeple de ergenler risk alma davranışına yönelebilirler.

Riskli davranışlar; ergenin gelişim görevlerini başarmasına, başarı duygusunu hissetmesine, genç yetişkinlik dönemine sağlıklı şekilde geçmesine ve sosyal yeterliğe sahip olmasına engel olan davranışlardır (Jessor, 1991). Riskli davranışlar arasında okul terki, sigara kullanımı, alkol kullanımı, antisosyal davranışlar, beslenme alışkanlıkları ve intihar yer almaktadır (Gençtanırım ve Ergene, 2014). Riskli davranışlar, ergenlerde psiko-sosyal gelişimi olumsuz yönde etkilemektedir. Bu sebeple ergenlerin akranları ile olan ilişkilerine, kurallara yönelik davranışlarına, olgunlaşmasına ve kimlik gelişimine etki etmektedir (Peterson, Walker, Whatt, Rheinboldt, White & Hogkinson, 2003). Riskli davranışlara neden olan doğrudan ve dolaylı etkenlerin belirlenmesi riskli davranışların anlaşılması açısından önemlidir. Kişilik özellikleri risk alma davranışlarını etkilemektedir (Karabey ve Müftüoğlu, 2007). Günümüzde kişilik özelliklerini ele alan modeller olmakla birlikte son dönemlerde Beş Faktör Kişilik Model'i kullanılmaktadır (Basım, Çetin ve Tabak, 2009; Herken, Bodur ve Kara, 2000; Kaya, 2011). Beş faktör kişilik özelliklerinin riskli davranışlarla ilişkisi olduğu görülmektedir. Bu modele göre beş faktör kişilik özellikleri; sorumluluk, gelişime açıklık, geçimlilik, nörotizm, dışa dönüklüktür. Sorumluluk, odaklanma ve hareket etme ayrıca özdisiplin ve özkontrol ile ilgilidir. Gelişime açıklık, kendini ifade edebilme ve açıklayabilmeye ilgilidir. Geçimlilik ilişkilerinden hoşnut olmayla ilgilidir. Dışa dönüklük, olumlu duyguları deneyimleme ve arkadaş sayısına önem verme ile ilgilidir (Burger, 2006). Nörotizm, depresyon, stres, endişe ve düşünmeden hareket etme ile ilgilidir (Akın ve Çetin, 2007). Sorumluluk, gelişime açıklık, geçimlilik, nörotizm boyutlarının madde kullanımı ile ilişkili olduğu tespit edilmiştir (Kaya, 2011). Dışa dönük kişilik özelliğinin de madde kullanımı ile ilişkili olduğunu söyleyen araştırmacılar vardır (Herken, Bodur ve Kara, 2000). Ayrıca Costa'ya (1991) göre nörotizm, normal bireylerin uyumlu ya da uyumsuz davranışlarını belirleme açısından önemli bir kişilik özeliğidir. Nörotizm; duygusal açıdan dengesiz olma, stresin algılanması, somatik belirtiler ve stresle başa çıkma mekanizmaları açısından ilişkilidir (Akt., Somer, Korkmaz ve Tatar, 2004). Duygusal açıdan dengesiz olan kişiler küçük engellemeleri daha kolay şekilde umutsuzluk olarak algılamaktadırlar. Bunun sonucunda olumsuz duygulara daha fazla meyilli olmaktadır (Somer, 1998). Ergenlik döneminde bireyin kişilik özellikleri bağımlılığa sebep olan etmenler arasındadır (Kulaksızoğlu, 2004; Yancar, 2005). Kişilik sisteminin ergenlerin riskli davranışlarını yordadığı belirtilmektedir (Jessor ve Jessor, 1977). Aynı zamanda ergenin içsel motivasyonu,

amaç oluşturma, içten ya da dıştan denetimli odaklı olma, beklentilerinin olup olmaması gibi kişisel özellikler de ergen için riskli davranışları yordayan etmenlerdendir (Costa, Donovan ve Jessor, 1994). Ayrıca ergenlik döneminde ergenlerin kişisel özgürlüklerini kazanma istekleri aile ile yaşantılarını etkilemekte (Dolgin, 2014), yaşlıları ile daha fazla ilişki kurmayı tercih edebilmekte (Steinberg, 2007) ve sosyal ilişki açısından üretken olduğu bir döneme girmektedir (Özbay ve Öztürk, 1992). Bu açıdan ergenlik döneminde sosyal ilişki unsurlarını ele almanın önemli olduğu söylenebilir.

Ergenlik döneminde riskli davranışları etkileyen bir başka unsur da aile desteği ve arkadaş ilişkileridir (Ögel, 2007). Ergenler, ailelerinden çok arkadaşlarıyla uzun süre vakit geçirmekte ve arkadaşlarının etkisinde daha fazla kalmaya başlamaktadırlar. Ancak, yaşamları için önemli kararlarda anne-babaları ile sosyal ilişki kurmaya devam etmektedirler (Curtis, 1975). Aileler bazen ergenin arkadaşları ile çok vakit geçirmesinden şikâyetçi olabilmektedirler. Arkadaşları ile sağlıklı ilişkiler kuran ergenlerin topluma uyum becerilerinin yüksek olduğu, saldırganlık düzeylerinin ise daha düşük olduğu (Steinberg, 2007) düşünüldüğünde; ailelerin çocuklarının arkadaşlık ilişkilerini kısıtlama durumları ergenlikteki ve yetişkinlikteki davranışlarını olumsuz etkilemektedir (Santrock, 1993). Yani ergenlik dönemindeki yaşantılar ergenlerin algıladıkları aile ve arkadaş desteğini etkilemektedir (Balkaya-Ceyhan, 2007; Balkıs-Arslan 2016; Balkıs ve Arslan, 2014; Gençtanırım-Kuru, 2010; Özer, Gençtanırım ve Ergene, 2011; Uludağlı ve Sayıl, 2013). Ergenlerin algıladıkları aile ve arkadaş desteği ise riskli davranışlarını açıklayan bir durumdur. Aile tarafından düşük düzeyde sosyal destek algılayan, ailesiyle olan iletişim ve etkileşimlerini olumsuz ve zayıf algılayan ergenlerin risk grubunda olması da destekleyici bir bulgudur (Greenberg, Siegel ve Leitch, 1983; Lagana, 2004; Mounts, 2001; Mounts, 2003; Özçevikel, 2003; Steinberg, 1986; Yalçın, 2004; Yılmaz, 2000). Diğer yandan arkadaş grubu ergenlerde riskli davranışların ortaya çıkmasına sebep olabilmektedir (Peker, Uludağlı, Sayıl, Kumru, Bayraktar, Öztürk ve Kındap, 2006). Madde kullanımını açıklayan ilk sebebin arkadaş etkisi; sonrasında sebebin sorunlardan uzaklaşma isteğinin olduğu belirtilmektedir (Eneç- Can, 2007). Ayrıca madde kullanımına merak, arkadaş etkisi, ailevi ve kişisel sorunların yol açtığı bilinmektedir (Ögel, 2007). Aynı zamanda arkadaş desteği diğer yandan ergenleri riskli davranışlardan koruyucu özellikler de içerebilir (Moran ve DuBois, 2002; Prinstein, Boegers ve Spirito, 2001).

Ergenlik dönemi, fiziksel, hormonal, cinsel, sosyal, kişisel ve duygusal değişim ve gelişimlerin yaşandığı bireysel farklılıkların olduğu bir dönemdir (Kulaksızoğlu, 1998). Pek

çok değişim ve gelişimlerin yaşandığı bu dönemde ergenler riskli faktörlerle karşılaşabilmektedirler. Bu faktörler; kişisel, çevresel ve davranışsal faktörlerdir. Riskli davranışlara sebep olan kişisel, davranışsal ve çevresel sebeplerin doğrudan ve dolaylı etkileri bulunmaktadır. Algılanan aile ve arkadaş ilişkileri ergenin riskli davranışlarını yordayan çevresel sistem içindedir. Ergenlik dönemi hakkında yapılan araştırmalara göre aile; ergenin ruhsal ve bedensel açıdan olumlu kazanımlar elde etmesi için hayati önem taşımaktadır. Bireylerin ilk öğrenmelerinin ergenlik ve yetişkinlik dönemindeki sosyal ilişkilerinin varlığını etkileyeceği söylenebilir. Çocukların ileriki yaşam dönemlerinde değişen çevrelerine göre sürekli olarak sosyal ilişki deneyimleri yaşamaya devam edeceği düşüldüğünde; bireyin çocukluk dönemindeki sosyal ilişki deneyimleri olumsuzsa; yani ailesi tarafından çocuğa yeterli sevgi, dengeli bakım, beslenme ile oluşacak temel güven duygusu oluşmamışsa çocuk, sosyal ilişki deneyimleri yaşamak istemeyebilir. Sonuç olarak sosyal ilişki yaşamaktan kaçınabilir. (Koptagel, 1981; Kulaksızoğlu, 2009; Türkmen, Karaman, Ercan ve Çok, 2011; Yavuzer, 1981; Yörükoğlu, 1983).

Yaralanma-ölüm riski taşıyan riskli davranışlar arasında olan depresyon, anksiyete, uyuşturucu bağımlılığı, yeme bozuklukları diğer gelişim dönemlerine göre ergenlik döneminde daha sık gözlenmektedir (Kelley Schothec ve Landry, 2004). Ayrıca ergenlik dönemi terkedilmesi zor olan riskli davranışların yaşam biçimine dönüştüğü bir dönemdir (Blum, 1998). En fazla gözlenen riskli davranışların ise sigara içme, okul kurallarına uymama, kötü beslenme ve kavga etme olduğu görülmektedir (Çakar, Tagay, Karataş ve Yavuzer, 2015). Yetişkin sigara içen kişilerin %90'ının sigaraya 18 yaşından önce başladığı tespit edilmiştir (Pan American Health Organization, 2017). Jessor ve Jessor (1997) geliştirdikleri problem davranış kuramında kişilik, algılanan çevre ve davranış sistemi olmak üzere üç sistemden bahsetmiştir. Davranış sistemi içerisinde bulunan riskli faktörler ergenin riskli davranışlarını yordamaktadır (Siyez ve Aysan, 2007). Yaşamın belli evrelerinde görülen suç oluşturan ya da oluşturmeyen davranışlar ya da sağlığa etkileri olan davranışlar davranış sistemi kapsamında değerlendirilir (Costa, Donovan ve Jessor, 1994).

Riskli davranışlarla ilgili yurtiçi alanyazın incelendiğinde bu davranışların görülme sıklığını inceleyen (Arslan-Şahin, 2011; Deniz, 2011; Ekşi, Arıcan ve Yaman, 2016; Erel ve Gölge, 2015; Savi - Çakar, Tagay, Karataş ve Yavuzer, 2015), sosyo-demografik değişkenlere göre dağılımını inceleyen (Ekinci, 2016; Gençtanırım-Kuru, 2010; Tural-Büyük ve Duman, 2014); sosyal destek ile ilişkisini inceleyen (Bulut, 2010; Gençtanırım-Kurt ve Ergene, 2017; Kaplan ve Aksel, 2013; Sever, 2015), kişilik özellikleri ile ilişkisini inceleyen (Bekçi, 2015;

Demirkol, 2013) çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Ayrıca riskli davranışlar ile ilgili son zamanlarda yapılan çalışmalar da mevcuttur (Erbaş ve Kağnıcı, 2017; Erdoğan, 2017; Körük, 2016). Buna rağmen ergenlerde kişilik özellikleri, sosyal ilişki unsurları ve riskli davranışların birlikte yapıldığı araştırmalara rastlanmamıştır.

Yukarıda belirtilen açıklamalar ve araştırmalar doğrultusunda genel bir değerlendirme yapılacak olunursa ergenlerde riskli davranışların ortaya çıkmasında kişilik özelliklerinin ve sahip oldukları sosyal ilişki unsurlarını nasıl algıladıklarının önemli rol oynayabileceği düşünülmektedir. Ergenlerin sahip oldukları kişilik özelliklerine göre algıladıkları sosyal ilişki unsurları değişmektedir. Bunun sonucunda ergenler riskli davranışlar göstermektedirler.

1.2. Araştırmanın Amacı

Araştırmada ele alınan bağımlı değişken riskli davranışlar; bağımsız değişken ise sosyal ilişki unsurları ve kişilik özellikleridir. Bu çalışma; ergenlik döneminde olan bireylerde kişilik özelliklerinin riskli davranışlar üzerindeki etkisinde sosyal ilişki unsurlarını incelemeyi amaçlamaktadır. Bu genel amaç doğrultusunda sosyal ilişki unsurlarının riskli davranışlar üzerindeki aracı rolüne ilişkin bir model tasarlanmıştır. Ayrıca araştırmada okul türüne, sosyo-ekonomik düzeyine, sınıf düzeyine, anne eğitim düzeyine ve baba eğitim düzeyine göre riskli davranışların anlamlı düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığının belirlenmesi de amaçlanmıştır. Bu amaçla geliştirilmiş aşağıdaki sorular sınanacaktır.

Alt Amaçlar

Riskli davranışlar; okul türü, sosyo-ekonomik düzeyi, sınıf düzeyi, anne eğitim düzeyi ve baba eğitim düzeylerine göre farklılık göstermekte midir?

Beş faktörlü kişilik özellikleri ile ergenlerin riskli davranışları arasında bir ilişki var mıdır?

Sosyal ilişki unsurları ile ergenlerin riskli davranışları arasında bir ilişki var mıdır?

Beş faktörlü kişilik özellikleri riskli davranışları yordamakta mıdır?

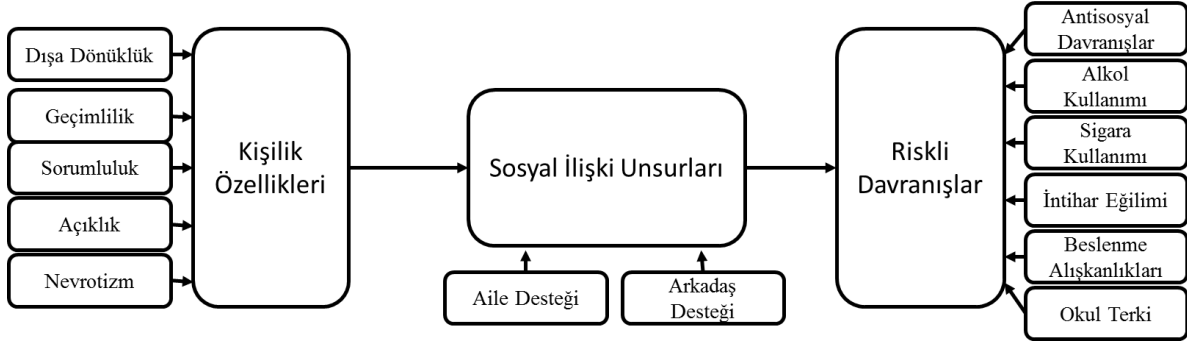
Beş faktörlü kişilik özellikleri sosyal ilişki unsurlarını yordamakta mıdır?

Sosyal ilişki unsurları riskli davranışları yordamakta mıdır?

Beş faktörlü kişilik özellikleri sosyal ilişki unsurları aracılığı ile riskli davranışları yordamakta mıdır?

Şekil 1.1

Tanımlanan model

Bu model değişkenler arasındaki ilişkilerin gücünü ortaya koyan korelasyonel korelasyonel bir çalışmadır. Bu modelin sınanmasında yol analizi tekniği kullanılmıştır.

1.3. Araştırmanın Önemi

Riskli davranışlar gelişim dönemi özelliklerinden dolayı en sık ergenlik döneminde görülmektedir (Siyez, 2006). Özellikle araştırmalarda orta ergenlik dönemindeki ergenlerin erken ergenlik dönemindekilere göre daha fazla riskli davranışlar gösterdikleri görülmüştür (Byrnes, Miller ve Schafer, 1999; Kıran-Esen, 2003; Yılmaz, 2000). Bu çalışmanın katılımcılarını da orta ergenlik dönemindeki ergenler oluşturmaktadır. Ergenlik dönemi, bazı araştırmacılara göre stres ve fırtınalı bir dönemdir (Özbay, 2000). Son yıllarda yapılan yurt dışı çalışmalarında da ergenlik döneminin sadece fırtına ve stres dönemi olmadığını destekleyen çalışmalar da mevcuttur. Ergenlerin riskli davranışlarına vurgu yerine ergenlerin kapasiteleri, ihtiyaçları ve güçlü yanları üzerine vurgu yapılmaktadır. Bu araştırmalarda ergenlik dönemindeki davranışların yordanarak, daha sağlıklı davranışların geliştirilmesi amaçlanmaktadır (Lerner, Almerigi, Theokas ve Lerner, 2005; Santrock, 2014). Arnet (1992) de ergenlik döneminde stres ve fırtına görüşünün yaşanmasının şart olmadığını ve fırtına özelliğinin abartıldığını belirtmektedir. Bunun yanı sıra, ergenlerin gelişimsel geçişlerden dolayı pek çok düşüncesizce çeşitli davranışlarda bulunduğunu da vurgulamaktadır.

Ergenler çoğunlukla riskli davranışların kendilerine dokunacak zararları hesaba katmadan davranmaktadır ve bu yüzden yaralanma-ölüm riski olan depresyon, anksiyete, uyuşturucu bağımlılığı, yeme bozuklukları riskli davranışları diğer gelişim dönemlerine göre daha sık sergiledikleri gözlenmektedir (Kelley Schothec ve Landry, 2004). Riskli davranışların tespiti konusunda yapılan çalışmalar mevcuttur (Aras, Günay, Özcan ve Orçin,

2007; Çok, Karaman. Özcan ve Büyüköztürk, 2009; Delikara, 2000; Ögel, Taner, Eke ve Erol, 2004; Siyez, 2006; Tapa, 2013). Antisosyal davranışlar, sigara, alkol, okul terki, intihar ve beslenme alışkanlıkları alt boyutlarına sahip riskli davranışların ortaya çıkmasında kişilik özellikleri ve sosyal ilişki unsurlarının etkili olduğu düşünülmektedir.

Ergenlerde riskli davranışlar olan antisosyal davranışlar, alkol kullanımı, sigara kullanımı, intihar, okul terki ve beslenme alışkanlıkları hızlı bir şekilde ortaya çıkabilmektedir. Bunların ergenler için birçok zarar verici ve hatta ölüme götüren sonuçları olabilmektedir. Birçok riskli ortamla bir arada bulunan ergenlerin bu tür davranışlarında her geçen gün bir artış olduğu gözlemlenmektedir (Lindberg, Boggess, Porter ve Williams, 2000). Kişilik özellikleri davranışları belirleyen en temel özellikler olduğundan kişilik özelliklerini ayırt etmek önemlidir. Bu nedenle ergenlerin gösterdikleri riskli davranışlar üzerinde hangi kişilik özelliklerinin ve sosyal ilişki unsurlarının etkili olduğunu tespit eden bir model oluşturmak yapılacak çalışmalar için önemlidir.

Fiziksel, bilişsel ve psikososyal konularda yoğun dönüşümler yaşayan ergenler, arkadaş ve aile ile ilişkilerinde de yoğun değişim ve geçişler yaşamakta, kişilik özelliklerini keşfetmeye çalışmaktadır (Özbay ve Öztürk, 1992). Kişilik özellikleri çevre ve kalıtım etkileşimi ile oluşan bir yapıdır (Aiekn, 1999; Burger, 2004). Yani, doğuştan getirilen özelliklerin yanında çevre ile de şekillenebilen bir yapıdır (Atkinson, Atkinson, Smith, Bem ve Nolen, 1999). Kişilik özellikleri durağan bir yapıya sahip olduğu için ve ileri ergenlik döneminde hemen hemen biçimlendiği için gençlerin hangi kişilik özelliklerinin hangi değiştirilebilir faktörler üzerinden davranışları şekillendirdiğini; hangi değiştirilebilir faktörler üzerinde etkisinin olduğunu bilmek yapılacak çalışmalar için önemlidir. Ayrıca kişilik özelliklerini bilmenin bireylerin gelecekteki davranışları hakkında ipuçları vermesi açısından önemli bir faktör olabileceği dikkat çekicidir.

Çalışma, riskli davranışları etkileyen hem bireysel hem de çevresel faktörleri içermektedir. Alanda riskli davranışlarla çalışırken hangi değişkenlerle çalışmak gerektiğini bilmek önemlidir. Bu açıdan bu çalışmada ele alınan modelinin sunduğu verilerin psikolojik danışmanlara hangi değişkenlerle çalışması gerektiği konusunda destek olacağı düşünülmektedir. Ayrıca riskli davranışlar açısından ergenler için sadece krize müdahalenin yeterli olmadığı düşünülmektedir. Bu bağlamda birincil önleme ve ikincil önleme kapsamında da katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Çünkü psikolojik danışma ve rehberlik hizmetlerinde önleme hizmetleri oldukça önemlidir (Korkut, 2003; Myrick, 1993). Var olan riskli davranışları önlemeye yönelik bir takım müdahalelerde bulunmak için durumu kavramsallaştırmak süreci kolaylaştırmaktadır. Birincil önlemede risk davranışı ortaya

çıkmadan çalışma yapmak önemlidir. İkincil önleme de risk davranışında bulunan fakat zarar görmemiş bireylerle çalışmayı kapsamaktadır (Van Acker, 2007). Üçüncül önleme ise ilerlemiş riskli davranışlara sahip bireylerle yapılan çalışmalardır. Riskli davranışları anlamak yapılacak çalışmalarda önemlidir (Ergene ve Gençtanırım, 2014; Uludağlı ve Sayıl, 2009). Yani ergenlerin sergiledikleri riskli davranışların yoğunluğu ve türü dışında riskli davranışların nedenlerinin de anlaşılması önemlidir.

Çalışmada ergenlerin kişilik özelliklerinin hangi riskli davranışları üzerinde hangi sosyal ilişki unsurlarının aracı etkisi olduğunu ortaya koyan bir model tasarlanmıştır. Ebeveynlerin çocukları üzerine etkilerinin olup olmadığını inceleyen araştırmalar mevcuttur (Demir, Baran, Ulusoy, 2005; Sümer, Gündoğdu-Aktürk ve Helvacı, 2010; Uludağlı, Sayıl, 2013; Yavuzer, 2011). Ergenlik dönemi ile beraber bir gruba ait olmak, ergen için önemi gittikçe artan bir faktördür. Bu yüzden ergenlerde arkadaşlık ilişkilerinin çok uzun zamanlardan beri çalışıldığı görülmektedir (Ülkü, 1978). Ayrıca ergenler kendilerini sosyal ilişkileri bakımından değerlendirmeye de oldukça önem verirler (Büyükşahin Çevik ve Atıcı, 2008; Steinberg, 2013; Uludağlı ve Sayıl, 2013; Yavuzer, 2006). Bu nedenle ergenlik döneminde sosyal ilişki unsurlarının önemli ve ele alınması gereken bir değişken olduğu düşünülmektedir. Bir diğer değişken olan kişiliğin; insan davranışlarının gerekçelerini açıklayan en temel özellikler olarak tanımlandığı görülmektedir (Kaya, 2011; Zincir, Sünbül, Kaymak, 2012). Bu amaçla sabit durağan özellikler olan kişilik özelliklerinin daha hareketli-değiştirilebilir niteliğe sahip sosyal ilişki unsurlarının aracılığıyla hangi riskli davranışların ortaya çıktığına dair bir model oluşturmak psikolojik danışmanların danışanları için hazırlayacakları hipotezlerinde yararlı olacaktır. Hangi sosyal ilişki unsurların hangi kişilik özellikleri için riskli faktörlere neden oluyor ya da koruyorsa o kişiliğin psiko-sosyal nitelik özelliklerinin unsurlarına yönelik programlar da geliştirilmesine destek olması açısından önemlidir.

1.4. Varsayımlar/Sayıtlar

Riskli Davranışlar Ölçeği'nin alt boyutları olan antisosyal davranışlar, alkol kullanımı, sigara kullanımı, intihar eğilimi, beslenme alışkanlıkları ve okul terki faktörlerinin ölçtükleri davranışların ergenlerde görülen riskli davranışlar olduğu kabul edilmiştir.

Bu araştırmada ele alınan değişkenler, ilişkiler ve açıklamalar dışında kontrol altına alınamayan değişkenlerin etkisi de bulunmaktadır. Ele alınan değişkenlerle oluşturulan modelin araştırılmak istenen kapsamı oluşturduğu varsayılmaktadır.

1.5. Sınırlılıklar

Bu araştırma Bursa ilinde bulunan üç farklı lise türünden seçilmiş 9., 10., 11. sınıf lise öğrencileriyle sınırlıdır. 12. sınıflara üniversiteye giriş sınavı nedeniyle izinli oldukları için ulaşılamamıştır.

Araştırma Kişisel Bilgi Formu, Riskli Davranışlar Ölçeği, Sosyal İlişki Unsurları Ölçeği ve Beş Faktörlü Kişilik Envanteri'nin ölçtüğü niteliklerle sınırlıdır.

Araştırma, spor lisesi, tarım lisesi, denizcilik lisesi gibi diğer farklı lise türleri ile sınırlıdır.

Araştırma sosyal ilişki unsurlarından sadece aile ve arkadaş desteğinin etkisi ile sınırlıdır.

1.6. Tanımlar

Kişilik özellikleri: Davranışları belirleyen en temel özelliklerdir ve bilişsel, duyuşsal ve davranışsal özelliklerin birleşimidir.

Beş faktörlü kişilik özellikleri: Kişiliğe yönelik beş faktörün her biri iki zıt uçta yer alan davranışları ele almaktadır.

Gelişime açıklık - Gelişmemişlik: Hayalci olmak ve pratik olmak arasında; çeşitlilik ya da rutine ilgili; bağımsız ya da uyum davranışları ile ilgilidir.

Sorumluluk - Sorumsuzluk: Düzenli ya da düzensizlik; dikkatli ya da dikkatsizlik; disiplinli ya da dürtüsel hareket etme ile ilgilidir.

Dışa dönüklük – İçe dönüklük: Sosyal ya da sosyal olmamak; eğlenceyi seven ya da sıkıntılı olmak; sıcakkanlı ya da mesafeler koymak ile ilgilidir.

Geçimlilik - Hırçınlık: Yumuşak kalpli ya da acımasız; güvenen ya da şüpheli olan; yardımsever olmak ya da işbirliği yapmayan davranışlar sergilemekle ilgilidir.

Nörotizm (Duygusal Dengesizlik) – Duygusal Denge: Sakin ya da kaygılı; güvenli ya da güvensiz; kendinden memnun olan ya da kendine acıma davranışları ile ilgilidir.

Riskli davranış: Ergenlik dönemi gelişimsel görevleri gerçekleştirmesine, genç yetişkinlik dönemine sağlıklı şekilde geçmesine, başarı duygusu hissetmesine engel olan; kişisel, sosyal ve gelişimsel olarak istenmeyen sonuçlar oluşturan davranışlardır.

Alkol kullanımı: Sağlığı olumsuz etkilemesine, bilincin kaybolmasına ve hatta ölümlere sebep olan gelişimi olumsuz etkileyen davranıştır.

Sigara kullanımı: İçinde sayısız zehirli ve bağımlılık yapıcı maddenin bulunduğu tütün ürünü kullanarak bağımlılık yapan ve gelişimi olumsuz etkileyen davranıştır.

İntihar eğilimi: Depresyon, kendini olumsuz değerlendirme ve umutsuzluk ile ilişkili olan ölüm riski bulunan riskli bir davranıştır.

Beslenme alışkanlıkları: Ergenlerin bedensel gelişimlerini ve sağlıklarını riske atabilecek alışkanlıklardır.

Okul terki: Çocuğun ailesinin haberi olmadan, geçerli bahanesi olmaksızın, uzun süre okula gitmemesi ya da ders saatleri dâhilinde okulu terk etmesi olarak tanımlanmaktadır.

Sosyal ilişki unsurları: Sosyal çevre ile kurulan ilişkiler sonucunda sevgi, ait olma, anlaşılma, güven, maddi destek ve bilgilendirilme desteği ile ilgili olan sosyal destek aile ve arkadaş faktörü açısından ele alınabilir. Aile desteği ailesi tarafından saygı duyulma, dikkate alınma; arkadaş desteği arkadaş grubuna uyum sağlama, ait olma ile ilgili olabilir.

1.7. Kısaltmalar

RDÖ: Riskli Davranışlar Ölçeği

SİUÖ: Sosyal İlişki Unsurları Ölçeği

BFKÖ: Beş Faktörlü Kişilik Ölçeği

İKİNCİ BÖLÜM

2. Kavramsal/Kuramsal Çerçeve

Tezin ikinci bölümünde tezin konusuyla ilgili kavramsal/kuramsal çerçeve açıklanmış ve alanyazındaki araştırmalar incelenmiştir. Öncelikle ergenlik, ergenlik dönemi özellikleri, ergenlik dönemi ile ilgili kuramsal yaklaşımlar, beş faktörlü kişilik özellikleri, sosyal ilişki unsurları, ergenlerde görülen riskli davranışlar, riskli davranışlarla ilgili kuramsal yaklaşımlar açıklanmıştır. Riskli davranışlara giren ergenler ile sosyal ilişki unsurları arasındaki ilişkiler ve riskli davranışlar gösteren ergenlerin kişilik özellikleri ve sosyal ilişki unsurları arasındaki ilişkiler ile ilgili araştırmalar betimlenmiştir.

2.1. Ergenlik Dönemi ve Yaşanan Değişimler

Ergenlik dönemi özellikleri, bireylerin diğer dönemlerine göre farklı şekillerde yaşanmaktadır. Ergenlik dönemi bireylerarası farklı özellikler gösteren bir dönemdir. Her bireyin birbirinden farklı ve eşsiz özelliklere sahip olduğu bilinmektedir. Bu farklılık gelişim dönemlerinde de karşımıza çıkmaktadır. Bu doğal bir durumdur. Ergenlik dönemi, genellikle hızlı fiziksel değişimlerle başlar, psikososyal olgunlaşma ile sürer. Kişinin bağımsızlığını ve sosyal üretkenliğini kazandığı bu dönem çok da belirli olmayan bir zamanda sona erer. Ergenlik dönemi uzun bir dönem olduğu için 12–14 yaş arası erken ergenlik, 14–17 yaş arası orta dönem, daha sonrası da geç dönem olarak değerlendirilebilir (Abalı, 2006; Santrock, 2012; Steinberg, 2007; Yavuzer, 2007). Dünya Sağlık Örgütü ise ergenlik dönemini bireyin yetişkin vücuduna sahip olma açısından ele alarak 10-19 yaşlar arasında kabul etmektedir. Yaş aralığı ne olursa olsun ergenlik döneminde bireylerin yaşadıkları değişimler ve gelişimler mevcuttur.

Ergenler, karmaşık isteklere, çoklu yönergelere, karmaşık beklentilere cevap vermezler (Dolgin, 2014; Paus, Zijdenbos, Worsley, Collins, Blumenthal, Giedd, Rapoport ve Evans, 1999). Ergenlerin beyinleri erişkinlerin beyinleri yeni uyanları değerlendirme açısından farklılık göstermektedir. Yetişkinler bir sorunla karşılaştıklarında öncelikle frontal loblarını devreye alırken; ergenler bir sorun ya da durumla karşılaştıklarında frontal lobları yerine öncelikle heyecan merkezi olan amigdalayla kullanırlar. Ergenlerin karşılaştıkları ya da tanık oldukları olaylara karşı bir anda aşırı duygusal tepkiler verme, alınganlık gösterme veya aşırı sevinç gösterme onların doğasında vardır ve son derece normal tepkilerdir. Aynı zamanda; ergenlerin frontal lob yerine daha çok amigdalaya başvurmaları duygusal

istikrarsızlık durumlarını açıklamaktadır. Ergenler bir anda neşeli ve mutlu iken bir anda kısa bir süre sonra duygusal durumları tam tersi özellik gösterebilmektedir (Kulaksızoğlu, 2009; Steinberg, 2007). Ayrıca ergenler; duyguları yorumlama konusunda da yetişkinlerden farklılık gösterirler. Çünkü ergenlerin “doğru karar verme”, yani yargılama merkezleri gelişim halindedir. Bunun başka bir sonucu da ergenlerin, heyecan verici uyaranları erişkinlerden daha değişik değerlendirmeleridir. Ergenler, aldıkları kararların ve yaptıkları davranışların sonucunu yetişkinler kadar iyi tartamazlar. Sonuç olarak ergenler, biyolojik olarak da bazen iyi düşünmeden hareket etmeye ve heyecan aramaya yatkındırlar (Coleman ve Hagell, 2007; Çelik, Tahiroğlu ve Avcı, 2008; Kulaksızoğlu, 2009). Beyin gelişimi ile ergenlerde ele alınması gereken gelişim alanı ise bilişsel gelişimdir.

Bilişsel gelişim, bireylerin düşünme, akıl yürütme, bellek ve kavrama sistemlerinde meydana gelen değişimleri kapsamaktadır. Ergenlikte bilişsel gelişim ile ilgili çeşitli bakış açılarına bakıldığında bu alandaki en önemli çalışmalar Piaget tarafından yapılmıştır. Ona göre zihinsel yapılar ve zekâ, yaşa bağlı olarak gelişmekte ve doğumdan ergenliğe kadar devam etmektedir. Piaget’in bilişsel yaklaşımı ergenlerin düşünme örüntüleri ve düşünme süreçlerinde gerçekleşen niteliksel değişimlerdir (Dolgin, 2014; Santrock, 2012).

Ergenlik döneminin bir diğer önemli bilişsel geçişi olan soyut düşünme becerisinin gelişimi sonucunda ergenler; daha gelişmiş akıl yürütme süreçlerine ve toplumsal ideolojik konularda mantıksal süreçlere sahip olurlar. Ergenlik döneminde gelişen üst biliş mekanizması ile birlikte ergen, kendi bilişsel etkinliğini izlemeye başlar. Bunun sonucunda ergenler karşılaştıkları sorunlarda kendileri için en yararlı sorun çözme mekanizmalarını elde ederler. Düşünme üzerine düşünme sonucunda ergenin içe bakış, kendilik farkındalığı ve düşünselleştirme düzeyi artmaktadır. Ergen, içe baktığında kendi duyguları hakkında daha fazla düşünmeye başlarlar. Kendilik farkındalığıyla beraber başkalarının hakkında ne düşündüğünü düşünür. Düşünselleştirme ile birlikte ergen, kendi düşünceleri üzerine düşünür. Ergen, bu süreçler sonucunda, daha gelişmiş bir psikolojik duruma sahip olur (Steinberg, 2007; Vartanian, 2000).

Ergen düşünceleri, ergenin kişilik ve davranış üzerinde birtakım etkilere sebep olmaktadır. Gelecek hakkında düşünmeye ve hayal kurmaya başlayan ergenler, bu süreçte kendileri, başkaları ve dünya hakkında ideal özelliklerin ne olması gerektiğini düşünürler. Bir yandan haksızlığın olmadığı eşit bir dünya hayali kurarken, ebeveynlerinin yanında hayata daha gerçekçi bakmaya çalışmaktadırlar. Ayrıca bu durum kendi içlerinde bir uyumsuzluk durumu oluşturmaktadır. Ergenler, inandıkları değerleri hayatlarında ve davranışlarında

sergilemeyebilir ya da buna dair somut bir şey yapmayabilirler (Yazgan-İnanç, Bilgin ve Kılıç-Atıcı, 2004).

Soyut düşünme, düşünme üzerine düşünme, entelektüel ilerlemeler gibi bilişsel gelişimlerin başladığı ergenlik dönemine ergen, henüz tam uyum sağlayamadığından ergende bazı problemlere sebep olabilir. Eğer ergen, kendi duygularını gözlemlemeye aşırı derecede odaklanırsa ergen benmerkezciliği ortaya çıkabilir (Elkind, 1980).

Ergenlikteki kişisel efsaneler, ergenin risk alma davranışlarının birçoğunu açıklamaktadır (Lapsley, Flannery, Gottschlich ve Raney, 1996). Ergenlik döneminde korkusuz şekilde ve korunmadan cinsel ilişkiye giren kızlarda hamile kalmayacaklarına dair bir inanç vardır. Yine kendisine bir şey olmayacağına dair düşünce ergene babasının arabasını kaçırp hız yapması konusunda cesaret verebilir (Siyez, 2013; Steinberg, 2007). Yıllarca yapılmış araştırmalara göre benmerkezcilik ve riskli davranışlar arasında bir ilişki görülmüştür; ancak günümüzde yapılan araştırmalara göre bu çıkarım yanlıştır. Günümüz araştırmaları ergenlerin riskli davranışlar göstermesinin sebebi olarak girecekleri riskli davranışların olumsuz sonuçlarını göz ardı etmeleri olduğunu belirtir (Reyna ve Farley, 2006; Schwartz, Maynard ve Uzelac, 2008).

Riskleri değerlendiren bazı ergenler riskli davranışlardan kaçınırken bazıları ise daha fazla riskli davranış göstermektedir. Ergenler riskler üzerine düşünmekten ziyade davranışlarının kazanımlarını düşünmeye odaklanmaları riskli davranışların bir diğer nedeni olabilir (Holland ve Klaczynski, 2009; Mills, Reyna ve Estrada, 2008). Beyth, Marom, Austin, Fischhof, Palmgren ve Jacobs- Quadrel'in (1993) ve Furby ve Betyh-Marom' un (1992) yaptıkları çalışmalara göre en az 15 yaşındaki ergenler, yetişkinlerin kullandığı temel bilişsel süreçleri kullanmaktadır. Böyle olmasına rağmen ergenlerin yetişkinlere göre daha fazla riskli davranışlara girmesinin sebebi, her iki tarafın da nasıl tahmin yürüttüğü, farklı davranışların sonuçlarını nasıl değerlendirdiği anlaşıldığında riskli kararların bile akılcı görülebileceği görülmüştür (Steinberg, 2007).

Ergenlik döneminde gerçekleşen tüm bilişsel becerilerin sonucunda ergenler kendilerine hedefler belirler. Bu hedeflerin başında bağımsızlığını kazanmak vardır. Ergenler, bu dönemde evden ve aileden bağımsızlaşmak istemektedir. Havinghurst (1972) bağımsızlık kazanmanın ergenlik döneminin en önemli yetkinliklerinden birisi olduğunu belirtmektedir. Bağımsızlığını kazanmak dışında ergenlerin bu dönemdeki diğer hedefleri; kendine özel bir kimlik oluşturması, kendi değer yargılarını belirleyip oluşturduğu değer yargıları ile ilgili içsel bir denetime sahip olması, başkalarına karşı empati becerisi kurabilmesi, cinsel kimlik kazanması, zihinsel becerilerini geliştirebilme ve yaşlılarıyla doyum sağlayabilecek düzeyde

ilişkiler geliştirme hedefleri de ergenlik dönemi hedefleri arasındadır (Yavuzer, 2011). Ergenlik döneminde meydana gelen psiko-sosyal olgunlukla beraber duygusal gelişim alanı da ortaya çıkmaktadır.

Ergenlerin hızlı ve çok yoğun şekilde meydana gelen değişimlerinin sonucu olarak; bu dönemde birey, duygusal, dengesiz ve önseziden yoksun bir bireydir (Yavuzer, 2007). Bunun sonucunda duygular çabuk iniş-çıkış gösterir; ergenler çabuk sevinir, çabuk üzülür, birden sinirlenir ve olur olmaz şeyleri sorun yapar. Tepkileri çok ani olduğundan ve duyguları yanlış yorumladıklarından başkaları tarafından kestirilemez. Derslere ilgisi azalır, çalışma düzeni bozulur. Konulan yasakları saçma, kendine tanınan hakları yetersiz bulur. Evdeki kuralların çokluğundan ve sıklığından yakınıdır. Anne-babanın uyarılarına birden tepki gösterir, kabalaşır, ters yanıtlar verir, sürekli bir gidiş-geliş içindedir. Evde durmak istemez, dönüş saatlerine aldırılmaz, yemeğe geç gelir, gece dışarı çıkmak ister, dağınık ve savruk olur (Abalı, 2006; Santrock, 2014; Steinberg, 2007 ve Yavuzer, 2011). Ergenlik dönemindeki ruhsal değişimlerle beraber meydana gelen yeni durumlarla ilgili bir tespit araştırması yapan Çuhadaroğlu, Canat, Kılıç, Şenol, Rugancı, Öncü, Hoşgör, Saynur ve Avcı (2004) ergen ve ruhsal sorunları adlı bir durum saptama çalışmasında; ergenlerin kendilerinde algıladıkları değişimleri tespit etmeyi amaçlamışlardır. Araştırma sonuçlarına göre; ergenler kendilerinde öncelikli olarak dış görünüşlerine verdikleri önemi fark etmişlerdir. Kendilerinde algıladıkları diğer değişimler sırayla, nasıl biri olduğunu, olacağını düşünmeye başlama, olgunlaşma, daha fazla sorumluluk alma, bilinçlenme, daha çok hayal kurmaya başlama, sırların olmaya başlaması, arkadaşlarla daha çok zaman geçirmeye başlama, hırçın ve sinirli olma şeklindedir.

Ergenin sosyal gelişiminde akranlarının etkisi çok fazladır. Ergenlik dönemi hem sosyalliğin hem de yalnızlık hissini yoğun olduğu bir dönemdir. Ergenin etrafında pek çok kalabalık ortamlar bulunmasına rağmen sık sık kendini yalnız hissetmektedir. Bu yüzden ergenin akranları tarafından onay görmesi, kabul edilmesi çok önemlidir. Ayrıca ergen için güvenebileceği çok yakın birkaç arkadaşının olması sosyal gelişimi için yarar gösterecektir (Bilir ve Dabanlı, 1990).

2.2. Ergenlik Dönemi Kuramsal Yaklaşımlar

Bu bölümde ergenlik gelişimine ilişkin kuramsal yaklaşımların önemli yönleri üzerinde bilgi verilmiştir. Kuramlar gelişimin belirli yönleri üzerinde fikir ayrılıklarına düşseler de birbirlerini tamamlayıcı nitelikte vurgular yapmışlardır (Santrock, 2014). Bu boylamda ergenlik gelişimini bütün yönleriyle inceleyen kuramlar aşağıda sunulmuştur.

2.2.1. Stanley Hall (1844-1924) Biyogenetik Kuram

Ergenlik alanını kuramsallaştırmaya, sistemleştirmeye ve araştırmaya yönelik ilk bilimsel çalışmaları Hall (1904) yapmaya başlamıştır. Hall, bireylerin gelişimlerinin biyolojik etkenler tarafından kontrol edildiğini; az da olsa çevresel faktörlerin de etkisi olduğunu vurgulamıştır (Çok, Giray ve Ersever 2001; Sandrock, 2014). Ergenlerin aileleri tarafından hoşgörü tutumları ile ergenlerde görülen olumsuz davranışların sonraki dönemlerde yok olabileceği belirtilmiştir (Gallatin, 1995). Hall'e (1904) göre ergenlik, bireysellik duygusunun geliştiği yeniden bir doğuş dönemidir.

2.2.2. Psikanalitik temelli kuramlar

Psikanalitik temelli kuramlar, davranışın yüzeysel özellik gösterdiğini; bu yüzden gelişimi doğru şekilde anlamak için davranışın sembolik anlamını ve zihnin derinliklerine inilerek analiz edilmesi gerektiğini savunurlar. Ayrıca; ebeveynlerle yaşanan erken çocukluk yaşantılarının bireyin gelişimini büyük ölçüde şekillendirdiğini vurgulamaktadırlar (Santrock, 2014). Freud'un psikanalitik kuramı, Ericson'un psikososyal kuramı ergenlik dönemini açıklayan psikanalitik temelli kuramlardandır.

2.2.2.1. Freud'un (1856-1939) Psikanalitik Kuramı

Freud bireyin olgunlaşma sürecini birbirine bağlı iki adımda belirtmiştir. Birincisi bireyin dürtülerini denetleyerek ve topluma uyum sağlayarak ego gelişimini tamamlamaya çalışmasıdır. İkincisi bireyin ard arda gelen beş psikoseksüel gelişimini izlemesidir (Baldwin, 1980). Psikoanalitik kuram, temel olarak insanın erken gelişim dönemi ile ilgilenmiş ve ergenlik dönemi ikinci planda yer almıştır. Freud için gelişim, gelişimin farklı dönemlerinde ortaya çıkan psikoseksüel çatışmalarla anlaşılmıştır. Bu aşamalar, çevresel faktörlerden çok genetik faktörler tarafından belirlenmiştir. Freud, çocuklar büyürken; haz ve cinsel dürtü

odaklarının ağızdan anüse, son olarak genital bölgeye yöneldiğini düşünmüştür. Sonuç olarak bireylerin oral, anal, fallik, latent, genital olmak üzere psikoseksüel gelişimin beş dönemden geçtiğini ileri sürmüştür. Fallik dönemde birey tüm dikkatini genital organlarına ve onlardan alacağı hazza yöneltir (Burger, 2006).

Anna Freud, ergenliği içsel uyumsuzluk süreci olarak tanımlamıştır. İçsel dürtülerle ego savunma mekanizmaları arasındaki dengenin ergenlik döneminde bozulduğunu belirtmektedir. Bunun sonucunda ergenlik dönemi bazı uyum sağlama çabalarıyla geçmektedir. (Gallatin, 1995). Ergenin kendi içsel uyumsuzluğunu azaltmak için kullandığı savunma mekanizmaları yer değiştirme, karşıt tepki geliştirme, regresyondur (Çok, Giray ve Ersever, 2001). Psikanalitik kurama göre ergenlik döneminde duygusal dalgalanmaların olması normaldir; ancak bu dalgalanmaların kontrol edilemez durumunda ya da aşırı derecede dışa vurma ve kendine zarar verme durumunda anormal davranışlar ortaya çıkarmaktadır (Siyez, 2007).

2.2.2.2.Ericson'un Psiko-sosyal Kuramı(1950-1968)

Ericson, insan gelişiminin 8 çatışmadan oluşan psikososyal evreler içinde meydana geldiğini belirtmiştir. Ericson'a göre insan davranışının temel motivasyonu sosyal olmak ve başkalarıyla bir arada olma isteğidir. Gelişimsel değişim, yaşam boyunca devam eder ve gelişim dönemleri boyunca yaşantılar bireyin gelişiminde önemli iz bırakır. Yani kimlik oluşumu ergenlikle başlayan ve ergenlikle sonlanan bir süreç değildir; kökleri çocukluk döneminde yaşanan ebeveynlerle yaşanan deneyimlere kadar gider (Ericson, 1959).

Ericson, ergenlik yıllarında bireylerin kim olduklarını, yaşamda nereye doğru gideceklerini bulmaya çalıştıkları dönemi, kimlik kazanımına karşı kimlik karmaşası olarak adlandırılmaktadır. Ergenler, rollerini sağlıklı bir şekilde keşfederlerse ve yaşamlarında izleyecekleri olumlu bir yola sahip olurlarsa, olumlu bir kimlik kazanırlar, bunun tam tersi durumda kimlik karmaşası oluşabilmektedir (Dolgin, 2014; Gallatin, 1995; Santrock, 2014). Olumlu bir kimlik kazanamayan ergen, kendinden şüphe duyar ve rol karmaşası yaşar. Bir süre sonra ise kimlik karmaşasının yarattığı olumsuz duygu durumlarını yenebilmek için alkol ya da uyuşturucu kullanma açısından riskli davranabilmektedirler (Dolgin, 2014).

2.2.3.Bilişsel Kuramlar

Bu bölümde ergenlik gelişimine ilişkin bilişsel gelişim kuramı, sosyo-kültürel bilişsel kuramı ve bilgi işleme kuramı yaklaşımların önemli yönleri üzerinde bilgi verilmiştir.

2.2.3.1.Piaget'in Bilişsel Gelişim Kuramı (1896-1980)

Piaget, bilişsel gelişimin çevresel etkilerle, beyin ve sinir sisteminin olgunlaşması sonucu meydana geldiğini belirtmiştir. Piaget'e göre, bireylerin dünya anlayışlarını bilişsel olarak yapılandırmasının organizasyon ve uyum oluşturmak olmak üzere iki temel esası bulunmaktadır. İlk olarak; ergenler, dünyayı anlamak için deneyimlerini organize etmekte, sınamakta, seçim yapmakta ve ayrıca çevrenin yeni taleplerine uyum sağlamaktadırlar (Miller, 2011). Ergenler, yaşadıkları bilişsel gelişimlerle soyut düşünme sonucunda ideal hayat koşulları hakkında yorum yaparlar. Olasılıklar hakkında kendi geleceklerinde olabilecekler hakkında düşünmeye başlarlar. Problemlerin çözümünde daha sistematik düşünürler. Hipotezler geliştirerek düşüncelerini test ederler. Tümevarım ve tümdengelim stratejilerini kullanırlar. (Dolgin, 2014).

2.2.3.2.Vygotsky'nin Sosyo-Kültürel Bilişsel Kuramı (1896-1934)

Vygotsky, kültürün ve sosyal gelişimin bilişsel gelişimi etkilediğini vurgulamaktadır. Ona göre bilişsel beceri sosyal gelişimle sağlanmaktadır (Santrock, 2014). Bilişsel gelişim; dil, mantıksal sistemler, hafıza teknikleri gibi toplumun geliştirdiği mekanizmalardan öğrenmeyi içerdiğini belirtir. Çocuklar ve ergenler; ne kadar yetenekli akran ve yetişkinlerle sosyal etkileşim yaşantıları oluşturursa; bilişsel gelişimleri de o kadar iyi düzeyde oluşur (Miller, 1993). Bunun sonucunda ergen ve çocuklar kendi kültürlerinde uyum sağlamalarını, başarılı olmalarını sağlayacak destek araçları kullanmayı öğrenirler.

2.2.3.3.Bilgi İşleme Kuramı

Gelişimi dönemler halinde açıklamak yerine bireylerin bilgiyi işleme kapasitelerinin giderek arttığını belirtmektedir (Yanbastı, 1996; Steinberg, 2012).

Woolfolk (1993) düşünmenin bilgi işleme olduğunu vurgulayan, bilgi işleme kuramı uzmanlarından bir tanesidir. Ergenlerin bilgiyi algılaması, kodlaması, sunması, depolaması,

geri çağırması düşündüğünü belirten bilgi işleme kapasiteleridir. Bilgi işlemek için yararlı teknikler öğrenmek, gelişim için önemlidir.

2.2.4.Davranışçı ve Sosyal Bilişsel Kuramlar

Bu bölümde ergenlik gelişimine ilişkin edimsel koşullama ve sosyal gelişim kuramı olmak üzere davranışçı ve sosyal bilişsel kuramlar hakkında bilgi verilmiştir.

2.2.4.1. Skinner'in Edimsel Koşullama Kuramı

Skinner'a göre bir davranışın sonuçları, o davranışın ortaya çıkma olasılığında değişimlere sebep olur. Bir davranışın sonucunun ödülle bitmesi o davranışın tekrarlanma olasılığını artırırken; davranış sonucunda ceza alınması o davranışın tekrarlanma olasılığını azaltmaktadır. Skinner'a göre; bireyler yaşadıkları deneyimler sonrasında öğrenmektedirler. Örneğin; utangaç bir ergen, çevresinde yapılacak değişimlerle beraber utangaçlıktan sosyal yönelimli bir birey haline dönüşebilir. Skinner, duygu ve düşünceleri gelişimin içinde önemsiz görmekte, davranış gelişimi içinde davranış değişimleri örüntüsünü incelemektedir (Burger, 2006; Santrock, 2014).

2.2.4.2.Bandura'nın Sosyal Gelişim Kuramı

Sosyal öğrenme kuramında yer alan öğrenme ilkelerine göre bilişsel süreçler davranış değişikliğine yol açar. Ergenlik döneminde ergenlerin bilişsel süreçlerinde rol oynayan öz yeterlilik kavramı, ergenin bir işi yapabileceğine yönelik algısıdır. Bandura'ya göre; ergen bireylerin yeterlilik beklentisinin artması sonucunda istenilen davranışın ortaya çıkma olasılığı da artmaktadır. Ergen bireylerin diğerlerinin başarılarını görüp kendini yönlendirmesi, rol-model olarak meydana gelen öğrenmeler, ergen bireylerin kendilerine yöneltilen övgü ve cesaretlendirmeler, başkalarının sahip oldukları yetersizlikleriyle nasıl mücadele ettiklerini gözlemleyip kendi yetersizlikleriyle başa çıkmaları için uğraşmaları gibi durumlar, ergen bireylerdeki yeterlilik algısının artmasını sağlayan yaşantılardır (Çok, Giray ve Ersever, 2001).

Yapılan çoğu araştırmaya göre ebeveynler model alınması en muhtemel kişilerdir. Diğer önemli kişiler ise kardeşler, arkadaşlar ve akranlardır. Davranışların çoğu ebeveynler model alınarak oluşturulur. Ergenler ebeveynlerinin yapıcı davranışlarını model alırken yıkıcı davranışlarını da model alabilmektedirler (Chase, O' Leary ve Heyman, 2001).

2.2.5.Margaret Mead'ın Sosyo-kültürel Bakış Açısı

Margaret Mead; ergenlik döneminin sosyo-kültürel faktörlü olduğunu belirtmiştir. Mead çalışmalarını Soma'da yaptığı için ve Soma'nın karmaşıklığından uzak bir bölge olması gibi bir özelliğe sahip yetişkinliğe problemsiz geçiş sağlayan kültürlerde ergenlik dönemi ile fırtına ve stres dönemi arasında düşük düzeyde ilişki bulunmuştur. Bu durumda Margaret Mead; fırtınaların ve stresin evrensel olarak yaşanmadığı görüşünü ortaya atarak diğer kuramcılarla çelişmiştir. Mead, ergenlerin cinsel ilişkileri gözlemlenmelerine, doğan çocukları görmelerine, ölümün doğal bir şey olduğunu düşünmelerine, önemli işler yapmalarına yetişkin rollerinin neler olacağına dair görüş edinmelerine destek veren kültürlerde yaşamalarının stresten uzak kalmayı başarabilen bir ergenlik dönemi geçirmelerine yardım ettiğini belirtmektedir (Santrock, 2011).

2.2.6.Psikosoyal Kuram

Kimlik ergenliği anlamak için önemli bir psikolojik yapıdır. Kimlik, bireyin kendini nasıl tanımladığıyla ilgilidir. Bu yüzden ergen bireyin, kimlik kazanımı sağlamak için araştırma yapması, içe bakış ve keşfetme uğraşlarında bulunması gerekmektedir (Kirby, 2003). Eğer ergen, kimlik kazanımı sürecinde, yaşadığı kimlik karmaşasını kalıcı hale getirirse onaylanmayacak davranışları sürekli hale getirebilir (Ericson, 1984).

Ericson'un kimlik ve psikososyal gelişim üzerine yaptığı çalışmaları genişleten James Marcia (1966) ergenlik dönemini ergen bireyin seçenekleri araştırıp yeniden değerlendirmesine göre ifade etmektedir (Arı, Üre ve Yılmaz, 2005). Ergen bireylerin daha çok seçenekler üzerinde araştırma yapıp herhangi bir bağlanma gerçekleştiremeyen dağınık kimlik ve seçenekler üzerinde araştırma yapmadan bir bağlanma sağlayan ipotekli kimlik oluşturduklarını belirtmektedir. Başarılı kimliğin ise daha çok ergenliğin ileriki dönemlerinde, üniversite yıllarında ve genç yetişkinlik dönemlerinde oluşturduklarını belirtmektedir (Luyckx, Schwartz, Berzonsky, Soenens, Vansteenkiste, Smits & Goossens, 2008).

2.2.7. Gelişimsel Görevler Kuramı

Robert Havighurst (1972) yaşamın belli dönemlerinde ortaya çıkan, başarı ile tamamlandığında uyum ile sonuçlanan ve bir sonraki daha zor bir basamağa geçiş ile sonuçlanan görevler olduğunu belirtir. Herhangi bir basamakta meydana gelen başarısızlık beraberinde kaygı, yetersizlik ve dışlanma gibi bir takım olumsuz duyguları getirmektedir (Havighurst, 1972; Steiner ve Feldman, 2008). Havighurst (1972) ergenlik döneminde halledilmesi gereken sekiz gelişim görevi olduğunu ileri sürmüştür.

- *Her iki cinsten arkadaşlarıyla iletişim kurabilmesi:* Ergen bireyin bilişsel geçişlerle beraber her iki cinsten yaşlılarıyla yeni ve olgun ilişkiler kurabilecek düzeye geldiğinden, her iki cinsten arkadaşlarıyla iletişim kurabilmesi bu dönemin gelişimsel özelliklerindedir.
- *Fiziksel görünüşü ve toplumsal cinsiyet rolünü kabul etmesi:* Ergen birey geçirdiği bedensel ve fizyolojik geçişlerle beraber beden imgesini kabul edip; vücudunu etkili bir şekilde kullanabilmesi bu dönemin özelliklerindedir. Aynı zamanda birey, toplumun kendine yüklediği rol ve davranışları bilmesi ve kazanması da bu dönemin özelliklerindedir.
- *Ebeveynlerinden ve diğer yetişkinlerden duygusal olarak bağımsızlığını kazanmak:* Bu dönemde ergenlerin anne-babadan duygusal olarak bağımsızlaşması; onlarla yetişkin ilişkisi kurup sohbet etmesi beklenen özelliklerindedir.
- *Evlilik ve evlilik yaşantısına hazırlanmak:* Ergenlerin yaşam amaçlarından bir tanesi de gelecekte evlenmek ve birer anne ya da baba olmaktır.
- *Ekonomik bağımsızlığı kazanabilmek için kendine inanmayı başarmak:* Bireylerin bu dönemde gelecekte sahip olmak istedikleri mesleğe sahip olmak için, yeterli güven geliştirmek, ekonomik bağımsızlığı kazanabilmek, bu dönemin gelişim görevlerindedir.
- *Meslek seçimi ve mesleğe hazırlık yapmak:* Bireylerin bu dönemde sahip olmak istedikleri meslek doğrultusunda kararlar vermesi ve böylece mesleğe hazırlanması bu dönemin gelişimsel bir özelliğidir.
- *Davranışlarına yol gösterecek değerleri kazanmak ve bir ideoloji geliştirmek:* Ergenler için bir ahlak yapısına ve değerler sistemine sahip olmak önemlidir.
- *Sosyal açıdan sorumluluk sahibi olmayı istemek ve bunu başarmak:* Bireyin ergenlik dönemi ile beraber kendisinde meydana gelen bilişsel ve toplumsal

geçişlerle beraber sorumluluklarını bilmesi ve yerine getirmesi bu dönemin sağlıklı atlatılması için önemli bir gelişim görevidir.

Birçok değişimin aynı zamanda yaşandığı ergenlik dönemi, insan yaşamının diğer dönemlerine göre daha stresli ve zor bir dönem olması açısından önemlidir. Kuramsal açıklamalara ve araştırmalara bakıldığında, ergen kendi kendisiyle ve çevresiyle sürekli bir savaş içerisindedir. Sağlığı, kişiliği, ailesi, evi, okulu, kız-erkek arkadaşlığı, toplum içindeki durumu, din ve ahlak konuları ve meslek seçimi ile ilgili kaygıları bulunmaktadır. Bu dönem bittiğinde ergen belli bir kimliğe sahip bireyselleşmiş ve ayrılmış bir birey olmalıdır (Parman, 2003). Ergenlik dönemi değişimleri ve kuramlarından sonra kişilik tanımlamaları ve beş faktörlü kişilik özellikleri hakkında bilgiler verilmiştir.

2.3. Kişilik

Kişilik, kişinin arkadaşları ile etkileşime geçerek oluşturduğu sosyal becerilerin bütünü olarak, imaj olarak ya da kişinin kendine özgü özellikleri ve çevre ile birlikte kurduğu etkileşim sonucu geliştirdiği davranışların tümü ile ilgili farklı boyutlarda ele alınan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır (Aiken 1999; Bahadır, 2001; Cüceloğlu, 1991; Uğurel ve Şermin, 1984).

Kişilik, bir bireyin diğer bireyden nasıl farklılaştığı ya da bireye nasıl benzediği üzerinde durur. Kişilik psikolojisi, bireylerin birbirinden kişilik özellikleri bakımından nasıl farklılaştığının altında yatan güdülerin neler olduğu ve kişilik gelişim sürecinin nasıl olduğu üzerinde düşünen çalışmalar yapmaktadır (Cloninger, 2000). Kişilik özellikleri, davranışları belirleyen en temel özelliklerdir. Kişiyi diğerlerinden ayırt etme özelliğine vurgu yapan bir diğer araştırmacı da kişiliği bireyi diğerlerinden ayıran bilişsel, duygusal ve davranışsal özelliklerin birleşimi olarak tanımlamıştır (Erkuş, 1994).

Ericson (1968) ergenlik döneminde ergenin kendini tanımaya ve benlik saygısı gibi konular üzerine düşünmeye yönelik yoğun çabalar oluşmaktadır. Ericson'a (1968) göre ergenlik döneminde bireyin gerçekleştirmesi gereken en önemli görev kimlik kazanımıdır.

Ericson (1968), kimlik kazanımının sağlıklı bir şekilde gerçekleşmediği sonucunda kimlik kazanımının tam tersi kimlik dağılımının meydana geldiğini belirtmiştir. Kimlik kazanımı; bazı aşamalar sonucunda gerçekleşmektedir. Öncelikle ergenin ben kimim sorusuna cevap arayışı sürecinde, ergenler çeşitli kimlikler denemeye girişebilirler. Bunun sonucunda kendini keşfetmeye çalışırlar. Eğer ergen birey, kendini keşfetme konusunda başarısız kalırsa;

umutsuzluk gibi olumsuz duygular sonucunda depresyona girebilir (Burger, 2006; Yavuzer, 2011). Ayrıca ergen, kişilik gelişimini giderek artan benlik farkındalığı ile toplumun kendi hakkında değişen görüşleri arasındaki ilişki sonucu olarak da görebilmektedir (Ericson, 1968; Steinberg, 2017). Ergen birey bedensel, duygusal, bilişsel ve toplumsal yönden her türlü değişimler üzerine düşünür. Ergenlerin erinliğe girmesiyle birlikte meydana gelen fiziksel değişimler ergenlerde benlik imgesinde düzensiz değişmelere ve ergenin kim olduğunu yeniden değerlendirmesine sebep olmaktadır.

Orta ergenlik döneminde benlik kavramlarının soyut ve karmaşık yapısı sonucunda ergenler kişiliklerinin olumlu ve olumsuz taraflarını belirlese de kişiliğinin tutarsız taraflarını tam anlayamadığından karmaşıklık yaşayabilmektedir (Harter, 1999). Sonuç olarak; kimlik kazanımı ergenliğin ilk yıllarından başlayarak bireysel farklılıklara göre şekillenen bir süreçtir. Ancak; ergenliğin başlarında başarılı kimlik statüsü kazanmak genellikle zordur ve nadir bir durumdur. Başarılı kimlik statüsü genellikle üniversite yıllarında ve genç yetişkinlikte kazanılmaktadır. Erinlik ve ergenlik dönemindeki bireyler, genellikle dağınık ve ipotekli kimliğe sahip olup, yaşadıkları kriz ve bağlanma boyutunda farklı kimlik statüleri ortaya çıkmaktadır (Abalı, 2006; Kulaksızoğlu, 1997; Siyez, 2013; Steinberg, 2007). Marcia'a (1966) göre kimlik dağılması yaşayan genç; kendine özgü kişisel arayışlardan vazgeçmiştir ve herhangi bir dünya görüşüne de sahip değildir. Kimlik karmaşasına sahip olan gencin ebeveynleri ise; çocuğunu dışlayan, ondan uzak duran, ilgisiz aileler olduğu ve çocuklarına yeterince destek olmadıkları görülmüştür.

Bir bireyin kişiliğinin oluşmasında çevre faktörlerinden en önemlisi ailedir. Ergenler çocukluktan bu yana ailesinin ve çevresindeki insanların doğrularını kabul etmiştir, ergenlikle birlikte o güne kadar kabul ettiği doğruları artık sorgulamaya başlamaktadır (Kulasızoğlu, 2004; Steinberg, 2007). Ergen ve ebeveyn arasındaki olumlu ve başarılı iletişim, sıcak, sevecen, eğitici ortam, ebeveyn-ergen arasındaki sağlıklı özdeşleşmeyi kolaylaştırır. Çocuklarıyla uyumlu ve sağlıklı ilişkiler geliştiren, çocuklarına sevgisini sağlıklı bir şekilde gösteren ailelerin çocuklarının kendilerine olan güven ve verdikleri önem de fazla olmaktadır (Morgan 1995; Yavuzer, 2011). Bu araştırmada kullanılan beş faktörlü kişilik özelliklerini daha ayrıntılı şekilde aşağıdaki bölümde incelenmektedir.

2.3.1 Beş faktörlü kişilik özellikleri

Beş faktörlü Kişilik modelini açıklayan Costa ve McCrae (2003) çalışmalarında modellerini bu şekilde açıklamaktadırlar.

- Beş faktörlü kişilik özelliklerinin belli davranış biçimlerinde ortaya çıktığı
- Her bir faktörde yer alan kişilik özelliklerinin diğer dillerdeki kişilik özelliklerinin tanımlarıyla tutarlılık gösterdiği
- Beş faktörün farklı kültürlerde farklı şekilde ifade edilmelerine rağmen farklı yaş, cinsiyet, ırk ve dil gruplarında bulunduğu
- Beş faktörün bazı biyolojik temellere sahip olduğudur.

Kişilik özellikleri bireylerin davranışlarını şekillendiren bir değişkendir. Hem kalıtımın hem çevre etkileşimlerinin kişiliği oluşturduğunu vurgulayan çalışmalar mevcuttur. Bireyler çocukluk dönemlerinde, mizaca ilişkin kişilik özelliklerini genetik açıdan alabilmektedirler. Çevresel olarak pekiştirilmeleri sonucunda ise, çevresel etkilerle birlikte yatkın oldukları kişilik özellikleri genelleşerek; daha kalıcı kişilik özellikleri oluşabilmektedir (Caspi, 2000; Rose, 1988). Caspi, Henry, McGee, Moffitt ve Silva'nın (1995) yaptığı çalışmaya göre her bir kişilik özelliğinin sebep olduğu davranış şekilleri gelişim dönemlerine göre farklılaşmaktadır. Erken çocuklukta kaygı düzeyi yüksek olan çocuklar kaygısını altını ıslatarak dışa vururken; ergenlik dönemindeki ergenler ise kaygılarını saldırgan davranışlarla dışa vurabilirler. Ayrıca bireylerin temel altta yatan kişilik özelliklerinin zaman geçtikçe kalıcı hale geldiğini belirten çeşitli boylamsal araştırmalar da mevcuttur. Okul öncesi çağındaki dürtülerini kontrol edemeyen çocukların gelecekte, iç tepisel, saldırgan ve tehlike arayan ergenler olma ihtimali artmaktadır. Çekingen ya da hareketsiz olan küçük çocukların, ergenlik döneminde utangaç, korkak, kaygılı olma durumları artmaktadır (Caspi, Henry, McGee, Moffitt ve Silva, 1995; Caspi ve Silva, 1995; Gest, 1997; Gjerde, 1995; Shiner, Masten ve Tellegen, 2002;).

Son yıllarda kişilik üzerine yapılan çalışmalarda genel olarak kabul gören beş faktörlü kişilik modeli, bireysel farklılıkları ele almakta ve kişilik özelliklerinin önemli bir sınıflamasını yapmaktadır (Basım, Çetin ve Tabak, 2009; Kayış, Satici, Yılmaz, Şimşek, Ceyhan ve Bakioğlu, 2016; Demirkan, 2006; Doğan, 2013; Eryılmaz, 2009; Hergüner, 2016; Eryılmaz ve Öğülmüş, 2010; Kahveci, 2001; Kılıç, 2011; Kırkağaç, 2016; Kuruçay, 2012; Padır, 2015; Tatlılıoğlu, 2014; Sevi, 2009; Somer, 1998; Ulu, 2007). Beş faktör kişilik kuramı bireysel farklılıkların tüm dillerde ifade edilip ortak dilde bir liste hazırlanıp insanın kişilik yapısının tasvirini yapabilen sınıflamadan doğduğu belirtilmektedir (McCrea ve Costa, 2003).

Goldberg, Hofstee ve Raad (1992) yaptıkları araştırmalar sonucunda elde edilen beş faktörlü kişilik özelliği modelini tespit etmişlerdir.

2.3.1.1.Dışa Dönüklülük-İçe Dönüklülük

Bu faktörün özellikleri, kişiliğin özelliklerini boyutsal anlamda ilk ortaya atan Eysenck'in dışa dönüklülük boyutu ile benzerlik göstermesi ve hayat dolu, girişken, sosyal olma, neşeli olma gibi özellikleri içermesidir. Eysenck'e göre dışadönükler; çok sayıda arkadaşa sahip olmayı ve çok sayıda arkadaş gruplarına katılmayı severler. Heyecan ve coşkuyu tercih ederler (Burger, 2006). Costa ve McCrae (2003), dışa dönüklülük-içe dönüklülük boyutunu topluluğu sevmeye, heyecan arama, sıcaklık, aktivite, olumlu duygular olarak açıklamaktadırlar.

Dışa dönükler içe dönüklere göre karşılaştıkları olayların daha çok olumlu yönlerine odaklanırlar, olaylar karşısında verdikleri tepkiler daha güçlüdür. Bunun sonucunda dışa dönük kişilik özelliğine sahip bireylerin diğerlerine göre daha yüksek düzeyde öznel iyi oluşa sahip oldukları ve daha fazla olumlu davranış sergiledikleri görülmektedir (Cattell, 1947; Goldberg, 1981; Norman, 1963).

2.3.1.2.Yumuşak başlılık/Uzlaşılabilirlik-Hırçınlık

Costa ve McCrea (1980), yumuşak başlı kişilik özelliğini; iyi huylu, güvenilir, yardımsever, bağışlayıcı, saf ve dürüst olarak tanımlamaktadır. Hırçın kişilik özelliğini ise kötümser, kaba, güvensiz, işbirliğine kapalı, merhametsiz, öfkeli, çıkarıcı gibi özelliklerle tanımlamaktadır.

Costa, McCrae ve Dye (1991) çalışmalarında yumuşak başlılığın dışa dönüklülük ile benzer yanlarının yanında farklı yanlarının da olduğunu tespit etmişlerdir. Yumuşak başlılık kişilik özelliğinin dışa dönüklülük kişilik özelliği gibi kişilerarası ilişkilere bağlı olduğu; ancak dışa dönüklülük kişilik özelliği sosyal ilişkilerin niceliği ile ilgiliyken; yumuşak başlılık sosyal ilişkilerin niteliği ile ilgilidir. Araştırmacılar yumuşak başlılık kişilik özelliğinin güven, özgecilik, uyma, alçak gönüllülük ve merhametlilik boyutları ile ilgili olduğunu belirtmektedirler. Güven, başkalarının iyi niyetli olabileceğini affetme; doğru sözlülük başkalarına açık ve dürüst yaklaşma; özgecilik bencillikten uzak, başkalarına ilgi; alçakgönüllülük kendisi ile ilgilenmeme; merhametlilik ise sempati duyarak çeşitli olaylar hakkında karar vermeyi ve tutumları sempati ile şekillendirme ile ilgili olan kavramlardır

(Akt., Somer, Korkmaz, Tatar, 2002). Somer ve Goldbeg'in (1999) Türkiye'de yaptıkları bir çalışmada, dünya dil havuzunda yumuşak başlılık faktörünü açıklayan kişilik özelliği ile ilgili sıfatların, Türk dilinde hoşgörü, sakinlik, uzlaşma, yumuşak kalplilik sıfatları ile uyumlu olduğunu belirtmektedirler.

2.3.1.3. Öz Denetim/Sorumluluk – Yönsüzlük/Dağınıklık

Costa, McCrae ve Dye (1991) sorumluluk boyutunun odaklaşma ile birlikte hareketin de olduğunu belirtmektedirler. Bunun sonucunda sorumluluk boyutunun başarı ihtiyacı ve çalışma kararlılığından dolayı ilerletici ve ahlaki titizlik ve tedbirlilik bakımından ketleyici özelliklerini bir arada içerdiğini söylemektedirler. Yaptıkları araştırmalara göre; sorumluluk alt faktörünü; yeterlilik, düzen, görevşinaslık, başarı çabası, öz disiplin ve tedbirlilik olmak üzere beş boyutun açıkladığını belirtmektedirler. Kişinin çevresini düzenli tutması, davranış standartlarına bağlı kalması, dikkat dağıtıcı faktörler olsa dahi göreve devam etme, planlı ve dikkatli olma sorumluluk faktörünü açıklamaktadır (Akt., Somer, Korkmaz ve Tatar, 2002). Somer ve Goldbeg'in (1999) Türkiye'de yaptıkları bir çalışmada ise; dünya dillerinde sorumluluk faktörünü açıklayan kişilik özelliği ile ilgili sıfatların, Türk dilinde düzenlilik, kurallara bağlılık, sorumluluk/karara bağlılık, heyecan arama sıfatları ile uyumlu olduğunu belirtmektedirler.

2.3.1.4. Duygusal Tutarsızlık/Nörotizm – Duygusal Tutarlılık

Eysenck'e göre nörotizm, kişiliği anlamada önemli etkiye sahiptir ve nörotizm terimini normal bir kişilik özelliği olarak ele alınır. Nörotizm terimi ise psikolojik huzursuzluk yaşamaya yatkınlık olarak belirtilir. Yani, yüksek düzeyde nörotizme sahip kişiler daha sıklıkla psikolojik bozukluklar gösterme eğilimindedirler. Duygusal dengesizlik; endişe, kızgınlık, düşünmeden hareket etme, güvensizlik ve depresyon olarak adlandırılabilir. Bunun sonucunda bu kişilerde somatik şikayetler, düşük düzeyde psikolojik iyi olma, problemlerle başa çıkma mekanizmalarında duygusal dengesizlik ortaya çıkmaktadır (McCrae ve Costa, 1991).

McCrae ve Costa (1980) yüksek düzeyde nörotizme sahip bireylerin daha fazla karmaşık duygulara sahip olduklarını, daha fazla kuruntulu düşüncelere ve düşmanca tepkilere başvurarak sağlıksız başa çıkma becerilerine başvurduklarını belirtmektedirler. Bunun sonucunda bireyler kendilerini daha fazla suçlayarak psikolojik olarak riskli faktör

taşıyabilmektedirler. Somer ve Goldberg'in (1999) ülkemizde yaptıkları çalışmalara göre ise; nörotizm faktörünü tanımlayan alt boyutlar duygusal değişkenlik, endişeye yatkınlık, kendine güvensizliktir.

2.3.1.5. Zekâ / Deneyime Açıklık – Gelişmemişlik

Deneyime açık olan kişiler, diğerlerine göre kurallar konusunda daha fazla esnekler. Mizahi bakış açıları gelişmiştir. Yeni deneyimler elde etmek isterler. İç görü sahibidirler, çeşitliliği tercih ederler. Yaratıcı ve orijinal düşünürler. Gelişmemiş kişilik özelliğine sahip kişiler ise yüzeysel, basit ve sadedirler. Kişiler arası ilişkiler konusunda geleneksel bir tutuma sahiptirler. Kuralcıdır ve otoriteye önem verirler. Hayal kurma becerileri azdır (McCrea ve Costa, 2003). Somer ve Goldberg'in (1999) ülkemizde yaptığı çalışmalara göre Türk toplumunda deneyime açıklık faktörü ile uyumlu olan sıfatların yenilikçi, çağdaş, modern ve açık fikirlilik olduğu belirtilmektedir. Bu bölümden sonra araştırmanın diğer bir değişkeni sosyal ilişki unsurları ele alınmaktadır.

2.4. Sosyal İlişki Unsurları

İnsan sosyal bir varlıktır ve doğası itibarıyla tüm gelişim dönemleri boyunca, değişen sosyal yapılar içinde sevmeye, değer vermeye, desteklenmeye ve mutlu olmaya ihtiyacı vardır (Geçtan, 2002). Yani sosyal destek bir bireyin yaşamını sağlıklı şekilde sürdürebilmesi için önemlidir. Sosyal destek; desteklenmeye ihtiyacı olan bir bireyin diğerleri tarafından korunup gözetilmesi olarak da ifade edilir (Turner, Frankel ve Levin, 1983). Bireyin sosyal çevresi ile kurduğu ilişkiler sonucunda sevgi, ait olma, saygı, takdir edilme, güven, hoşgörü, maddi yardım ve kendini gerçekleştirme ihtiyaçlarını karşılaması sosyal desteğini oluşturmaktadır (Ekinci ve Ekici, 2003; Yıldırım, 2006). Yani sosyal destek hem duygusal desteği, hem maddi desteği ve hem de bilgilendirici desteği barındırmaktadır. Bunun sonucunda sosyal destek ile bireyler ilgilenildiğini, sevildiğini, değer verildiğini, toplumun bir üyesi olduğunu farkına varır (Cobb, 1976).

Sosyal destek yapısal ve işlevsellik açısından iki grupta değerlendirilebilir (Robertson, 1988). Yapısal destek ergenin sosyal desteği kimlerden aldığı, ne kadar aldığı ve yakınlık derecesini ifade etmektedir. İşlevsel destek ise, ergenin ihtiyaç duyduğu konuda yardım alıp almadığı, aldığı yardımın kendisi için ne ifade ettiği ve ihtiyacının ne kadarının karşılandığı ile ilgilidir (Jou, 1994). Yapılan çalışmalara göre sosyal destek olumsuz yaşam şartlarına karşı tampon etkisi bulunmuştur (Bates ve Toro, 1999; Lin, Thompson ve Kaslow, 2009). Yani

yüksek düzeyde algılanan sosyal destek ergenler için koruma kalkanı niteliği taşıırken düşük düzeyde algılanan sosyal destek risk faktörü de taşıyabilmektedir. Düşük düzeyde sosyal destek algılayan ergen, başkalarının da kendini kötü hissetmesi için ergen benmerkezi düşünce biçiminden dolayı hissettiği kızgınlığı kendisine yöneltebilir ya da başkalarına şiddet gösterebilir (Haskan ve Yıldırım, 2009). Sosyal desteğin ortak bir tanımı bulunmamakla birlikte bu araştırmada sosyal destek aile ve arkadaş desteği olmak üzere iki farklı dinamikte incelenmiştir.

2.4.1.Aile desteği

Ergenin toplumsallaşma sürecinde en önemli öge hiç kuşkusuz ailedir. Çünkü bilgi, tutumlar ve davranışlar aile aracılığı ile nesilden nesile aktarılabilir. Ergenlerin ailelerinden beklediği en önemli şey anlaşılma isteğidir. Anne, babalar ve çocuklar farklı önceliklere, bakış açılarına ve yaşam biçimlerine sahiptirler. Bu yüzden anne-babalar kendilerini dışlanmış, gençler ise anlaşılmadıklarını hissedebilirler. Bunun sonucunda bazı ebeveynler çocuklarıyla aralarına mesafe koyarlar ve çocuklarını daha az desteklerler (Yavuzer, 2011). Bunun sonucunda anlaşılmadığını düşünen çağımız gençleri ile anne-babalar arasında çatışmadan öte karşılıklı bir ilgisizlik ve iletişimsizlik meydana gelmektedir (Dorsay 2004).

Ergenlik dönemi ile ergenin, aileden uzaklaşıp arkadaş grubuyla daha fazla vakit geçirmesi ergenin bağımsızlık ihtiyacından dolayıdır (Ericson, 1968). Anne, baba ve ergen arasındaki ilişkileri ele alan bilimsel çalışmalara göre ergenlik döneminin stres ve fırtına özelliğine rağmen aslında ergen ve ebeveynleri arasında çok az düzeyde duygusal uzaklık bulunmaktadır. Bu sonuca göre ergenlerin büyük çoğunluğu kendilerini anne-babalarına yakın hissederler, onların değerlendirmelerine saygı duyarlar, anne babaların kendilerini sevdiğini ve dikkate aldığını hissederler ve onlara birey olarak saygı duyarlar (Collins ve Loursen, 2004; Steinberg, 2013). Ergenler her ne kadar arkadaş grubunu taklit etse de sorunlarını çözmede ailelerini destek kaynağı olarak görmektedirler. Bu yüzden ailenin gence dair sevgi, ilgilerini fark ettirmeleri, onların riskli davranışlara girmesini önlemek için önemlidir. Ailenin; ergenlik dönemindeki genci dinleyerek, iletişimi sürdürmesi genci anlamada anahtar rolü taşımaktadır (Yavuzer, 2011).

Ergenlerin diğer aile beklentileri ise kendileriyle konuşmaları, tutarlı davranmaları, kıyaslama yapmamaları, sürekli uyarılarda ya da öğütlerde bulunmamaları, sürekli başarı

odaklı olmamaları, takdir etmeleri ve kendilerini oldukları gibi kabul etmeleridir (Bacanlı, 2005). Sonuç olarak; aile desteği; aile içindeki kurallar, otorite, ergenin bağımsız hareket etme isteği, sorumluluk ve iletişim alanlarında ergenlik dönemi değişimlerine göre yeniden düzenlenmelidir.

2.4.2. Arkadaş desteği

Ergenlik döneminde, birey daha az aile merkezli ancak daha çok arkadaş merkezlidir. İlköğretim ikinci kademe ve lise öğrencileri, ergenlik dönemi gelişim süreci içindedirler ve ergen arkadaş aracılığıyla diğer insanlarla anlaşmayı ve bir gruba uyum sağlamayı öğrenirler. Ergen; iletişim amacıyla, duygu ve düşüncelerini paylaşabileceği, sorunlarını tartışabileceği, aile değerlerinden bağımsız değerler sistemi elde edebileceği akran grubuna yönelir. Araştırmalara göre; arkadaşları tarafından kabul edilen gençler olumlu kişilik özellikleri geliştirmektedirler. Ergenin arkadaşları tarafından onaylanması, sevilmesi, kabul görmesi, benlik saygısının olumlu gelişimi ile ilişkilidir (Steinberg, 2007; Yavuzer, 2011). Ergenlik dönemindeki bazı arkadaşlıklar risk faktörü taşıyabildiğinden riskli davranışlara yol açabilmektedir.

Anne-baba tarafından değer verilmeyen, ilgi gösterilmeyen ergen; grup tarafından kabul edilme, popülerlik elde etme ve aidiyet duygusunu karşılama amaçlı olarak çetelere katılıp suç işleme, cinsel sapma ve madde bağımlılığı gibi davranışlar sergileyebilirler (Field, Miguel ve Sanders, 2002; Steinberg, 2007; Yavuzer, 2011). Ergenlik döneminde yaşanan gelişimler, kişilik özellikleri ve sosyal ilişkinin niteliğinin riskli davranışlar üzerinde etkili olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle riskli davranışlar ele alınmaktadır.

2.5. Riskli Davranışlar

Risk alma davranışlarının sınıflandırılması araştırmacılar arasında çeşitlilik gösterir. Risk alma davranışları: trafikle ilgili risk alma davranışları, cinsellikle ilgili risk alma davranışları, madde kullanımıyla ilgili risk alma davranışları, tehlikeli sporlarla ilgili risk alma davranışları olarak dört grupta ele alınmıştır (Gonzalez, Field, Yando, Gonzalez, Lasko ve Bendell, 1994; Smith, 2001). Risk alma davranışları olarak; bıçak taşıma, fiziksel kavgaya karışma, saldırganlık, intihar düşüncesi ve intihar girişimi sayılabilir (Bayar, 1999). Perry (2000), mağazadan mal çalmak, gençlik çetelerine katılmak ve okula devamsızlık davranışlarının da ergenlikte görülen riskli davranışlar olduğunu, uzun ve kısa sürede sağlığı etkilediğini belirtmektedir.

Risk alma davranışları, sağlığı tehdit ederek hastalıkla ve hayatı tehlikeye atarak ölümlerle sonuçlanabilen davranışlar olarak da belirtilebilir (Smith, 2001). Riskli davranışlar ergenlerin gelişim görevlerini sağlıklı bir şekilde atlatamamasına, kendisinden beklenen sosyal rolleri yerine getirememesine, başarı ve yeterlilik duygusu hissedememesine ve diğer dönem olan genç yetişkinlik dönemine uyum halinde geçememesine sebep olmaktadır (Jessor, 1991).

Bazı ergenlerin içinde bulunduğu durumlara göre, risklere daha fazla yatkın olduğu bilinmektedir; bazı gençler strese ve sıkıntılara karşı bir risk olarak yanıt vermektedirler (Meb, 2008). Ergenin sahip olduğu kişilik yapısı da risk alma davranışını etkiler. Fiziksel, psikolojik ve sosyal gelişme sırasında ergenler, yapmaları gereken davranışları belirlemede zorlanırlar ve sergiledikleri riskli davranışlar artmaktadır (Yurtsever, 2011).

Ergenlik döneminde yaşanan bazı problemler bu dönemin normal gelişim süreci sayılmasına rağmen, ergenlerin günlük yaşamına uyumunu zorlaştıran problemler anormal davranış olarak kabul edilmektedir (Siyez 2013). Avcı'ya (2006) göre ergenlerin davranışları bulunduğu ortama göre değişmektedir. Bu nedenle ergen davranışları ile ilgili ergenin hayatındaki herkesten bilgi almak ve davranışları belli bir süre gözlemlemek normal ve anormal davranışlar ayırt etmek için önemlidir. Steiner ve Feldman'a (2008) göre ergenin yaşamındaki bazı alanların işlevselliğine bakarak normal ya da anormal davranışlar değerlendirilebilmektedir. Temel ve bedensel ihtiyaçlar, kişilerarası fonksiyonlar, ruhsal sağlık fonksiyonu, gelecek için uygun planlama yapabilme fonksiyonu, boş zaman ve dinlenme aktivitesi bu alanlardandır. Eğer ergenin yaşamında bu alanların birden fazlasında sorun varsa bir problem den ya da psikopatolojiden söz edilebilir (Korkut, 2004).

Beyth-Marom, Austin, Fischhoff, Palmgren ve Jacobs-quadrel (1993) yaptıkları çalışmada ergenlerin risk alma davranışlarına davranışsal karar verme kuramı bakış açısından bakmaktadırlar. Bu kurama göre; riskli davranışlar da dahil tüm davranışlar; alternatif seçeneklerin belirlenmesi, her seçeneğin sonuçlarının belirlenmesi, her sonucun olası yarar ve zararların değerlendirilmesi, her olası sonucun olabilirliğinin değerlendirilmesi, ele geçen tüm bilgilerin birleştirilmesini içeren bir sürecin sonucu olarak analiz edilebilir (Akt., Steinberg, 2013). Bilişsel becerileri güçlenen ergenlerin riskli davranışları ile ilgili yapılan bir çalışmada ise ergenlerin yetişkinlere göre riskli davranışları daha fazla göstermesinin sebepleri açıklanmaya çalışılmıştır. Beyth - Marom, Austin, Fischhoff, Palmgren ve Jacobs-quadrel (1993) ve Furbey ve Betyh-Marom'un (1992) yaptıkları çalışmalara göre en az 15 yaşında olan ergenler, yetişkinlerin kullandığı temel bilişsel süreçleri kullanmakta olduklarını

gözlemlemişlerdir. Böyle olmasına rağmen ergenlerin yetişkinlere göre daha fazla riskli davranışlara girmesinin sebebi, her iki tarafın da nasıl tahmin yürüttüğü, nasıl farklı davranışların sonuçlarını değerlendirdiği anlaşıldığında riskli kararların bile akılcı görülebileceği tespit edilmiştir.

Ergenlerin bilişsel beceri süreçleri, gösterdiği riskli davranışları etkilemektedir. Small, Silverbery ve Kerns (1993) yaptığı bir çalışmada ergenlerin zarar ve yarar algılarının farklı riskli davranışları açıklayıp açıklamadığını incelenmişlerdir. Ergenlerin zarara ilişkin algıları yarara ilişkin algılara göre riskli davranışları daha fazla yordadığı tespit edilmiştir. Bunun sonucunda bir ergen bir davranışa girmenin ne kadar zararına olacağını düşünüyorsa o davranışı yapma olasılığı da o kadar azalmakta olacaktır. Bağımlılık riskli bir davranış olmasına rağmen 10-24 yaşları arasındaki gençlerden birçoğu bunu risk olarak algılamaz ve uzun dönemde ortaya çıkması muhtemel sağlık sorunlarını (kronik bronşit, kanser, kalp hastalığı vb. gibi) görmezden gelebilmektedirler (Yurtsever, 2011).

Alanyazına göre arada bir yapılan ve tehlikesiz sorun olan davranışların sayısı; sürekli, kalıcı sorun olan davranışa oranla sayısı daha fazladır. Ergenlerin kendilerini keşfetmeye ve bağımsızlığını ispat etmeye yönelik yaptığı sorunlu davranışları yetişkinlik döneminde sergileyebilir (Siegel ve Scovill, 2000). Farrington (2004) yaptığı çalışmada ergenin yaşadığı bir sorunlu davranışa sadece ergenlik dönemine ait bir sorun sebep olmadığını tespit etmiştir. Sürekli suç işleyen ergenlerin, çocukluk dönemlerinde de ailede ve okulda sorun yaşadıkları görülmektedir. Ergenlik döneminde görülen sorunların çoğunun yetişkinlikte ortadan kalktığı bazı araştırmalar tarafından da kanıtlanmıştır. Ergenlikte meydana gelen suçlu davranışların yetişkinlik döneminde de görüldüğü durumlarda suçlu davranışların kaynağının çocukluk dönemlerindeki sorunlu davranışlara dayandığı tespit edilmiştir (Steinberg, 2013).

Sonuç olarak; ergenlik dönemi, biyolojik ve fizyolojik alanda meydana gelen olgunlaşmalarla akademik ve sosyal sorumluluklarla beraber, psikolojik ve sosyal anlamda önemli değişimlerin yaşandığı bir dönemdir. Ergenlik döneminde meydana gelen hormonal, fiziksel değişimlerle beraber psikolojik durumların değişiminin anlaşılmasında ve müdahale edilmemesi durumunda ergenler çeşitli riskli davranışlarda bulunmaktadır. Bunun sonucunda ergenlik döneminde meydana gelen riskli davranışların sonuçları yetişkinlik dönemini de olumsuz etkilemektedir (Ayers, 2004). TÜİK'e (2000) göre Türkiye nüfusunun yaklaşık %20'sini ergenler oluşturmaktadır. Genç bir nüfusa sahip olan ülkemizde riskli davranışların

tanımının yapılması ve anlaşılması çok yüksek düzeyde önem kazanmaktadır. Bunun sonucunda riskli davranışlar konusundaki çalışmalara hız kazandırmak gereklidir.

2.5.1.Riskli davranışlara iten nedenler

Toplumlarda farklı koşullar nedeniyle duygusal olarak yetişkin rolüne bürünme genellikle ergenlik dönemi olarak ele alınmaktadır (Yavuzer, 2006). Tüm ergenler büyümenin normal bir parçası olarak risk alma davranışları gösterebilmektedir ve bazen birden fazla riskli davranış bir arada görülebilmektedir. Özellikle ergenin, sigara kullanması, alkol kullanması veya gencin yaşantısında fiziksel hareketsizlik ve diğer riskli davranışlar yaşam tarzına dönüştüğü zaman ve bu dönüşüm ergen için daha büyük sorun teşkil edebilmektedir. Davranışların gelişme süreci değerlendirildiğinde, risk alma davranışları ergenlerin amaçlarına yöneliktir. Ergenler sıklıkla risk alma davranışlarını bir sorun olarak değil bir çözüm olarak görmektedirler (Siegel ve Cousins, 1994). Bu çelişki, ergenlerin risk alma davranışlarının açıklanmasına yardımcı olmakta, ancak yüksek risk alma davranışı gösteren ergenlerin yönetimini zorlaştırmaktadır.

Gençler için risk etkeni olarak diğer nedenler; sürekli aile içi şiddet ve fiziksel cezalar, ebeveynlerin boşanması ya da ayrı yaşamaları, çocuk ihmali ve istismarı, aşırı yoksulluk, oturlan yerleşim yeri sorunları, sürekli düşük akademik başarı gösterme, anne- baba veya bir yakınının kaybı, ailenin düşük sosyo-kültürel-ekonomik düzeye sahip olması sayılabilir (Yurtsever, 2011). Başka bir araştırmacıya göre ise ergenler; yetişkin yaşam biçimlerini taklit etmek, ergenlik döneminde yaşanan zorluklarla baş edebilmek, sosyal bir ortama uyum sağlamak, arkadaşları tarafından kabul edilmek ya da medyanın etkisi ile riskli davranışlarda bulunabilirler (Alikışıfoğlu, 2008; Alikışıfoğlu ve Ercan, 2009).

Aile içi ortamların nitelikleri de riskli davranışları açıklayan çevresel etmenlerdendir (Uludağlı ve Sayıl, 2009). Riskli davranışlara giren ergenlerin annenin çalışma durumunu inceleyen bir çalışmanın sonucuna göre, annenin çalıştığı aile içi ortamda anne, baba ve çocuk birlikteliğinin giderek azaldığı bir etkileşim ortamı gözlenmektedir (Bulut, 2010). Bu durum ergenin erken gelişim yıllarından başlayarak yetersiz ilgi ortamında büyümesine sebep olmaktadır (Şendil, 2003; Yılmaz, 2000). Günümüz ergeninin özellikle büyük kentlerde yaşadığı koşullara baktığımız zaman, büyük kentlerdeki bazı eğitimli ailelerde çocuk “aşırı hoşgörülü” ortamlarda, gevşek bir tutum içinde yetiştirilmektedirler. Bu genci, özgürlüklerinin sınırlarını belirlemede zorlayabilmekte ve çocukluktan bu yana her istediğini

elde etmiş olmak, onu doyumsuz hale getirebilmektedir (Mac Kenzie ve Gürel, 2004; Meb, 2013; Steinberg, 2007). Ayrıca medyanın da ergenlerin ruhsal gelişimi üzerinde etkisi bulunmaktadır. Çocukluk yıllarından itibaren televizyon programlarında şiddet ile karşılaşan çocuk ve ergenlerde şiddete yönelik davranışlar ve öfkeyi uygun yollarla ifade etmekte zorluklar yaşanabilmektedir (Yavuzer, 2003). Bu durum ile birlikte aynı zamanda aile ortamındaki şiddet sonucunda çocuk ve ergenler şiddeti kendini uygun ifade etme aracı olarak görebilmekte ve kolaylıkla şiddet seçeneğine başvurabilmektedirler (Yavuzer, 2005).

Çocukların anne ve babalarından şiddet görmesi çocuklarda hem sağlık hem de ruhsal açıdan sorunlara yol açmaktadır. Bunun sonucunda çocuklarda sosyal uyum zorlukları, suç işleme, anti-sosyal davranışlar, başkalarına şiddet gösterme, okula gitmek istememe, intihar girişimi, depresyon, içe kapanma görülmektedir (Kırbaş, Taşmektepligil ve Üstün, 2007). Ergenler; çocukluk yaşantıları ile birlikte dürtüsel hareketlerin sonucunda da riskli davranışlar gösterebilmektedir. Erel (2013), yaptığı araştırmasında, üniversite öğrencilerinin hiç de azımsanmayacak düzeyde riskli davranışlarda buldukları tespit edilerek her birinin çocukluk döneminde riskli istismar yaşantılarının bulunduğu ve dürtüsel davranmalarının her birinin altında farklı sebeplerin yattığını tespit etmiştir.

Ergenler arasında sigara kullanımı riskli davranışının oldukça yaygın olduğu görülmektedir. Bir araştırmada ise sigaraya başlama nedenleri merak, can sıkıntısı, arkadaşlardan özenme olarak sıralanmıştır. Ergenler; sigara içmeyi hiç denemeyen bireyleri en iyi anlayanların öncelikle anne babalarının olduğunu, sigarayı deneyip bir daha kullanmayanların kendilerini en iyi arkadaşlarının anlادığını belirtmişlerdir (Yurtsever, 2011).

2.5.2.Riskli davranışların alt boyutları

Bu bölümde ergenlerde görülebilen; anti-sosyal davranışlar, alkol kullanımı, sigara kullanımı, beslenme alışkanlıkları, intihar ve okul terki riskli davranışları ile ilgili bilgiler verilmiştir.

2.5.2.1.Anti-sosyal davranışlar

Anti-sosyal kişilik bozukluğu DSM-5 tanı kriterlerine göre yasal hükümlere uymama, sık sık yalan söyleme, takma adlar kullanma, dolandırıcılık, dürtüsellik ve geleceği tasarlamama, sık sık kavga ve dövüslere katılma, başkalarının haklarına el uzatma ile ilgili

olan sinirlilik ve saldırganlık, başkasını incitmesi ve kırması, bu davranışlarından dolayı pişman olmaması davranışlarını göstermesi durumunda konulabileceği belirtilmektedir (DSM-5).

Ergenlik dönemi ile beraber; ergenler, arkadaşları ile beraber daha fazla zaman geçirmeye başlamakta, ayrıca aile gözetimi olmadan daha fazla organize şekilde çalışmaya başlamaktadır. Bu değişimler sonucunda ergenler; başarıyı ya da başarısızlığı deneyimlemektedir. Bu deneyimler, ergenin hayatında riskli davranışlar içinde yer alan antisosyal davranışlara girmesine sebep olabilmektedir (Brame, Nagin ve Tremblay 2001). Saldırganlık anti-sosyal davranışlar içinde yer almaktadır. Saldırganlık fiziksel ya da fiziksel olmayabilir. Kavga etme, itip-kakma, soygun, fiziksel şiddet kullanma, insanlara, eşyalara ve hayvanlara zarar verme gibi fiziksel saldırganlığa; ayrıca hırsızlık, yalan söyleme, yetişkinlere karşı gelme gibi davranışlar fiziksel olmayan saldırganlığa örnektir (Clark, Vanyukov ve Cornelius 2002; Park, Lee, Bolland, Vazsonyi ve Sun, 2008).

Ergenlerde görülen antisosyal davranışlarla ilgili durum saptama çalışmaları ve antisosyal davranışlara sebep olan durumlar hakkında çalışmalar mevcuttur. Ögülmüş'ün (2007) araştırma raporuna göre; lise öğrencileri kendilerine %35.5 oranında fiziksel şiddet uygulandığını belirtirken; %22'si fiziksel şiddet ile karşılaştığını belirtmektedir. Engels, Finkenaur ve Van Kooten (2006) tarafından yapılan bir araştırma sonucuna göre ise; ebeveynlerine yalan söyleyen ergenlerin diğerlerine göre düşük benlik algısı, depresyon, stres gibi duygusal problemleri daha sık yaşadıkları tespit edilmiştir. Ergenler değişen sosyal çevrelerinden dolayı aileleri çocuklarının ne yaptığı ve nereye gittikleri hakkında daha meraklı olmaktadır. Ergenler ebeveynlerine söylediklerinin dışına çıktıklarında ise yalan söylemeye başlayarak aradaki güveni sarsmaktadırlar.

2.5.2.2. Alkol kullanımı

DSM-5 tanı kriterlerinin belirttiklerine göre 12 ay süre içinde klinik açıdan belirgin bir sıkıntıya düşme durumunda alkolle ilgili kullanım bozukluğundan bahsedilebilir. Alkol elde etmek için çaba harcama, alkol kullanmak için içinde çok büyük istek uyanması, işte, okulda ya da evde sorumluluklarını yerine getirmeme ile sonuçlanan, alkol kullanımından dolayı kişilerarası ilişkilerde sorunların ortaya çıkması alkol kullanım örüntülerindedir (DSM-5).

Alkol kullanımının vücut ve ruh sağlığında çeşitli olumsuzluklara yol açtığı gözlenmektedir. Lerner ve Galambos (1998) ve Steinberg (1993) alkol kullanan ergenlerin

alkol kullanmayan ergenlere göre daha sık intihar düşünme ve intihar eğilimlerine, kişilik problemlerine, okulda yaşadıkları uyum sorunlarına, suç işleme ve hırsızlık yapma gibi antisosyal davranışlara girdiklerini tespit etmişlerdir. Arıkan-Coşar'ın (1996) yaptığı çalışmaya göre alkol bağımlılarının %76'sının 15-24 yaşları arasında alkol almaya başladıklarını tespit ederek ergenlik döneminin alkol kullanımına başlama yaşı olarak riskli bir dönem olduğunu vurgulanmıştır. Ögel, Taner ve Eke (2006); Siyez ve Ayan'a (2006) göre ergenlerin alkol kullanım sıklığı %29-%55 arasında değişmektedir. Bu oranlar ise alkol kullanımının ergenler açısından riskli bir faktör olduğunu gözler önüne sermektedir.

Akran grupları ve ebeveyn yeterlilikleri alkol kullanımına sebep olabilmektedir. Literatüre göre ergenlerin alkol kullanımı, ebeveynlikle de ilişkilidir. Kendilerine yetersiz bakım sağlayan, güvensiz kaldıkları, aile yönetim uygulamalarında zayıf olan ve alkol kullanımına izin veren ebeveynlere sahip ergenler; daha sık alkol kullanma davranışları gösterdiği tespit edilmiştir. Akran grupları da ergenlerin alkol kullanımında etkilidir (Farrell, Barnes ve Banerjee, 1995; Kasatura, 1998; Reimuller, Hussong ve Ennett, 2011). Yurtseven (2011) bir çalışmada, üniversite öğrencilerinin alkol alıp almaması arkadaşlarının içme davranışı ile ilişkili olduğunu tespit etmiştir.

Sonuç olarak madde ve alkol bağımlılığı bir ihtiyacın sonucunda ortaya çıktığı için alkol ve madde kullanımının kişilik özellikleriyle ilişkisi bulunmaktadır. Özgülüni düşük olan, sürekli kendini suçlayan, kendini değersiz ve sürekli eksik yanlarıyla tanımlayan kişiler riskli davranışlar içine girebilmektedirler. Gerginlik ya da baskı uyandıran durumlarla karşılaşması sürekli engellenmiş, sorumluluk duygusu geliştirilmemiş aşırı hoşgörü ve koruyucu anne-baba tutumuna sahip bireylerin hayattaki olayların zorluklarına, başarısızlıklarına dayanamadıklarından bağımlılık yapan maddelere başvurabilmektedirler (Kulaksızoğlu, 2009; Siyez, 2013).

2.5.2.3. Sigara kullanımı

DSM-5 tanı kriterlerine göre belirgin bir sıkıntıya ve işlev bozukluklarına yol açan tütün kullanım bozukluğundan bahsedilmektedir. Çoğunlukla istendiğinden daha büyük ölçüde ve sıklıkta, tütün kullanımını çabalar sonucunda bırakamama, tütün elde etmek için farklı etkinliklere yönelme, tütün içmek için çok büyük istek duyma, işte, evde ya da okulda gerekli sorumlulukları yerine getirmeme, tütün kullanımı sonucunda kişilerarası sorunlar

yaşamına rağmen tütün kullanımına devam etme, yoksunluk gelişmiş olması sigara kullanım örüntüleri arasındadır (DSM-5).

Sigara ve tütünün ciddi olumsuz etkileri bulunmaktadır. Nikotin merkezi sinir sistemini etkilerken, beyindeki biyokimyasal dengeyi de bozmaktadır. Ögel, Taner, Eke (2006) ve Özer'in (1991) yaptıkları çalışmalara göre ise ergenlerin sigara kullanım sıklığı oranı, %15.7-%68 oranları arasında değişmekte olduğunu tespit ederek ergenler arasında yaygın bir riskli davranış olduğu tespit edilmiştir (Köknel, 1982).

Herken ve Özkan'a (1998) göre sürekli sigara içilen ortamda yaşama, çocukların sigara içmeyi "normal davranış" olarak algılamalarına yol açmakta ve sigaraya başlamalarında önemli bir etken olmaktadır. Ergenler sigarayı can sıkıntısı, hayal kırıklıkları ile başa çıkma, yetişkinliğe geçişin sembolü, arkadaş gurubunun onayını alma, stres azaltıcı etkilerinden dolayı da sigaraya başlayıp, sigara ve tütün kullanma davranışlarını sürdürebilmektedirler (Tanrıdağ, 2000).

2.5.2.4. Beslenme alışkanlıkları

Yapılan çalışmalara bakıldığında yeme bozuklukları genellikle ruhsal çökkünlük, obsesif - kompulsif bozukluk ve psiko-seksüel bozukluklar ile birlikte görülmektedir. Anoreksiya nervroza, bireyin zayıf olmasına rağmen kendini şişman algılaması ya da kilo almaktan korkması gibi belirtiler yeme bozuklukları belirtileri olabilmektedir. Bulimiya nervroza olarak adlandırılan yeme bozukluğunda ise kişi aşırı miktarda yemek yedikten sonra yediklerini çıkarmaya çalışmaktadır (Gander ve Gardiner, 1998; Köroğlu, 1994).

DSM-5 tanı kriterlerine göre bulimia nervroza yeme bozukluğunda bireylerde tıkanırcasına yemek yeme dönemleri bulunmaktadır. Ayrıca bireyler doymama duygudurumuna sahip olabilmektedirler. Kendilik değerlendirmesi ise vücut biçiminden etkilenmektedir. Anoreksiya nervroza yeme bozukluğuna sahip bireyler ise en düşük vücut ağırlığına sahip olmasına rağmen kilo almamaya yönelik davranışlarda bulunmaktadırlar. Düşük vücut ağırlığının önemini kavrayamazlar (DSM-5). Anoreksiya nervroza ve bulimiya nervroza tanısı alan bireyler düzeldikten sonra sıklıkla takıntılı ve katı düşüncelerine, sosyal içe dönük olmaya, kişilerarası güvensiz olmaya, aşırı uyum ve davranış düzenliliğine devam ettikleri tespit edilmiştir (Maner, 2001).

2.5.2.5. İntihar

Jobes, Berman ve Josselsan (1987) intiharın kişinin kendine zarar vermek ve ölmeyi istemek üzere iki temel ögeden oluştuğunu belirtmektedir (Akt., Davis ve Brock, 2002). Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) da, 2011'de intihar sonucu ölüm sayısını 2677 olarak bildirmiştir. İntihar edenlerin büyük kısmının oluşturduğu yaş aralığının 12-24 olduğu görülmektedir (Hollinger, 1978).

İntihar davranışı; ruhsal bozukluklar, sosyal destek yetersizliği ve sosyo-kültürel faktörlerden etkilenmektedir (Aktepe, Kandil ve Topbaş, 2005). Ergenlerde intihar davranışının pek çok sebebi bulunmaktadır. Ergenlik ve genç yetişkinlik dönemlerinde en çok intihar girişim nedeni ailesel sorunlardır (Erşan, Kılıç ve Servisi, 2013; Yalaki, Taşar, Yalçın ve Dallar; 2011). Ailesi ve arkadaşları ile kolay iletişim kurma becerisine sahip kız ve erkeklerde intihar düşünceleri daha az bulunmaktadır (Park, Schepp, Jang ve Koo, 2006). Çalışmalara göre; aile içi sorunlar, anne-babanın kullandığı otorite tipi, anne ve babası tarafından sevilmeyen ve istenmeyen çocuk olma algısı, karşı cinsle ilgili reddedilme, sosyal çevre ve okul sorunları, cinsel, fiziksel ve duygusal istismar, aile, çevre, arkadaş ve okul ortamlarında yaşanan iletişim sorunları, yalnızlık, aile içinde intihar girişimi öyküsünün olması, arkadaşının intihar girişiminde bulunması ya da intihar etmesi ergenlerde intihar girişimi için risk faktörleridir (Alsancak, Ziyalar ve Kayaalp 2010; Arslan, Duru ve Kuvandik, 2008; Erşan ve Kılıç 2013; Gökçen ve Köylü 2011; Park Schepp, Jang ve Koo, 2006; Ulusoy, Demir ve Baran, 2005; Ünlü, Aksoy ve Ersan, 2014; Yalaki, Taşar, Yalçın ve Dallar; 2011).

Araştırmalara göre; ergenlik çağı davranış bozuklukları genelde orta ve lise öğreniminde meydana gelmektedir. Daha çok dersleri asma, okuldan kaçma, okul eşyalarına zarar verme, okul kurallarını çiğneme, okulda kavga çıkarma, okul disipliniyle çatışmalar yaşamak şeklindedir (Uluğ, 2003). Ergenlik öncesinde görülebilen olumsuz değer durumlarının yanında ergenlik döneminde huzursuzluk, çökkünlük, umutsuzluk duyguları ile birlikte bilişsel ve bedensel depresif belirtilerin sebep olduğu intihar ve sosyal işlev bozuklukları da ruhsal bozukluklar arasındadır (Dilbaz ve Seber, 1993; Holat, Bitlis, Dilbaz, Tüzer ve Bayam, 1994;).

Sigmund Freud'un psikanalitik kuramına göre intihar, depresyon sonucunda ortaya çıkan en ciddi durumdur (Cüceloğlu, 2000). Depresyon, ergenler arasında yaygın görülen bir durum olduğundan depresyona eşlik eden riskli faktörler ve depresyona sebep olan faktörler araştırma konusu olmuştur (Tüzün, 2005; Yüksel, 2001). Kılıç'ın (2011) ergenlerde görülen

riskli davranışlar konusunda yaptığı çalışmaya göre, depresyona eşlik eden duygu durumlarının hırçınlık ve sinirlilik olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca; depresyon ile birlikte yeme ve uyku bozukluklarının olduğu gözlenmiştir. Ergen depresyonunu en iyi derecede tahammülsüzlük durumunun açıkladığını belirtmiştir. Ergen, mutsuzluk duygularını öfke patlamaları ile göstererek aile çatışmaları yarattığı, bu durumun uzun süre yaşanması halinde tehditler oluşturacağını belirtmiştir. Lise düzeyinde yapılan araştırmalarda ise üst düzeydeki lise öğrencilerinde diğerlerine göre daha fazla depresyona rastlanmıştır. Uluğ (2003) çalışmasında ergenlerde gözlenen yüksek düzeyde depresyon düzeyinin kendilerini yalnız hissetmeleri, gelecekte korkmaları ve kendilerini mutsuz hissetmeleri ile ilgili olduğunu tespit etmiştir.

2.5.2.6.Okul terki

Okul terki; Yeniden Sağlık Eğitim Derneğine göre çocuk ya da ergenin ebeveyn ya da kendisinden sorumlu olan yetişkinlerin haberi olmadan, sık sık uzun süreli geçerli nedeni olmaksızın okula gitmemesi ya da ders saatleri içinde okulu terk etmesidir (Kulaksızoğlu, 2009; Yeniden Sağlık Eğitim Derneği, 2009). Öğrencilerin okulu terk etme riskli davranışlarını artıran çeşitli sebepler bulunmaktadır. Ayrıca; ergenlerin sınıf arkadaşları ile anlaşamaması, akademik başarının düşük olması, olumsuz rol model oluşturan arkadaşlara sahip olması, akran istismarı, okul içinde saldırgan davranışlarda bulunma, okula karşı ilgisiz olma, sınıf tekrarı, ailede yaşanan sorunlar, aile ekonomik düzeyinin yetersiz olması, benlik algısının düşük olması, sosyal beceri yetersizlikleri gibi kişilik özellikleri okuldan kaçma davranışına sebep olmaktadır (Eke-Yılmazçetin, Taner ve Ögel 2005).

2.6. Riskli Davranışlar İle İlgili Kuramsal Açıklamalar

Bu bölümde riskli davranışlara ilişkin kuramsal yaklaşımların önemli yönleri üzerinde bilgi verilmiştir.

2.6.1. Biyolojik temelli yaklaşım

Literatüre göre, nörolojik ve biyolojik faktörlerin davranış gelişimi üzerinde etkili olduğunu gösteren bazı araştırmalar bulunmaktadır (Siyez, 2009). Bu araştırmalar, kökü kalıttan gelen; ancak psikososyal çevreden de etkilenen mizacın yapısının, hormonların ve genetik faktörlerin ergenin riskli davranışlara yatkın olup olmadığını belirlemektedir. Genetik

faktörler ile riskli davranışlar arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalara göre; genlerin suç işleme ve şiddet davranışları ile ilişkisi bulunmuştur (Ögel, 2007). Raine (2002), Rhee ve Waldman (2002) ikizlerle yaptıkları çalışmada; antisosyal ve madde kullanımı davranışlarının genetik faktörlerle ilişkili olduğunu tespit etmiştir.

2.6.2. Sosyolojik temelli yaklaşım

Ergenlerin başkaları tarafından onaylanma arzusundan dolayı riskli davranışlara yöneldiğini vurgulayan bir yaklaşımdır (Siyez, 2013). Kurama göre yıkıcı davranışlar, toplumsal kurallara aykırı; hem bireyi hem de toplumu tehlikeye atan inançlar, değerler ve davranışlardır. Bandura tarafından geliştirilen sosyal öğrenme kuramına göre ebeveyn, arkadaş ve sosyal medyada saldırgan davranışlar izleyen ve şiddete maruz kalan çocuklar ve ergenler şiddet ve saldırganlık içeren davranışlar göstermektedirler (Avcı ve Güçray, 2013; Bandura, 1986). Shekter'e (2000) göre ergenler arkadaşlarını ya da ebeveynlerini gözlemleyerek riskli davranışlar gösterebilmektedir. Riskli davranışların arkadaş ve ebeveynlerine katkılarını gözlemleyen ergenler, daha fazla riskli davranış göstermektedir.

Hirschi (1969) tarafından geliştirilen sosyal kontrol teorisine göre toplumla arasındaki bağları zayıflayan yani sosyal kontrolü az algılayan bireyler daha fazla suçlu davranışlar göstermektedirler (Akt., Kaner, 1992). Hirschi (1969) ergenin içinde bulunduğu toplumsal değerleri benimsemesi, statüsünün farkında olup korumak için sorumluluk alması, kişisel gelişimi için hedefler araması ve çaba harcaması, toplumsal, kültürel ve ahlaki değerlerin gerekliliğine dair inançlara sahip olması riskli davranışlara karşı koruyucu faktörlerdendir (Akt., Wiatrowski, Griswold ve Roberts, 1981).

Emler (1984) tarafından geliştirilen saygınlığı attırma teorisine göre; birey, kimliğini yaşadığı çevreden almaktadır. Buna göre bireyin saygınlığı arttıkça, ekonomik kaynaklara, arkadaşlara ve sevgiye ulaşması da kolaylaşmaktadır. Literatüre göre saygı tüm bireyler için önemlidir; ancak ergenler için arkadaşlarından alacağı desteğin miktarını etkilediği için daha önemlidir. Ergenlerin içinde bulunduğu arkadaş grubunun, uygun ya da yıkıcı davranışlara olan itibarı, ergenlerin davranışlarını etkilemektedir (Carroll Houghton, Hattie ve Durkin, 1999; Shekter, 2000).

2.6.3. Psikolojik temelli yaklaşımlar

Problem davranışları açıklamaya yönelik ve problem davranışların ortaya çıkmasında benlik kavramı ve başa çıkma stratejilerine önem veren yaklaşımlardır (Siyez, 2013).

Kaplan, Martin ve Robbins tarafından geliştirilen “Kendine Zarar Verme Kuramı”na göre; ergenler değer verdikleri kimseler tarafından olumsuz değerlendirmeler alırsa, kendilerini sosyal açıdan beklentileri karşılamakta yetersiz hissederse benlik değeri azalır. Bunun sonucunda ergenler kendilik değerini arttırmak için uygun davranışlara alternatif başka davranışlarda bulunarak, benlik algısını beslemek için kendine destek olan farklı arkadaş gruplarına katılarak, yıkıcı davranışlar sergileyebilirler (Kaplan, Martin ve Robbins, 1984).

Shekter’e (2000) göre ergenler; aile, arkadaş ve okul problemleriyle baş etmek için madde kullanmaya başlarlar. Anlaşılmaktadır ki eğer birey stres ve anksiyetesini gideremezse iyilik hali bozulmaya başlayacaktır. Bireyi gerginliklerinden uzaklaştıran yollar ise birey için pekiştirici niteliğinde olacaktır.

2.6.4. Psiko-sosyal temelli yaklaşım

Bu yaklaşımlar; problemleri davranışların kişisel, çevresel ve davranışsal faktörlerin etkileşimi ile ortaya çıktığını söylemektedir.

Kandel’in (1980) “Aşama Teorisi”ne göre madde kullanımı daha az yasaklanan maddeden kullanımı daha ciddi şekilde yasaklanan maddeye doğru gerçekleştiğini söylemektedir (Rhodes ve Jason, 1988; Bingham ve Shope 2004). Ancak bazı kişisel, çevresel ve davranışsal faktörler bu sıralamayı etkileyebilir. Kandel; ebeveynlerle olan zayıf ilişkilerin, depresif duyguların, uygun olmayan tutumların, madde kullanan arkadaşları ile beraber olmanın uyuşturucu madde kullanımına sebep olduğunu belirtmektedir (Rhodes ve Jason, 1988). Bingham ve Shope (2004) ergenlerle yaptıkları çalışmada, sigara kullanımının alkol kullanımını; alkol kullanımının uyuşturucu madde kullanımını; uyuşturucu madde kullanımının hızlı şekilde araç kullanımını yordadığını tespit etmiştir.

Jessor ve Jessor (1977) tarafından geliştirilen “Problem Davranış Kuramı”na göre riskli davranışlar; sosyal ve yasal kurallara aykırı olan, baskın kültüre ve otoriteye karşı olan, toplumun problem olarak nitelendirdiği bir kavramdır. Gullone, Moore, Moss ve Boyd (2000) aşırı riskli davranışları, ergen bireylerin gerçekleştirdiği eylemlerin getirdiği sonuçların negatif yanlarının pozitif yanlarından daha fazla olduğu ve negatif sonuçların şiddet ve

olumsuzluk düzeylerinin çok fazla olduğu davranışlar olarak tanımlamışlardır. Bu tanımların sonucundan riskli davranışların ergenlerin yaşamlarını önemli bir şekilde tehdit ettiği anlaşılmaktadır. Riskli davranışlar; bireyin gelişim görevlerini başarılı olarak yerine getirmesine, sosyal rolleri yerine getirmesine, yeterlik ve başarılı olma duygusunu hissetmesine, genç yetişkinlik dönemine başarılı geçişine engel olmaktadır (Jessor, 1991).

Kelley, Schoclet, Londry'e (2004) göre ergenlik döneminde ergenlerin; yaralanma, ölüm riskinin, depresyon, anksiyete, uyuşturucu, ilaç bağımlılığı, yeme bozuklukları risklerinin yetişkinlik ve çocukluk dönemlerine göre daha fazla görülmektedir. Jessor (1998) problem davranış kuramına göre riskli davranışların ergenlik döneminde ortaya çıkıp çıkmaması; kişilik sistemi, sosyal çevre ve davranış sistemleri ile bu sistemlerin birbirleri ile etkileşimi olarak açıklanmaktadır. Bu üç sistem de kendi içinde ergenleri riskli faktörlere iten risk faktörlerini ya da riskli faktörlerden koruyan koruyucu faktörleri içermektedir.

Jessor'a (1994) göre ergenin kişilik özellikleri ve sosyal çevresi bağlamında sorunlu davranışlar göstermesinin sebebi geleneksel yapıyı reddetmedir. Bunun sonucunda; geleneklere uymayan ergen, sapkın davranışları hoş görürler, yetişkin cinselliğine yönelirler, suç olan davranışlar yaparlar ve riskli araç kullanırlar (Brack, Lambertt, Brack ve Orr, 1996). Riskli davranışlara sebep olan diğer etmenler ise heyecan arama davranışı, isyankâr davranışlar, korkusuz davranışlar ve anti-sosyal davranışlardır (Gullone, Moore, Moss ve Boyd, 2000). Riskli davranışları bazı demografik değişkenlere göre inceleyen araştırmalar mevcuttur. Ergenlerin yaş düzeyi yükseldikçe olumsuz risk alma davranışları da fazlaşmaktadır (Bayar, 1999; Kıran, 2002).

Sonuç olarak; problem davranış teorisi, ergenlikte görülen problem davranışların sebebini tek bir yapı içinde değil; kişilik, davranış ve çevre sistemi olmak üzere üç sistemde; ayrıca bu sistemlerin birbiri ile ilişkisini de ele alarak değerlendirmektedir (Jessor 1998). Kişilik, davranış ve çevre sistemlerinin her birinin içinde ergeni riskli davranışlara iten tetikleyici risk faktörleri ya da riskli davranışlardan koruyan koruyucu faktörleri yer almaktadır. Bu sistemlerin içinde yer alan risk ve koruyucu faktörlerin dengesi, psikososyal yatkınlık olarak adlandırılan problem davranışlara yatkınlığı belirlemektedir (Jessor, Donovan ve Costa, 1994).

2.7. İlgili Araştırmalar

Bu bölümde ergenlerde riskli davranışların sosyal ilişki unsurları ve kişilik özellikleri ile ilgili olan yurt dışı ve yurt içi araştırmalarla ilgili bilgilere yer verilmiştir.

2.7.1. Ergenlerde riskli davranışlar, kişilik özellikleri ve sosyal ilişki unsurları ile ilgili yurt dışında yapılan çalışmalar

Piko'nun (2000) yaptığı çalışmanın amacı; ebeveyn ve arkadaşlardan algılanan sosyal desteğin ergenlerde sigara, alkol ve madde kullanımını açıklayıp açıklamadığını incelemektir. Bulgulara göre; ergenlerdeki riskli davranışların, cinsiyete, yaşa ve okul türüne bağlı olarak farklılaştığı görülmüştür. Algılanan anne ve arkadaş desteği ise ergenlerdeki riskli davranışları önemsiz derecede açıklamıştır. Baba desteğinin düşük olarak algılanması, ergenlerdeki madde kullanımını yordadığı gözlenmiştir.

Gullone ve Moore (2000) ve Santor, Messervey ve Kusumakar (2000) tarafından yapılan araştırmalara göre ergenlerin riskli davranışlar göstermesini ergenlerin arkadaş seçimi ve buna yönelik tutum ve davranışları, riskli davranışa katılımı elde edecekleri kârın yüksekliği ve aile içi uyumsuzlukları etkilediği tespit edilmiştir.

Mounts (2001) ve Mounts (2002) araştırmalarında çocuklarını nerede ve ne yaptıklarını sağlıklı şekilde izleyen ebeveynlerin çocukları riskli davranışlar göstermekten daha fazla korunabildiklerini belirtmişlerdir. Çocuklarının yaptıkları etkinliklere katılan, katıldıkları etkinlikleri kontrol eden, çocuklarına yakınlık gösteren ve etkinlikler üzerinde kontrol sağlayan ebeveynlerin çocuklarında problem davranışlara daha az rastlandığı tespit edilmiştir.

Lagana (2004) aile ve sosyal destek mekanizmalarının okul terkini açıklayıp açıklamadığını incelemiştir. Düşük notlara sahip, algılanan arkadaş ve yetişkin desteğini düşük düzeyde algılayan ergenlerin yüksek riskte okul terkine sahip olduğu belirlenmiştir.

Springer, Parcel, Baumler ve Ross (2006) yaptıkları araştırmada; algılanan sosyal destek ve okul uyumunun gençlerdeki fiziksel kavgaya, zorbalığa, intihar eğilimi, madde kullanımı ve cinsel davranış riskli davranışları ile ilişkisini incelemeyi amaçlamıştır. Sonuçlara göre; aileden algılanan sosyal desteğin düşük olduğu ergenler diğerlerine göre daha fazla riskli davranışlar göstermiştir.

2.7.2. Ergenlerde riskli davranışlar, kişilik özellikleri ve sosyal ilişki unsurları ile ilgili yurt içinde yapılan çalışmalar

Yavuzer (1987a) ve Yavuzer (1987b) yaptıkları araştırmada ülkemizde, suçların yaklaşık yarısını 25 yaş altındaki çocuk ve ergenlerin işlediğini, yetişkinlik dönemde suç işleyen bireylerin çocukluk ve ergenlik dönemlerinde suç işlemiş olduklarını belirtmiştir. Çocuk suçluluğu ile anne-babanın dayakla cezalandırması, okuldan veya evden kaçma, küçük yaşta başkalarına ait olan eşyayı çalma alışkanlığı arasında yüksek düzeyde ilişki bulunmaktadır. Çocuk suçluluğunun kişilik özellikleri ile ilgili sonuçlarında; suçlu ergenlerin suçlu olmayanlara göre farklı kişilik özelliklere sahip olduğu tespit edilmiştir.

Köknel (1998) madde kullanımı ile ilgili yaptığı bir nitel araştırmada; gençlerin alkol ve madde kullanmalarında olumsuz aile, çevre ya da ortamın etkisinin olduğunu tespit etmiştir. Birey, aile içinde bulamadığı dayanışmayı, saygınlığı, toplumsal rolü ve yeri, paylaşmayı, amaçları madde-alkol kullanımı içinde bulur. Bu araştırmanın sonucunda; ergenlik dönemindeki destekleyici olmayan; baskılı ebeveyn yaklaşımının olumsuz etkisi, yetişkinlik yıllarına kadar devam etmekte olduğu tespit edilmiştir.

Kunt (2003) çocuk ıslahevinde kalan 84 çocuk ile çocukları suça iten sosyo-ekonomik ve kültürel nedenlerin antropolojik bakış açısıyla incelemeyi amaçladığı araştırmasında aile içinde şiddete maruz kalan, aile bireyleri arasında etkileşim eksikliği ve yetersizliği bulunan, babanın ilgisiz olması, sevgisiz ve fiziksel şiddete başvurması; annenin pasif, güçsüz ve çocuğu eğitici vasıflardan yoksun olması, şiddeti yaptırım aracı olarak görmeleri sonucunda çocukların daha fazla suça itildiklerini gözlemlemiştir.

Erginöz, Alikashifoğlu, Ercan, Uysal, Ercan, Kaymak ve İlter (2004) tarafından yapılan araştırmanın amacı yüksekokul öğrencilerinde düzenli alkol içme ilişkileri ve ebeveyn davranışlarını değerlendirmektir. Düzenli içmeyle ilişkilendirilen değişkenler; sigara içme, internette çok fazla saat geçirme, dört gecedan fazlasını arkadaşlarla beraber geçirme, aynı cinsiyetten arkadaşlarla konuşmayı azaltmak, güzel ya da iyi görümlü algılamak, annenin yüksek eğitim seviyesine sahip olması, düşük akademik başarı algılamasıdır. Algılanan sosyal destek düzeyi düşük olan öğrencilerin daha sık riskli davranışlar içine girdiği tespit edilmiştir.

Peker- Uludağlı, Sayıl, Kumru, Bayraktar, Öztürk ve Kındap (2006) yaptıkları araştırmada ergenin yakın arkadaş ya da karşı cinsten arkadaşına sahip olmasının ergeni riskli faktörlerden koruduğunu tespit etmişlerdir. Ergenin çatışma içeren olumsuz arkadaş niteliğine sahip olması ise riskli davranışlar gösterme olasılığını arttırmıştır.

Balkaya ve Ceyhan (2007) 1454 ergen üzerinde yaptığı lise öğrencilerinin suç davranışı düzeylerinin bazı kişisel ve ailesel nitelikler bakımından incelemeyi amaçladığı araştırmasına göre ailelerince tüm arkadaşları onaylanan ve desteklenen ergenlerin problem davranışlar puan ortalamalarının, ailelerince birkaç ve çoğu arkadaşı onaylanmayan ergenlerin puan ortalamalarından daha düşük olduğunu tespit etmiştir. Bu bulgular doğrultusunda, ailenin sosyal etkinliklere katılma düzeyinin yüksek olması ve aile üyelerinin birlikte ortak aktivitelere katılmasının, ergenlerde görülen problem davranışlar üzerinde koruyucu bir etkisinin olduğu söylenebilir.

Haskan ve Yıldırım'ın (2009) yaptığı bir çalışmada; ergenlerde şiddet eğilimi görülme sıklığı ve yüksek şiddet eğilimi olan ergenlerin algıladıkları sosyal destek ve yalnızlık düzeyleri arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Araştırmacı, yüksek şiddet eğilimi olan ergenlerin aile, akran ve öğretmenlerinden algıladıkları sosyal desteğin düşük düzeyde olduğunu tespit etmiştir.

İnanlı, Özer, Akdemir, Akoğlu, Babayiğit, Turhan ve Sangül (2009) tarafından şiddet ve psikolojik özellikler ile madde kullanım sıklığı arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmanın sonucuna göre sosyal desteğin düşük algılanması madde ve sigara kullanımını arttırmıştır. Madde kullanımı ile çevre desteği arasındaki güçlü bir ilişki görülmüştür.

Gençtanırım-Kuru (2010) yaptığı çalışmada ergenlerin riskli davranışlar göstermelerinde, aileden ve arkadaştan algılanan sosyal desteğin büyük önemi olduğunu bulmuştur. Sosyal desteği yüksek miktarda alan ergenler daha az riskli davranışlara gireceklerdir. Aile ve arkadaşlarından yüksek miktarda sosyal destek alan ergenlerde, daha az antisosyal davranışlar, madde kullanımı, beslenme alışkanlıkları ve okul terki görülmüştür. Sonuç olarak; sosyal desteğin, ergenleri riskli davranışlara yönelik koruyucu etkisi vardır.

Özer, Gençtanırım ve Ergene'nin (2011) 478 ergen katılımıyla dürtüsel davranma ile okulu terk etme riski arasında disiplin cezası almanın, antisosyal davranışların ve sigara-alkol kullanımının aracılık etkisinin araştırıldığı çalışmada sonuç olarak okulu terk etme riskini aile ve arkadaş desteğinin azalttığı tespit edilmiştir.

Şahiner (2012) çalışmasında sosyo-demografik özellikler, çocukluk çağı travmaları, başa çıkma yöntemleri ve mizaç-karakter açısından alkol-madde bağımlılarının kendi aralarında ve alkol madde bağımlısı olmayanlarla arasındaki farklılıkları deneysel bir çalışmayla araştırmayı amaçlamaktadır. Madde gurubu alkol gurubuna göre başa çıkma tutumlarından plan yapma davranışı daha düşük düzeyde olduğu görülmüştür. Alkol ve

madde kullanan bireylerde yenilik arayışının ve zarardan kaçma davranışının yüksek düzeyde; kendi kendini yönetme davranışının ise düşük düzeyde olduğu gözlenmiştir. Madde kullanan grupta kontrol grubuna göre işbirliği yapma düzeyleri düşük görülmüştür.

Demirkol (2013) yaptığı çalışmada kişilik özellikleri, kontrol odağı ve ölüm algısı ile intihar arasındaki ilişkileri araştırmayı amaçlamıştır. Katılımcıların kişilik özelliklerinden dışadönüklük, sorumluluk, yumuşakbaşlılık ve gelişime açıklık boyutlarından aldıkları puan arttıkça intihar düzeylerinin düştüğü; nörotizm boyutundan aldıkları puan düşerken intihar düzeylerinin azaldığı tespit edilmiştir.

Bayraktar (2014) yaptığı çalışmada çocuklarda ve ergenlerde intihar girişimi ve intiharla ilgili risk ve koruyucu faktörleri; cinsiyet, yaş, ırk, medeni durum, sosyal etkenler, intihara ilişkin seçilen yöntemler, önceki intihar girişimleri, inanç, cinsel tercihler, mevsimler, göç, medya, fiziksel ve ruhsal etkenler açısından değerlendirmiştir. Araştırma sonucuna göre mutlu ve sağlam bir aile yapısının ise intihara karşı koruyucu olabileceğini belirtmiştir.

Savi, Tagay, Karataş ve Yavuzer (2014) tarafından 59 öğretmen, 50 lise öğrencisi ile yapılan nitel araştırmada, lise öğrencilerinde sık karşılaşılan riskli davranışlar ve sebepleri hakkında inceleme yapmak amaçlanmıştır. Öğretmenler daha çok sigara içme, okul kurallarına uymama, kötü beslenme, şiddet ve saldırganlık; öğrenciler daha çok sigara içme, okulda şiddet ve kavga etme, kötü beslenme ve okuldan kaçma davranışları gözlemlemişlerdir. Öğretmenler riskli davranışların nedenleri olarak en fazla aile içi sorunları, iletişim problemleri ve aile ilgisizliği, olumsuz arkadaş grubu, arkadaş etkisi ve çevrenin etkisi; öğrenciler ise en çok kötü arkadaş çevresi, aile içi sorunlar, merak-özenti, anne-baba tutumlarını belirtmişlerdir. Öğretmenler ve öğrenciler tarafından olumsuz arkadaş grubu ve arkadaş etkisinin de riskli davranışların sebepleri arasında bulunduğu tespit edilmiştir.

Tatlılıoğlu (2014) çalışmasında beş faktör kişilik özelliklerini bazı değişkenler açısından incelemeyi amaçlamıştır. Aile gelir durumunun düşük ve orta düzeye sahip olduğu öğrencilerde yüksek gelir durumundakilere göre sorumluluk alt boyutu daha yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Geniş aileye mensup öğrenciler diğerlerine göre daha fazla dışa dönük ve gelişime açıklık kişilik alt boyutlarına sahip olduğu tespit edilmiştir. Araştırmacı; aile içindeki bireylerin iyimser yapıda olmalarının aile içindeki yapıcı rollerde bulunmasını sağlayabileceğini belirtmiştir.

Değerli (2015) yaptığı araştırmada 1120 ergen ile yaptığı çalışmada ergenlerde kendine zarar verme davranışını risk alma davranışı ve sosyal destek açısından incelemeyi amaçlamıştır. Araştırma bulgularına göre risk alma davranışlarını daha fazla sergileyen ergenlerin daha fazla kendine zarar verme davranışları gösterdikleri ve daha düşük düzeyde sosyal destek algıladıkları görülmüştür.

Kasap (2015) tarafından 15-17 yaş grubunu kapsayan 200 ergen katılımcının oluşturduğu madde bağımlılığına ilişkin faktörlerin incelendiği çalışmada sosyal destek, okul başarısı ve aile yapısı değişkenlerini ele alınmıştır. Anadolu imam hatip lisesindekilerin Anadolu ve Mesleki Teknik Anadolu Lisesindekilere göre daha az madde kullandıkları tespit edilmiştir. Anne-baba eğitim düzeyinin ve anne baba ilişki durumunun madde kullanımı ile arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Ebeveyn tutumunun sigara kullanma düşüncesine sahip olmayla ilgili, baba tutumunun en az bir kere sigara kullanma davranışı ile ilişkili olduğu görülmüştür. Yakın arkadaş çevresinde alkol kullanan birinin olması en az bir kere alkol kullanma davranışı ile ilişkili olduğu tespit edilmiştir.

Koca - Oğuzöncül (2015) sağlık meslek yüksekokulu öğrencileri ile çalıştığı 540 öğrencinin sigara, alkol, madde kullanımı ve etki eden etmenleri araştırdığı çalışmada öğrencilerin aile ve arkadaş çevresinin sigara ve alkol kullanım düzeylerinin etkilediğini tespit etmiştir. Araştırmada sigara içen arkadaşları olan ve aileleri sigara içen öğrencilerin sigara içme durumları diğerlerine göre daha yüksek görülmüştür. Sigara içen öğrencilerin aynı zamanda daha fazla alkol kullandıkları, aile içinde alkol kullanan bireylerin olduğu durumlarda öğrencilerin alkolü deneme düzeylerinin arttığı tespit edilmiştir.

Sever (2015) 433 lise öğrencisinin katılımıyla gerçekleştirdiği çalışmada öğrencilerin madde kullanma eğilimleri, algılanan sosyal destek düzeyleri ve riskli davranışları arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamıştır. Alkol kullanımı ve beslenme alışkanlığı alt boyutlarından sosyo ekonomik düzeyi yüksek olan öğrenciler daha yüksek puan almışlardır. Öğrencilerin algıladıkları ilgisiz aile tutumu yüksek olanlarda daha fazla antisosyal davranışlar, sigara kullanımı, beslenme alışkanlığı ve intihar eğilimi gözlenmiştir.

Aksu (2015) tarafından 3178 lise öğrencisinin katıldığı çalışmada öğrencilerin suça eğilimleri, sosyal ilişki ve akademik öz yeterlik durumları değişkenlerinin arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Öğrencilerin suça eğilimleri ile sosyal ilişki unsurları arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Lise öğrencilerinin suça eğilim

davranışlarının sosyal ilişki düzeylerini anlamlı bir şekilde açıkladığı tespit edilmiştir. Ergenlerin sosyal ilişkileri arttıkça suça eğilimleri de artmakta olduğu gözlenmiştir.

Bekçi (2015) çalışmasında ergenlerin kişilik özellikleri ile depresyon düzeyi arasındaki ilişkiyi araştırmayı amaçlamıştır. Araştırma sonucuna göre kişilik özelliklerinden özdenetim ve gelişime açıklık boyutları ile depresyon arasında negatif yönde ilişki; duygusal tutarsızlık boyutu ile pozitif yönde ilişki tespit edilmiştir.

Çenesiz (2015) tarafından yapılan çalışmada kişilik özellikleri ve sosyo-kültürel görünüm algısının problemlili yeme davranışları ve tutumları üzerindeki etkilerini; farklı yeme düzenleme motivasyonlarının bireylerin özellikleri ve yeme tutumlarını nasıl etkilediğini açıklamaya çalışmıştır. Araştırma bulgularında yeme davranışlarını düzenlemeye çalışan her kişinin problemlili yeme davranışlarına sahip olduğu belirtilmiştir. Kendi içinden gelerek yeme davranışlarını düzenleyen kişilerin yüksek düzeyde dışa dönüklük ve gelişime açıklık kişilik özelliğine sahip olduğu ayrıca başkalarının değerlendirmelerine daha az değer verdikleri, kilolarını algılamaları ile ilgili değerlendirmelerinin daha sağlıklı olduğu tespit edilmiştir. Kendini aşırı kilolu algılayan katılımcıların yüksek düzeyde nörotizm kişilik özelliğine ve problemlili yeme davranışlarına sahip olduğu tespit edilmiştir.

Balkıs ve Arslan (2016) ergenlerde görülen problem davranışları aile sorunları açısından incelediği çalışma sonucuna göre ergenlerde görülen problem davranışlar ile aile sorunları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Ebeveyn arasında gerginliklerin yaşanması, eşlerin fiziksel veya sözel olarak istismar edildiği aile ortamlarının; anti-sosyal davranışlar, alkol ve sigara kullanımı, intihar eğilimi ve okul terki için önemli risk faktörleri olduğu ve bu tarz aile ortamlarında yetişen ergenlerin kendilerini ifade etme yolu olarak da problem davranışlara yöneldikleri de söylenebilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. Yöntem

Tezin üçüncü bölümünde tezin yöntemi ile ilgili detaylar açıklanmıştır. Öncelikle araştırma deseni ve evren/örneklem bilgileri belirtilmiştir. Sonra veri toplama araçları ile verilerin toplanması ve çözümlenmesi süreçleri detaylandırılmıştır.

3.1. Araştırma Deseni

Araştırmada veriler 2015-2016 eğitim-öğretim yılında toplanmıştır. Bu çalışma; riskli davranışlar, kişilik özellikleri ve sosyal ilişki unsurları arasındaki ilişkilerin değerlendirildiği korelasyonel bir çalışmadır. Araştırmanın bağımlı değişkeni, riskli davranışlardır; bağımsız değişkenleri ise; kişilik özellikleri ile sosyal ilişki unsurlarıdır.

3.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın evrenini Türkiye’de lise öğrenimine devam etmekte olan ergenler oluşturmaktadır. Araştırmanın çalışma grubunu ise Bursa ilinde lise öğrenimine devam etmekte olan 591 ergen oluşturmaktadır.

Çalışmada okulların seçiminde seçkisiz olmayan örnekleme yöntemlerinden ulaşılabilir/uygun örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Çalışma grubu alt, orta ve üst sosyo ekonomik düzeye sahip üç farklı okul türünden (Anadolu lisesi, Meslek Lisesi ve Anadolu İmam Hatip Lisesi) olmak üzere 6 okul seçilmiş ve bu okullardan veri toplanmıştır.

Aşağıda araştırma grubunda yer alan ergenlerin; cinsiyet, sınıf düzeyi ve okul türü açısından betimsel değerlendirmelerine Tablo 3.1’de yer verilmiştir.

Tablo 3.1

Araştırma Kapsamında Toplanan Veriye İlişkin Betimsel Özellikler

Demografik Özellikler		N	%
Cinsiyet	Kadın	294	53.5
	Erkek	256	46.5
Toplam		550	100
Okul Türü	Anadolu Lisesi	161	29.3
	Anadolu İmam Hatip Lisesi	105	19.1
	Meslek Lisesi	284	51.6
Toplam		550	100
Sınıf Düzeyi	9. Sınıf	235	42.7
	10. Sınıf	128	23.3
	11. Sınıf	187	33.6
Toplam		550	100

Tablo 3.1’de verilen değerler incelendiğinde, çalışma grubunun % 53.5’inin kadın olduğu, % 51.6’sının meslek lisesinde öğrenim gördüğü, % 33.6’sının 11. Sınıfta ğrenim gördüğü belirlenmiştir.

Aşağıda araştırma grubunda yer alan ergenlerin; anne eğitim düzeyi, baba eğitim düzeyi, akademik başarı algısı, sosyo-ekonomik düzey açısından betimsel değerlendirmelerine Tablo 3.2’de yer verilmiştir.

Tablo 3. 2

Araştırma Kapsamında Toplanan Veriye İlişkin Betimsel zellikler

Demografik zellikler		N	%
Anne Eğitim Düzeyi	İlkokul	272	49.5
	Ortaokul	150	27.3
	Lise	103	18.7
	niversite	25	4.5
		550	100
Baba Eğitim Düzeyi	İlkokul	180	32.7
	Ortaokul	157	28.5
	Lise	162	29.5
	niversite	49	8.9
		548	100
Akademik Başarı Algısı	Düşük	61	11.1
	Orta	436	79.3
	Yüksek	52	9.5
		549	100
Sosyo-Ekonomik Düzey	Düşük	192	35.7
	Orta	261	48.5
	Yüksek	85	15.8
Toplam		538	100

Tablo 3.2’de verilen değerler incelendiğinde, çalışma grubunun % 49.5’inin anne eğitim düzeyinin ilkokul olduğu, % 32.7’sinin baba eğitim düzeyinin ilkokul olduğu ve % 79.3’ünün kendisini orta düzeyde başarılı olarak gördüğü, % 48.5’inin ise orta sosyo-ekonomik düzeyde olduğu belirlenmiştir. Akademik başarı algısında düşük, orta, yüksek düzey öğrencilerin kendi başarılarını hangi düzeyde algıladıkları ile ilgilidir.

3.2.1. Okul

Uygulamalar sınıf ortamlarında öğrencilere uygulamanın amacı anlatılarak gönüllülük esasına dayalı olarak yapılmıştır.

3.3. Veri Toplama Araçları

3.3.1. Beş faktör kişilik ölçeği

Beş Faktör Kişilik Ölçeği insanların kişilik özelliklerini ölçmek amacıyla John, Donahue ve Kentle (1991) tarafından geliştirilmiştir. Bu ölçekte insanların kendilerini ve kişilik özelliklerini betimlemede kullandıkları bazı ifadeler bulunmaktadır.

Ölçek, Alkan (2007) tarafından dilimize uyarlanmış ve güvenilirlik çalışması yapılmıştır. Yapılan çalışmada ölçeğin iç tutarlılık katsayısı .87 olarak bulunmuş ve faktör çözümlemesi orijinal ölçeğin faktör yapısına tamamen uygun 5 faktör (alt ölçek) ortaya koymuştur. Alt ölçek iç tutarlılık katsayıları dışadönüklük, .89; geçimlilik, .67; sorumluluk, .79; duygusal dengesizlik, .79 ve açıklık, .79 olarak bulunmuştur. Bu sonuçlar ölçeğin geçerli olduğunu göstermiştir.

Ölçek çabuk ve kısa uygulanabilirliği açısından Duygusal Dengesizlik, Dışa dönüklük, Geçimlilik, Sorumluluk ve Açıklık olmak üzere beş alt boyuttan, 44 maddeden oluşan bir ölçektir. Katılımcılardan her ifadeyi okumaları ve genel olarak kendilerini ne derece betimlediğini, uygun rakamı işaretleyerek belirtmeleri istenmektedir. Ölçek 5 aralıklı (hiç katılmıyorum – tamamen katılıyorum arasında değişen) likert tipidir. Gelişime Açıklık (Openness), Yumuşakbaşlılık (Agreeableness), Sorumluluk (Conscientiousness) alt ölçekleri 9'ar maddeden; Dışa Dönüklük (Extraversion) ve Duygusal Dengesizlik (Neuroticism) alt ölçekleri ise 8'er maddeden oluşmaktadır. Bu faktörleri oluşturan maddeler aşağıda verilmektedir: Dışa Dönüklük (Extraversion): 1, 6, 11, 16, 21, 26, 31, 36 Sorumluluk (Conscientiousness): 3, 8, 13, 18, 23, 28, 33, 38, 43 Yumuşakbaşlılık (Agreeableness): 2, 7, 12, 17, 22, 27, 32, 37, 42 Gelişime Açıklık (Openness): 5, 10, 15, 20, 25, 30, 35, 40, 41, 44 Duygusal Dengelilik (Neuroticism): 4, 9, 14, 19, 24, 29, 34, 39 ayrıca 2., 6., 8.,9.,12., 18., 21., 23., 24.,27.,31., 34., 35.,37., 41. ve 43.maddeler ise ters kodlanacak maddeler arasındadır. Formun örneği EK-3'te bulunmaktadır. Beş faktör kişilik özellikleri ölçeğinin cronbach's alpha değeri .83; alt boyutlarının cronbach's alpha değerleri dışa dönüklük .82; sorumluluk .84; açıklık .80; geçimlilik .84; duygusal dengesizlik .85 şeklindedir.

Bu araştırma örneğinde ölçeğin alt boyutlarına ilişkin iç tutarlılık katsayıları, dışa dönüklük için .73, sorumluluk için .65, geçimlilik için .66, açıklık için .75 ve nörotizm için .66 olarak hesaplanmıştır.

3.3.2. Riskli davranışlar ölçeği

Lise öğrencilerinde riskli davranışları ölçmeye yönelik olarak Gençtanırım ve Ergene (2010) tarafından geliştirilmiştir. 36 maddeden oluşan ölçeğin, antisosyal davranışlar (AS), alkol kullanımı (AK), sigara kullanımı (SK), intihar eğilimi (İE), beslenme alışkanlıkları (BA) ve okul terki (OT) olmak üzere altı alt boyutu bulunmaktadır. 21. Madde ters puanlandırılacak olan maddedir. Likert tipi beş derecelendirmeli bir ölçek olan riskli davranışlar ölçeğinden yüksek puan alınması, riskli davranışların yüksek düzeyde olduğu anlamına gelmektedir. Ölçeğin geçerlik çalışmalarında uzman kanısı, açıklayıcı faktör analizi ve benzeme ölçüt geçerliği yöntemleri kullanılmıştır. Benzeme geçerliliği kapsamında Algılanan Sosyal Destek Ölçeği ile korelasyonları $-.10$ $-.35$ arasında değişmektedir. Ölçeğin güvenilirliği için hesaplanan iç tutarlılık katsayısı $.70$ $.91$ arasında değişmektedir. Üç hafta ara ile yapılan ölçümler sonucunda ölçeğin test tekrar test güvenilirlik katsayısı ise $.56$ $.90$ arasında olduğu bulunmuştur.

Ölçeğin güvenilirlik çalışmaları kapsamında AS'nin iç tutarlık (Cronbach α) katsayısı $.79$; AK'nin $.87$; SK'nın $.87$; İE'nin $.70$; BA'nın $.70$ ve OT'nin iç tutarlık katsayısı $.83$ bulunmuştur. Bir bütün olarak RDÖ'nün iç tutarlılık katsayısı ise $.91$ 'dir. RDÖ'nin test-tekrar test çalışmasından elde edilen test tekrar test güvenilirlik katsayıları (r), sırasıyla AS $.79$; AK $.77$; SK $.90$; İE $.63$; BA $.56$; OT $.68$ ve ölçeğin toplam puanı için $.85$ olarak hesaplanmıştır.

RDÖ'nün öngörülen kuramsal yapıya uygunluğu açıklayıcı (toplam varyans $.55$); doğrulayıcı faktör analizi ve benzeşme (convergent) geçerliği ile incelenmiştir. Gençtanırım – Ergene (2010) tarafından yapılan geçerlik çalışmasında Riskli Davranışlar Ölçeği ve Algılanan Sosyal Destek Ölçeği (Yıldırım 2004) 491 lise öğrencisine uygulanmış, öğrencilerin iki ölçeğe verdikleri yanıtlar arasında beklenen yönde negatif ilişkiler bulunmuştur ($r = -.10$ ile $-.35$ arasında). Bu araştırma kapsamında RDÖ'nün kullanılan alt ölçeklerine ilişkin olarak iç tutarlılık katsayıları (Cronbach α), AS $.83$; AK $.88$; SK $.91$ ve OT $.73$ olarak hesaplanmıştır.

Bu araştırma örneklemini için ölçeğin tamamına ilişkin iç tutarlık katsayısı $.92$ olarak hesaplanmıştır.

3.3.3. Sosyal ilişki unsurları ölçeği

Sosyal İlişki Unsurları Ölçeği, bireylerin sosyal destek algılarını sosyal ilişki unsurlarına göre ölçmek amacıyla Turner, Frankel ve Levin (1983) tarafından geliştirilmiştir. Duyan, Gelbal ve Var (2013) tarafından Sosyal İlişki Unsurları Ölçeği'nin Türkçeye uyarlama çalışmaları yapılmıştır.

İlk olarak ölçeğin madde özelliklerini belirlemek amacıyla ölçek maddeleri madde analizine alınmıştır. Maddelerin toplam puanlar ile korelasyonları hesaplanmıştır. Madde-toplam puan korelasyonları .23 ile .61 arasında değişmektedir. Büyüköztürk (2004) madde-toplam korelasyonu .30 ve daha yüksek olan maddelerin bireyleri iyi derecede ayırt ettiği, .20-.30 arasında kalan maddelerin zorunlu görülmesi durumunda teste alınabileceği, .20'den daha küçük maddelerin ise teste alınmaması gerektiğini belirtmektedir. Ölçekte yer alan maddelerin korelasyon katsayılarının hepsinin de .20'den yüksek olması ayırıcı olduğunu göstermektedir (Özçelik, 2010).

Güvenirliği için test-tekrar test ve Cronbach Alpha olmak üzere iki ayrı yönteme başvurulmuştur. Test tekrar test yöntemi ile güvenilirlik hesaplamak amacıyla Sosyal İlişki Unsurları Ölçeği 3 hafta arayla iki kez uygulanmıştır. Öğrencilerin ölçekten aldıkları puanlar arasındaki korelasyonu .85 olarak bulunmuştur. Bu sonuç, ölçeğin farklı zamanlarda uygulanmasıyla elde edilen puanları arasında yüksek bir tutarlılık olduğunu göstermektedir. İkinci yöntem olarak ölçeği oluşturan maddelerin iç tutarlılığını veren Cronbach Alpha Katsayısı hesaplanmıştır. SPSS 16 ile maddelerin toplam iç tutarlılık katsayısı .81, aile desteği alt boyutunun iç tutarlılık kat sayısı .74, arkadaş desteği alt boyutunun iç tutarlılık kat sayısı .75 olarak belirlenmiştir. Test-tekrar test yöntemi ve iç tutarlılık katsayısının her ikisi de yüksek bulunmuş ve bu nedenle Sosyal İlişki Unsurları Ölçeği'nin güvenilir olduğu kabul edilmiştir. Her iki yöntemle hesaplanan katsayıların ölçeğin orijinalinde hesaplananlar ile benzerlik göstermektedir.

Yapı geçerliğini tespit etmek için faktör analizi yapılmıştır. Faktör analizi ile ölçeğin, ölçmek istediği yapıyı ölçüp ölçmediği belirlenmeye çalışılmıştır. Faktör analizi, değişkenlerin faktörlerle nasıl ilişkili olduğunu keşfetmek ya da değişkenlerin bir yapı altında toplanıp toplanmadığını doğrulamak amacıyla kullanılır. Araştırmanın temel amacı keşfetmek ise açıklayıcı faktör analizi; doğrulamak için ise doğrulayıcı faktör analizi kullanılmalıdır (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2010).

Kültürler arası ölçek uyarlama çalışmalarında aracın orijinal kültürdeki faktör deseni pek çok nitel ve nicel çalışmalarla ortaya konmuş, aracın yapı geçerliliğine ilişkin deneysel

kanıtlar belirlenmiş olduğundan, aracın hedef kültürdeki faktör deseni için doğrudan doğrulayıcı faktör analizi ile başlanması önerilir (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk 2010). Bu nedenle Sosyal İlişki Unsurları Ölçeği'nin geçerlik çalışması için doğrulayıcı faktör analizi kullanılmış ve ortaya çıkan model-veri uyumu göstergeleri yüksektir. Tüm geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları sonucunda sosyal ilişki unsurları ölçeğinin ilköğretim ikinci sınıf öğrencileri için geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğu belirlenmiştir.

Bu araştırma örneğinde, iç tutarlık katsayıları arkadaş desteği alt boyutu için .85 ve aile desteği alt boyutu için .92 olarak hesaplanmıştır.

3.4. Verilerin Toplanması

Araştırmada kullanılacak veri toplama araçları belirlendikten ve düzenlendikten sonra, araştırmanın yapılacağı okullar da belirlenerek, Bursa İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden araştırmanın yapılabilmesi için gerekli yasal izin alınmıştır. Bursa ili AR-GE biriminden veri toplama araçları için (Sosyal İlişki Unsurları Ölçeği, Beş Faktörlü Kişilik Ölçeği, Riskli Davranışlar Ölçeği) izin alınarak gerçekleştirilmiştir.

Veri toplama aşamasında belirlenen okulların idarecilerine ve okul psikolojik danışmanlarına gerekli bilgiler verilmiştir. İlgili okul idarecilerinden ve okul psikolojik danışmanlarının da izin alındıktan sonra okul psikolojik danışmanlarının belirlediği gün ve saatlerde uygulamalar yapılmıştır. Öğrencilerden de gönüllü katılımları konusunda izin alınmıştır. Uygulamalar yapılmadan önce öğrencilere çalışmanın amacı kısaca açıklanmıştır. Veriler Nisan –Haziran 2016 tarihleri arasında toplanmıştır. Toplam 591 öğrenciye ulaşılmış ancak 41 öğrencinin verileri eksik ve hatalı olduğundan dolayı analiz işlemine alınmamıştır. Sonuç olarak 550 öğrencinin verisi uygulamaya alınmıştır.

3. 5. Verilerin Çözümlemesi

Verilerin analizinde IBM SPSS 21 ve IBM SPSS Amos 21 paket programları kullanılacaktır. Verilerin analizinde değişkenler arasındaki ilişkilerin belirlenmesinde Pearson Momentler Çarpım Korelasyon tekniği kullanılmıştır. Hipotez modelin kişilik özelliklerini sosyal destek unsurları aracılığıyla riskli davranışları ne kadar yordadığını incelemekle birlikte bu amaç kapsamında ergenlerin beş faktör kişilik özelliklerinin ve sosyal ilişki unsurlarının, riskli davranışlarını açıklayıp açıklamadığını belirlemek amacıyla yol analizi tekniği kullanılmıştır. Araştırma kapsamında istatistiksel işlemlerde anlamlılık düzeyi .05 olarak belirlenmiştir.

Yol analizinin test edilmesinde modelin veri ile uyumu değerlendirilirken, uyum iyiliği indekslerinden ki-kare, CFI (Comparative Fit Index), GFI (Goodness of Fit Index), SRMR (Standardized Root Mean Square Residual), RMSEA (Root Mean Square Error of Approximation) ve NNFI (Non-Normed Fit Index) dikkate alınmıştır. Bu araştırmada kullanılan uyum iyiliği indeksleri ve kabul edilebilirlik sınırları Tablo 3.3'te (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2012) verilmiştir.

Tablo 3.3

Uyum İyiliği İndeksleri ve Kabul Edilebilirlik Sınırları

Uyum Ölçüsü	Kabul İçin Kesme Noktaları	Kaynak
χ^2	-	-
χ^2 / sd	≤ 3 = mükemmel uyum	(Kline, 2005; Sümer, 2000)
	≤ 5 = orta düzeyde uyum	(Sümer, 2000)
GFI / AGFI	≥ 0.90 = iyi uyum	(Schumacker ve Lomax, 1996; Hooper, Coughlan ve Mullen, 2008; Sümer, 2000).
	≥ 0.95 = mükemmel uyum	(Hooper, Coughlan ve Mullen, 2008; Sümer, 2000).
RMSEA	≤ 0.05 = mükemmel uyum	(Brown, 2006; Jöreskog ve Sörbom, 1993; Raykov ve Marcoulides, 2008; Schumacker ve Lomax, 1996; Sümer, 2000).
	≤ 0.06 = iyi uyum	(Hu ve Bentler, 1999; Thompson, 2004).
	≤ 0.07 = iyi uyum	(Steiger, 2007)
	≤ 0.08 = iyi uyum	(Hooper, Coughlan ve Mullen, 2008; Jöreskog ve Sörbom, 1993; Sümer, 2000).
	≤ 0.10 = zayıf uyum	(Kelloway, 1989; Tabachnick ve Fidell, 2001)
CFI	≥ 0.90 = iyi uyum	(Hu ve Bentler, 1999; Sümer, 2000; Tabachnick ve Fidell, 2001).
	≥ 0.95 = mükemmel uyum	(Hu ve Bentler, 1999; Sümer, 2000; Thompson, 2004).
NFI/NNFI	≥ 0.90 = iyi uyum	(Schumacker ve Lomax, 1996; Sümer, 2000; Tabachnick ve Fidell, 2001; Thompson, 2004).
	≥ 0.95 = mükemmel uyum	(Hu ve Bentler, 1999; Sümer, 2000)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. Bulgular

Tezin dördüncü bölümünde araştırma kapsamında toplanan verilerin analiz edilmesi sonucunda elde edilen bulgulara ve bulguların yorumlanmasına yer verilmiştir. Öncelikle betimsel istatistikler verildikten sonra model test edilmiştir.

4.1. Araştırmada Kapsamında Ele Alınan Değişkenlere İlişkin Betimleyici İstatistikler

Araştırma kapsamında belirlenen model test edilirken modelde yer alan gözlenen değişkenlere ilişkin betimleyici istatistikler Tablo 4.1’de verilmiştir. Hipotez modele ilişkin bağımlı değişken riskli davranışlardır; bağımsız değişken ise beş faktörlü kişilik özellikleridir. Aracı değişken ise sosyal ilişki unsurlarıdır.

Tablo 4.1

Araştırma Kapsamında Ele Alınan Değişkenlere İlişkin Betimleyici İstatistikler

	N	Min.	Maks.	Ort	SS	Çarpıklık	Basıklık
RİSKLİ DAVRANIŞLAR							
Antisosyal Davranışlar	550	7	35	13.38	5.31	1.21	1.82
Alkol Kullanımı	550	7	35	9.42	5.49	1.89	6.50
Sigara Kullanımı	550	6	30	10.23	6.84	1.61	1.40
İntihar Eğilimi	550	4	20	9.64	3.19	.38	-.01
Beslenme Alışkanlıkları	550	5	25	14.21	4.45	.14	-.28
Okul Terki	550	7	35	10.17	4.80	1.49	6.45
KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ							
Dışa Dönüklük	550	8	40	26.73	6.27	-.21	-.18
Geçimlilik	550	19	45	34.74	5.62	-.30	-.64
Sorumluluk/Öz Denetim	550	13	45	30.94	5.87	.03	-.30
Gelişime Açıklık	550	18	50	35.35	7.09	-.01	-.65
Nevrotizm-Duygusal Dengesizlik	550	10	40	24.77	5.44	.33	.21
SOSYAL UYUM							
Arkadaş Desteği	550	9	45	34.91	6.52	-1.17	1.72
Aile Desteği	550	6	30	23.53	4.78	-1.23	1.41

Tablo 4.1’de verilen çarpıklık ve basıklık değerleri incelendiğinde, çok değişkenli normallik ölçütleri aralığında olduğu görülmektedir. Çarpıklık değerinin ikiden, basıklık değerinin ise yediden büyük olmaması çok değişkenli normallik varsayımlarında ölçüt olarak ele alınmaktadır (Çokluk vd., 2012). Buna göre araştırma kapsamında ele alınan değişkenlere ilişkin basıklık ve çarpıklık değerlerinin normalden aşırı sapma göstermediği ifade edilebilir.

Tablo 4.2’de riskli davranışların öğrencilerin öğrenime devam ettikleri lise türüne göre farklılaşması tek yönlü varyans analizi sonuçları yer almaktadır.

Tablo 4.2

Riskli Davranışların Öğrencilerin Öğrenime Devam Ettikleri Lise Türüne Göre Farklılaşması Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Riskli Davranışlar	Lise Türü	n	\bar{X}	Ss	Varyans Kaynağı	KT	Sd	KO	F	Farkın Kaynağı
Antisosyal Davranışlar	Anadolu Lisesi	161	13.86	5.50	Gruplararası	86.39	2	43.20	1.53	
	And. İm. Hat. Lisesi	105	12.70	5.30	Grupiçi	15407.43	547	28.17		-
	Meslek Lisesi	284	13.36	5.20	Toplam	15493.82	549			
Alkol Kullanımı	Anadolu Lisesi	161	9.72	5.63	Gruplararası	70.25	2	35.13	1.17	
	And. İm. Hat. Lisesi	105	8.71	4.66	Grupiçi	16478.12	547	30.13		-
	Meslek Lisesi	284	9.51	5.69	Toplam	16548.37	549			
Sigara Kullanımı	Anadolu Lisesi	161	10.06	7.04	Gruplararası	165.70	2	82.85	1.77	
	And. İm. Hat. Lisesi	105	9.25	6.29	Grupiçi	25542.21	547	46.70		-
	Meslek Lisesi	284	10.69	6.91	Toplam	25707.91	549			
İntihar Eğilimi	Anadolu Lisesi	161	9.91	3.11	Gruplararası	63.11	2	31.56	3.12*	
	And. İm. Hat. Lisesi	105	10.10	3.10	Grupiçi	5524.61	547	10.10		-
	Meslek Lisesi	284	9.32	3.24	Toplam	5587.72	549			
Beslenme Alışkanlıkları	Anadolu Lisesi	161	15.05	4.10	Gruplararası	214.80	2	107.40	5.51*	
	And. İm. Hat. Lisesi	105	13.24	4.81	Grupiçi	10654.86	547	19.48		And. İm. Hat. Lisesi> Anadolu Lisesi
	Meslek Lisesi	284	14.10	4.43	Toplam	10869.66	549			
Okul Terki	Anadolu Lisesi	161	9.15	3.88	Gruplararası	239.06	2	119.53	5.28*	
	And. İm. Hat. Lisesi	105	10.66	5.71	Grupiçi	12394.46	547	22.66		Meslek Lisesi> Anadolu Lisesi
	Meslek Lisesi	284	10.57	4.83	Toplam	12633.52	549			

* $p < .05$

Tablo 4.2’de verilen analiz sonuçları, lise öğrencilerinin riskli davranışlarından, beslenme alışkanlıkları [(F(2, 547) = 5.51, $p < .05$] ve okul terkinin [(F(2, 528) = 5.28, $p < .05$]

öğrencilerin öğrenime devam ettikleri lise türüne göre farklılaştığını göstermektedir. Anti sosyal davranışların, alkol kullanımının, sigara kullanımının ve intihar eğiliminin ise öğrencilerin devam ettikleri lise türüne göre farklılaşmadığı belirlenmiştir. Farklılaşmanın belirlendiği değişkenler için ise Post-Hoc testlerinden Sheffe testi uygulanmıştır. Yapılan analizler sonucunda, Anadolu İmam Hatip Lisesi'ne devam eden öğrencilerin Anadolu Lisesine devam eden öğrencilere göre daha fazla beslenme alışkanlıkları ile ilgili riskli davranışları olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, Meslek Lisesine devam eden öğrencilerin Anadolu Lisesine devam eden öğrencilere göre daha fazla okul terki davranışını yaptıkları görülmektedir. Tablo 4.3'te riskli davranışların öğrencilerin sosyo ekonomik düzeylerine göre farklılaşması tek yönlü varyans analizi sonuçları yer almaktadır.

Tablo 4.3

Riskli Davranışların Öğrencilerin Sosyo Ekonomik Düzeylerine Göre Farklılaşması Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Riskli Davranışlar	Sosyo Ekonomik Düzey	n	\bar{X}	Ss	Varyans Kaynağı	KT	Sd	KO	F	Farkın Kaynağı
Antisosyal Davranışlar	Düşük	192	12.28	4.53	Gruplararası	381.72	2	190.86	6.91*	Düşük<Orta, Düşük<Yüksek
	Orta	261	14.03	5.72	Grupiçi	14771.37	535	27.61		
	Yüksek	85	14.06	5.29	Toplam	15153.09	537			
Alkol Kullanımı	Düşük	192	9.04	4.96	Gruplararası	50.07	2	25.03	.82	-
	Orta	261	9.71	5.81	Grupiçi	16254.59	535	30.38		
	Yüksek	85	9.49	5.76	Toplam	16304.66	537			
Sigara Kullanımı	Düşük	192	10.13	6.41	Gruplararası	15.00	2	7.50	.16	-
	Orta	261	10.44	7.23	Grupiçi	25346.76	535	47.38		
	Yüksek	85	10.06	6.82	Toplam	25361.77	537			
İntihar Eğilimi	Düşük	192	9.77	3.34	Gruplararası	16.05	2	8.03	.79	-
	Orta	261	9.68	3.14	Grupiçi	5460.42	535	10.21		
	Yüksek	85	9.26	3.02	Toplam	5476.47	537			
Beslenme Alışkanlıkları	Düşük	192	13.32	4.53	Gruplararası	280.67	2	140.33	7.29*	Düşük<Orta, Düşük<Yüksek
	Orta	261	14.75	4.39	Grupiçi	10301.38	535	19.26		
	Yüksek	85	15.00	4.02	Toplam	10582.05	537			
Okul Terki	Düşük	192	10.31	4.68	Gruplararası	23.89	2	11.94	.51	-
	Orta	261	10.26	5.15	Grupiçi	12505.99	535	23.38		
	Yüksek	85	9.71	4.10	Toplam	12529.87	537			

* $p < .05$

Tablo 4.3'te verilen analiz sonuçları, lise öğrencilerinin riskli davranışlarından, antisosyal davranışların [(F(2, 535) = 6.91, $p < .05$)] ve beslenme alışkanlıklarının [(F(2, 535) = 7.29, $p < .05$)] öğrencilerin sosyo ekonomik düzeylerine göre farklılaştığını göstermektedir. Alkol kullanımınının, sigara kullanımınının, intihar eğiliminin ve okul terkinin ise öğrencilerin sosyo ekonomik düzeylerine göre farklılaşmadığı belirlenmiştir. Farklılaşmanın belirlendiği

değişkenler için ise Post-Hoc testlerinden Sheffe testi uygulanmıştır. Yapılan analizler sonucunda, sosyo-ekonomik düzeyini düşük olarak belirten öğrencilerin orta ve yüksek olarak belirtenlerden hem daha düşük antisosyal davranışlar sergiledikleri hem de beslenme alışkanlıkları ile ilgili problemleri daha az yaşadıkları belirlenmiştir. Tablo 4.4'te riskli davranışların öğrencilerin sınıf düzeylerine göre farklılaşması tek yönlü varyans analizi sonuçları yer almaktadır.

Tablo 4.4

Riskli Davranışların Öğrencilerin Sınıf Düzeylerine Göre Farklılaşması Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Riskli Davranışlar	Sınıf Düzeyi	n	\bar{X}	Ss	Varyans Kaynağı	KT	Sd	KO	F	Farkın Kaynağı
Antisosyal Davranışlar	9. Sınıf	235	13.15	5.24	Gruplararası	59.096	2	29.55	1.05	
	10. Sınıf	128	13.94	5.35	Grupiçi	15300.08	545	28.07		-
	11. Sınıf	185	13.20	5.33	Toplam	15359.176	547			
Alkol Kullanımı	9. Sınıf	235	9.23	5.42	Gruplararası	51.944	2	25.97	.86	
	10. Sınıf	128	9.97	6.18	Grupiçi	16441.525	545	30.17		-
	11. Sınıf	185	9.26	5.07	Toplam	16493.469	547			
Sigara Kullanımı	9. Sınıf	235	10.04	6.65	Gruplararası	28.092	2	14.05	.31	
	10. Sınıf	128	10.58	6.99	Grupiçi	25068.573	545	46.00		-
	11. Sınıf	185	10.05	6.81	Toplam	25096.665	547			
İntihar Eğilimi	9. Sınıf	235	9.28	3.19	Gruplararası	57.741	2	28.87	2.86	
	10. Sınıf	128	10.05	3.43	Grupiçi	5502.862	545	10.10		-
	11. Sınıf	185	9.83	2.97	Toplam	5560.604	547			
Beslenme Alışkanlıkları	9. Sınıf	235	13.73	4.57	Gruplararası	152.302	2	76.15	3.94*	
	10. Sınıf	128	15.08	3.98	Grupiçi	10523.139	545	19.31		10. Sınıf > 9. Sınıf
	11. Sınıf	185	14.12	4.45	Toplam	10675.441	547			
Okul Terki	9. Sınıf	235	10.37	4.93	Gruplararası	14.707	2	7.35	.32	
	10. Sınıf	128	10.05	4.39	Grupiçi	12608.71	545	23.14		-
	11. Sınıf	185	10.02	4.92	Toplam	12623.417	547			

* $p < .05$

Tablo 4.4'te verilen analiz sonuçları, lise öğrencilerinin riskli davranışlarından beslenme alışkanlıklarının [(F(2, 535)= 7.29, p< .05)] öğrencilerin sınıf düzeylerine göre farklılaştığını göstermektedir. Antisosyal davranışların, alkol kullanımının, sigara kullanımının, intihar eğiliminin ve okul terkinin ise öğrencilerin sınıf düzeylerine göre farklılaşmadığı belirlenmiştir. Farklılaşmanın belirlendiği değişken için Post-Hoc testlerinden Sheffe testi uygulanmıştır. Yapılan analizler sonucunda, 9. Sınıf öğrencilerinin 10. Sınıf öğrencilerine göre beslenme alışkanlıkları ile ilgili problemleri daha az yaşadıkları belirlenmiştir. Tablo 4.5'te riskli davranışların öğrencilerin babalarının eğitim düzeylerine göre farklılaşması tek yönlü varyans analizi sonuçları yer almaktadır.

Tablo 4.5

Riskli Davranışların Öğrencilerin Babalarının Eğitim Düzeylerine Göre Farklılaşması Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Riskli Davranışlar	Baba Eğitim Düzeyi	n	\bar{X}	Ss	Varyans Kaynağı	KT	Sd	KO	F	Farkın Kaynağı
Antisosyal Davranışlar	İlkokul	180	13.08	5.04	Gruplararası	283.524	3	94.51	3.44*	Üniversite> İlkokul, Üniversite> Ortaokul
	Ortaokul	157	13.03	5.16	Grupiçi	14952.417	544	27.49		
	Lise	162	13.25	5.04	Toplam	15235.94	547			
	Üniversite	49	15.62	6.71						
Alkol Kullanımı	İlkokul	180	9.05	5.25	Gruplararası	64.003	3	21.33	.71	-
	Ortaokul	157	9.39	4.75	Grupiçi	16366.457	544	30.09		
	Lise	162	9.55	5.72	Toplam	16430.46	547			
	Üniversite	49	10.29	7.42						
Sigara Kullanımı	İlkokul	180	10.34	6.65	Gruplararası	15.659	3	5.22	.11	-
	Ortaokul	157	10.10	6.58	Grupiçi	25613.957	544	47.08		
	Lise	162	10.09	6.99	Toplam	25629.615	547			
	Üniversite	49	10.63	7.98						
İntihar Eğilimi	İlkokul	180	9.83	3.31	Gruplararası	42.339	3	14.11	1.39	-
	Ortaokul	157	9.35	2.96	Grupiçi	5536.556	544	10.18		
	Lise	162	9.53	3.28	Toplam	5578.895	547			
	Üniversite	49	10.29	3.16						
Beslenme Alışkanlıkları	İlkokul	180	13.67	4.65	Gruplararası	81.83	3	27.28	1.38	-
	Ortaokul	157	14.57	4.56	Grupiçi	10764.84	544	19.79		
	Lise	162	14.35	4.21	Toplam	10846.67	547			
	Üniversite	49	14.54	4.09						
Okul Terki	İlkokul	180	10.49	5.08	Gruplararası	33.179	3	11.06	.48	-
	Ortaokul	157	9.88	3.84	Grupiçi	12593.017	544	23.15		
	Lise	162	10.09	5.03	Toplam	12626.196	547			
	Üniversite	49	10.27	5.77						

* $p < .05$

Tablo 4.5'te verilen analiz sonuçları, lise öğrencilerinin riskli davranışlarından, antisosyal davranışların [(F(2, 535) = 6.91, $p < .05$] öğrencilerin babalarının eğitim düzeylerine göre farklılaştığını göstermektedir. Alkol kullanımının, sigara kullanımının, intihar eğiliminin, beslenme alışkanlıklarının ve okul terkinin ise öğrencilerin babalarının eğitim düzeylerine göre farklılaşmadığı belirlenmiştir. Farklılaşmanın belirlendiği değişken

için Post-Hoc testlerinden Sheffe testi uygulanmıştır. Yapılan analizler sonucunda, babası üniversite mezunu olan öğrencilerin babası ilkokul ve ortaokul mezunu olanlara göre daha fazla antisosyal davranışlar sergiledikleri belirlenmiştir. Tablo 4.6’da riskli davranışların öğrencilerin annelerinin eğitim düzeylerine göre farklılaşması Kruskal Wallis H Testi sonuçları yer almaktadır.

Tablo 4.6

Riskli Davranışların Öğrencilerin Annelerinin Eğitim Düzeylerine Göre Farklılaşması Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

Riskli Davranışlar	Anne Eğitim Düzeyi	n	Sıra Ort.	χ^2	Sd	p	Farkın Kaynağı
Antisosyal Davranışlar	İlkokul	272	259.08	6.747	3	.08	-
	Ortaokul	150	282.95				
	Lise	103	301.99				
	Üniversite	25	300.36				
Alkol Kullanımı	İlkokul	272	258.33	10.522	3	.02	Lise> İlkokul
	Ortaokul	150	291.52				
	Lise	103	297.55				
	Üniversite	25	275.3				
Sigara Kullanımı	İlkokul	272	268.48	4.716	3	.19	-
	Ortaokul	150	295.65				
	Lise	103	271.97				
	Üniversite	25	245.46				
İntihar Eğilimi	İlkokul	272	287.67	3.495	3	.32	-
	Ortaokul	150	259.17				
	Lise	103	270.39				
	Üniversite	25	262.08				
Beslenme Alışkanlıkları	İlkokul	272	270.8	1.337	3	.72	-
	Ortaokul	150	276.54				
	Lise	103	290.05				
	Üniversite	25	260.5				
Okul Terki	İlkokul	272	278.31	5.183	3	.16	-
	Ortaokul	150	291.7				
	Lise	103	249.04				
	Üniversite	25	256.74				

Tablo 4.6’da verilen analiz sonuçları, lise öğrencilerinin riskli davranışlarından, alkol kullanımının [$X^2(3) = 10.522$, $p < .05$] öğrencilerin anne eğitim düzeylerine göre farklılaştığını göstermektedir. Antisosyal davranışların, sigara kullanımının, intihar eğiliminin, beslenme alışkanlıklarının ve okul terkinin ise öğrencilerin anne eğitim düzeylerine göre farklılaşmadığı

belirlenmiştir. Farklılaşmanın belirlendiği değişken için Post-Hoc testlerinden Dunn testi uygulanmıştır. Yapılan analizler sonucunda, annesi lise mezunu olan öğrencilerin annesi ilkokul mezunu olanlara göre daha fazla alkol kullanımı davranışı sergiledikleri belirlenmiştir.

4.2. Ergenlerde Beş Faktör Kişilik Özellikleri, Sosyal İlişki Unsurları ve Riski Davranışlar Arasındaki Doğrudan ve Dolaylı İlişkilerin Değerlendirilmesi

Araştırmanın bu aşamasında öncelikle değişkenler arasındaki ilişkiler değerlendirilmiş, daha sonra bağımlı değişkenlerin ve aracı değişkenlerin bağımsız değişkeni doğrudan ve dolaylı yordayıcılığı değerlendirilmiştir. Dolaylı etkilerin (aracılığın) test edilmesinde, Baron ve Kenny (1986) tarafından önerilen aracılık test etme aşamaları kullanılmıştır. BK yönteminin ölçütleri;

- Bağımlı (riskli davranışlar) ve bağımsız değişken (kişilik özellikleri) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin olması,
- Bağımsız değişken (kişilik özellikleri) ile aracı değişken (sosyal ilişki unsurları) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin olması,
- Aracı değişken (sosyal ilişki unsurları) ile bağımlı değişken arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin olması (riskli davranışlar) ve bu ilişkinin bağımsız değişkenin (kişilik özellikleri) etkisinin kontrol edilmesi durumunda da devam etmesi ve aracı değişkenin (sosyal ilişki unsurları) bağımlı değişken (riskli davranışlar) üzerindeki etkisi kontrol edildiğinde, bağımsız değişken (kişilik özellikleri) ile bağımlı değişken (riskli davranışlar) arasındaki ilişkinin miktarında manidar bir düşüş olması (kısmi aracılık) veya manidar olan ilişkinin artık istatistiksel olarak manidar olmayan (tam aracılık) hale gelmesidir. Araştırma kapsamında aracılık etkisinin test edilmesinde bu adımlar izlenmiştir.

4.2.1. Ergenlerde beş faktör kişilik özellikleri, sosyal ilişki unsurları ve riski davranışlar arasındaki ilişkilerin değerlendirilmesi

Pearson korelasyon katsayısı analizi ile değerlendirilmiştir. Korelasyon analizi sonucunda oluşan değerler Tablo 4.7'de sunulmuştur.

Tablo 4.7

Ergenlerde Riskli Davranışları, Kişilik Özellikleri ve Sosyal İlişki Unsurları Arasındaki Korelasyon Katsayıları

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1. Antisosyal Davr.	-											
2. Alkol Kullanımı	.50**	-										
3. Sigara Kullanımı	.52**	.66**	-									
4. İntihar Eğilimi	.15**	.08	.10*	-								
5. Beslenme Alışk.	.33**	.19**	.26**	.24**	-							
6. Okul Terki	.45**	.48**	.46**	.22**	.17**	-						
7. Dışa Dönüklük	.14**	.10*	.12**	-.31**	.19**	.04	-					
8. Geçimlilik	-.40**	-.27**	-.27**	-.14**	-.13**	-.30**	.05	-				
9. Sorumluluk	-.32**	-.15**	-.17**	-.33**	-.20**	-.19**	.20**	.49**	-			
10. Açıklık	.07	.04	.11**	-.10*	.13**	-.01	.39**	.27**	.31**	-		
11. Nevrotizm	.11*	.03	.06	.46**	.13**	.06	-.26**	-.11*	-.26**	-.01	-	
12. Arkadaş Desteği	.10*	.00	.10*	-.09*	.15**	.00	.22**	.22**	.15**	.34**	.05	-
13. Aile Desteği	-.07	-.12**	-.11*	-.18**	-.01	-.14**	.09*	.27**	.23**	.14**	.04	.60**

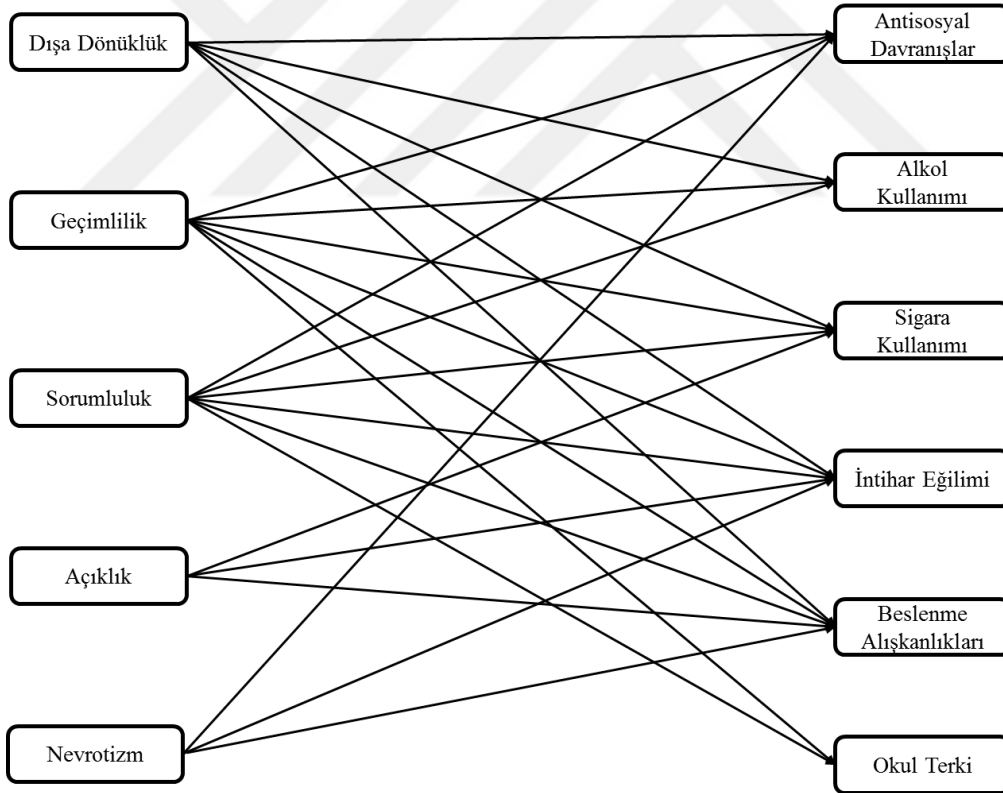
*p<.05, **p<.01

Tablo 4.7’de verilen korelasyon değerleri incelendiğinde, dışa dönüklük ile okul terki haricinde, tüm riskli davranışlar (antisosyal davranışlar, alkol kullanımı, sigara kullanımı, intihar eğilimi ve beslenme alışkanlıkları) arasında anlamlı ilişkiler olduğu belirlenmiştir. Geçimlilik ve sorumluluk ile de tüm riskli davranışlar (antisosyal davranışlar, alkol kullanımı, sigara kullanımı, intihar eğilimi, beslenme alışkanlıkları ve okul terki) arasında anlamlı ilişkiler olduğu gözlenmektedir. Açıklığın, sigara kullanımı, intihar eğilimi ve beslenme alışkanlıkları ile; nörözizmin ise antisosyal davranışlar, intihar eğilimi ve beslenme alışkanlıkları ile anlamlı ilişkiler gösterdiği ifade edilebilir. Sosyal ilişki unsurlarından, arkadaş desteği ile antisosyal davranışlar, sigara kullanımı, intihar eğilimi ve beslenme

alışkanlıkları arasında; aile desteği ile ise alkol kullanımı, sigara kullanımı, intihar eğilimi ve okul terki arasında anlamlı ilişkiler olduğu belirlenmiştir. Şekil 4.1’de ergenlerde beş faktör kişilik özelliklerinin riskli davranışlar üzerindeki doğrudan etkileri yer almaktadır.

3.2.2. Ergenlerde Beş Faktör Kişilik Özelliklerinin Riskli Davranışlar Üzerindeki Doğrudan Etkisinin Değerlendirilmesi

Ergenlerde kişilik özelliklerinin, riskli davranışlar üzerindeki yordayıcılığı yol analizi tekniği ile analiz edilmiştir. Hipotetik model korelasyonlar (Tablo 4.7) çerçevesinde oluşturulmuştur. Analiz edilen modele ilişkin uyum iyiliği değerlerinin, $\chi^2(7, N = 550) = 21.23, p < .01; \chi^2/sd = 3.03; GFI = .99; AGFI = .94; NFI = .99; CFI = .99; RMSEA = .067$ (RMSEA için %90 güven aralığı = .032-.091) şeklinde olduğu ve model ile verinin iyi uyum gösterdiği ifade edilebilir. Analiz sonucunda oluşan yol katsayıları ve anlamlılık düzeyleri de Tablo 4.8’de verilmiştir.

Şekil 4.1 Ergenlerde Beş Faktör Kişilik Özelliklerinin Riskli Davranışlar Üzerindeki Doğrudan Etkileri (Model korelasyonlara bağlı oluşturulmuştur)

Tablo 4.8**Ergenlerde Beş Faktör Kişilik Özelliklerinin, Riski Davranışlar Üzerindeki Doğrudan Etkileri**

			β	SH	B	p
Antisosyal Davranışlar	<---	Dışa Dönüklük	.19	.03	.16	.00
Alkol Kullanımı	<---	Dışa Dönüklük	.09	.03	.08	.02
Sigara Kullanımı	<---	Dışa Dönüklük	.09	.04	.09	.03
İntihar Eğilimi	<---	Dışa Dönüklük	-.20	.02	-.10	.00
Beslenme Alışkanlıkları	<---	Dışa Dönüklük	.22	.03	.16	.00
Antisosyal Davranışlar	<---	Geçimlilik	-.31	.04	-.29	.00
Alkol Kullanımı	<---	Geçimlilik	-.26	.05	-.25	.00
Sigara Kullanımı	<---	Geçimlilik	-.27	.06	-.32	.00
İntihar Eğilimi	<---	Geçimlilik	.00	.02	.00	.92
Beslenme Alışkanlıkları	<---	Geçimlilik	-.05	.04	-.04	.28
Okul Terki	<---	Geçimlilik	-.27	.04	-.23	.00
Antisosyal Davranışlar	<---	Sorumluluk	-.19	.04	-.18	.00
Alkol Kullanımı	<---	Sorumluluk	-.04	.05	-.03	.45
Sigara Kullanımı	<---	Sorumluluk	-.08	.06	-.10	.08
İntihar Eğilimi	<---	Sorumluluk	-.21	.02	-.11	.00
Beslenme Alışkanlıkları	<---	Sorumluluk	-.22	.04	-.16	.00
Okul Terki	<---	Sorumluluk	-.06	.04	-.05	.22
Sigara Kullanımı	<---	Açıklık	.10	.03	.09	.01
İntihar Eğilimi	<---	Açıklık	.04	.02	.02	.37
Beslenme Alışkanlıkları	<---	Açıklık	.09	.03	.05	.05
Antisosyal Davranışlar	<---	Nevrotizm	.06	.03	.06	.08
İntihar Eğilimi	<---	Nevrotizm	.35	.02	.20	.00
Beslenme Alışkanlıkları	<---	Nevrotizm	.12	.04	.10	.00

β : Standardize regresyon katsayısı, B: Standardize olmamış regresyon katsayısı,

SH: Standart Hata

Tablo 4.8’de verilen analiz sonuçları incelendiğinde, bazı yol katsayılarının istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir. Bu doğrultuda istatistiksel olarak anlamlı olmayan yollar sorumluluktan alkol kullanımına, sigara kullanımına ve okul terki; açıklıktan intihar eğilimine ve beslenme alışkanlıklarına; nörotizmden antisosyal davranışlara giden yol analizden çıkarılarak analiz tekrar edilmiştir.

Analizin tekrarlanması ile elde edilen uyum iyiliği değerleri, $\chi^2(15, N = 550) = 32.68, p < .01; \chi^2/sd = 2.18; GFI = .99; AGFI = .95; NFI = .98; CFI = .99; RMSEA = .046$ (RMSEA için %90 güven aralığı = .024-.068) şeklindedir. Modele ilişkin uyum iyiliği değerleri incelendiğinde, modelin veri ile mükemmel uyum gösterdiği söylenebilir. Analizin tekrar edilmesi ile elde edilen nihai yol katsayıları da Tablo 4.9'da verilmiştir.

Tablo 4.9

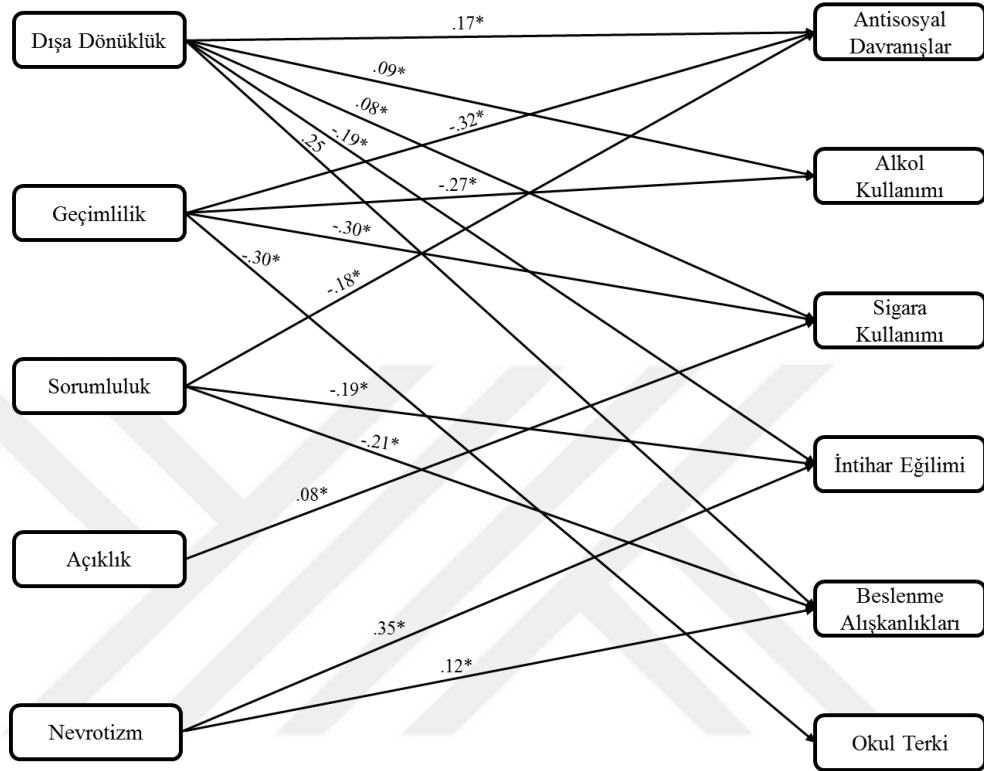
Ergenlerde Beş Faktör Kişilik Özelliklerinin, Riski Davranışlar Üzerindeki Doğrudan Etkileri (Revize Edilmiş Model)

			β	SH	B	p
Antisozyal Davranışlar	<---	Dışa Dönüklük	.17	.03	.14	.00
Alkol Kullanımı	<---	Dışa Dönüklük	.09	.03	.08	.02
Sigara Kullanımı	<---	Dışa Dönüklük	.08	.04	.09	.04
İntihar Eğilimi	<---	Dışa Dönüklük	-.19	.02	-.10	.00
Beslenme Alışkanlıkları	<---	Dışa Dönüklük	.25	.03	.18	.00
Antisozyal Davranışlar	<---	Geçimlilik	-.32	.04	-.30	.00
Alkol Kullanımı	<---	Geçimlilik	-.27	.04	-.27	.00
Sigara Kullanımı	<---	Geçimlilik	-.30	.05	-.36	.00
Okul Terki	<---	Geçimlilik	-.30	.03	-.25	.00
Antisozyal Davranışlar	<---	Sorumluluk	-.18	.03	-.16	.00
İntihar Eğilimi	<---	Sorumluluk	-.19	.02	-.10	.00
Beslenme Alışkanlıkları	<---	Sorumluluk	-.21	.03	-.16	.00
Sigara Kullanımı	<---	Açıklık	.08	.03	.08	.02
İntihar Eğilimi	<---	Nevrotizm	.35	.02	.21	.00
Beslenme Alışkanlıkları	<---	Nevrotizm	.12	.03	.10	.01

β : Standardize regresyon katsayısı, B: Standardize olmamış regresyon katsayısı, SH: Standart Hata

Tablo 4.9'da verilen analiz sonuçlarına göre, bir kişilik özelliği olarak dışa dönüklük, riskli davranışlardan antisozyal davranışları ($\beta=.17, p<.05$), alkol kullanımını ($\beta=.09, p<.05$), sigara kullanımını ($\beta=.08, p<.05$), intihar eğilimini ($\beta=-.19, p<.05$) ve beslenme alışkanlıklarını ($\beta=.25, p<.05$); geçimlilik, antisozyal davranışları ($\beta=-.32, p<.05$), alkol kullanımını ($\beta=-.27, p<.05$), sigara kullanımını ($\beta=-.30, p<.05$) ve okul terki ($\beta=-.30, p<.05$); sorumluluk, antisozyal davranışları ($\beta=-.18, p<.05$), intihar eğilimini ($\beta=-.19, p<.05$) ve beslenme alışkanlıklarını ($\beta=-.21, p<.05$); gelişime açıklık,

sigara kullanımını ($\beta=.08$, $p<.05$); nörotizm ise intihar eğilimini ($\beta=.35$, $p<.05$) ve beslenme alışkanlıklarını ($\beta=.12$, $p<.05$) anlamlı düzeyde yordamaktadır. Şekil 4.2 'te ergenlerde beş faktör kişilik özelliklerinin riskli davranışlar üzerindeki doğrudan etkileri (revize edilmiş model) yer almaktadır.

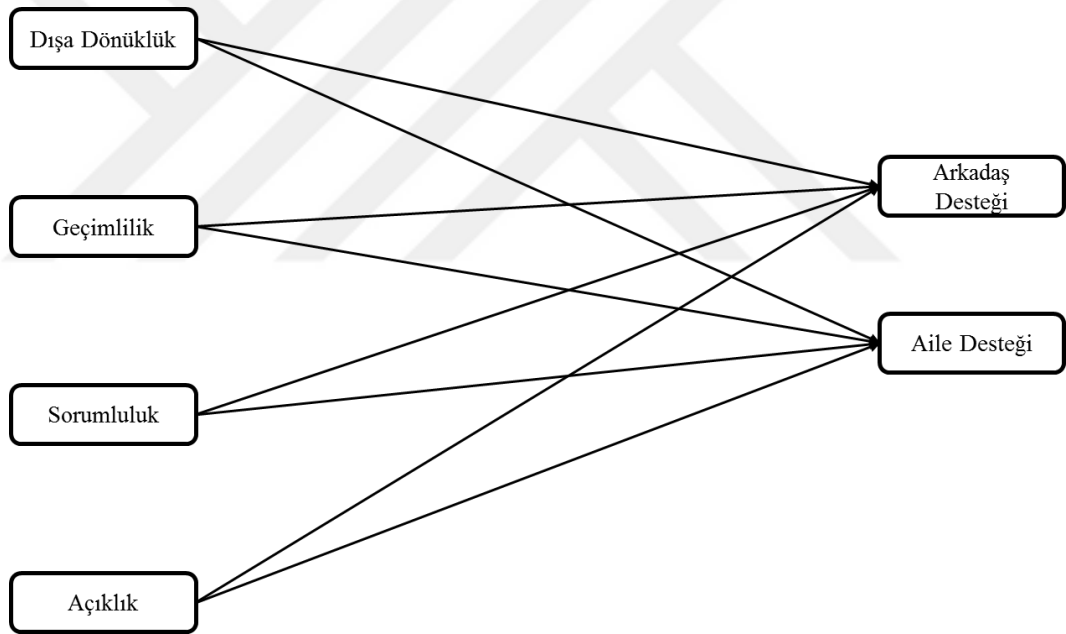
Şekil 4.2. Ergenlerde Beş Faktör Kişilik Özelliklerinin Riskli Davranışlar Üzerindeki Doğrudan Etkileri (Revize Edilmiş Model), * $p<.05$

Analiz sonuçları standardize olmamış regresyon değerleri (B) ile yorumlanacak olursa, bir kişilik özelliği olarak dışa dönüklükteki bir puanlık artış, antisozyal davranışlarda .14'lük bir artışa, alkol kullanımında .08'lik bir artışa, sigara kullanımında .09'luk bir artışa, intihar eğiliminde .10'luk bir düşüşe ve beslenme alışkanlıklarında .18'lik bir artışa; geçimlilikteki bir puanlık artış, antisozyal davranışlarda .30'luk bir düşüşe, alkol kullanımında .27'lik bir düşüşe, sigara kullanımında .36'lık bir düşüşe ve okul terkinde .25'lik bir düşüşe; sorumluluktaki bir puanlık artış, antisozyal davranışlarda .16'lık bir düşüşe, intihar eğiliminde .10'luk bir düşüşe ve beslenme alışkanlıklarında .16'lık bir düşüşe; gelişime açıklıktaki bir puanlık artış, sigara kullanımında .08'lik artışa; nörotizmdeki bir puanlık artış ise intihar eğiliminde .21'lik bir artışa ve beslenme alışkanlıklarında .10'luk bir artışa neden olmaktadır. Şekil 4'te

ergenlerde beş faktör kişilik özelliklerinin, sosyal ilişki unsurları üzerindeki doğrudan etkileri yer almaktadır.

3.2.3. Ergenlerde Beş Faktör Kişilik Özelliklerinin, Sosyal İlişki Unsurları Üzerindeki Doğrudan Etkisinin Değerlendirilmesi

Ergenlerde kişilik özelliklerinin, sosyal ilişki unsurları üzerindeki yordayıcılığı yol analizi tekniği ile analiz edilmiştir. Hipotetik model korelasyonlar (Tablo 4.7) çerçevesinde oluşturulmuştur. Analiz edilen modele ilişkin uyum iyiliği değerlerinin, $\chi^2(2, N = 550) = 8.04, p > .01; \chi^2/sd = 4.02; GFI = .99; AGFI = .94; NFI = .99; CFI = .99; RMSEA = .074$ (RMSEA için %90 güven aralığı = .026-.13) şeklinde olduğu ve model ile verinin iyi uyum gösterdiği ifade edilebilir. Analiz sonucunda oluşan yol katsayıları ve anlamlılık düzeyleri de Tablo 4.10'da verilmiştir.

Şekil 4.3 Ergenlerde Beş Faktör Kişilik Özelliklerinin, Sosyal İlişki Unsurları Üzerindeki Doğrudan Etkileri

Tablo 4.10

Ergenlerde Beş Faktör Kişilik Özelliklerinin, Sosyal İlişki Unsurları Üzerindeki Doğrudan Etkileri

		β	SH	B	P
Aile Desteği	<--- Dışa Dönüklük	.04	.03	.03	.34
Arkadaş Desteği	<--- Dışa Dönüklük	.12	.05	.12	.01
Aile Desteği	<--- Geçimlilik	.20	.04	.17	.00
Arkadaş Desteği	<--- Geçimlilik	.16	.05	.18	.00
Aile Desteği	<--- Açıklık	.03	.03	.02	.48
Arkadaş Desteği	<--- Açıklık	.26	.04	.24	.00
Aile Desteği	<--- Sorumluluk	.11	.04	.09	.02
Arkadaş Desteği	<--- Sorumluluk	-.03	.05	.04	.48

β : Standardize regresyon katsayısı, B: Standardize olmamış regresyon katsayısı, SH: Standart Hata

Tablo 4.10'da verilen analiz sonuçları incelendiğinde, bazı yol katsayılarının istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir, bu doğrultuda istatistiksel olarak anlamlı olmayan yollar analizden çıkarılarak analiz tekrar edilmiştir. Analizin tekrarlanması ile elde edilen uyum iyiliği değerleri, $\chi^2(3, N = 550) = 2.43, p > .01; \chi^2/sd = .89; GFI = .99; AGFI = .99; NFI = .99; CFI = 1.00; RMSEA = .000$ (RMSEA için %90 güven aralığı = .000-.066) şeklindedir. Modele ilişkin uyum iyiliği değerleri incelendiğinde, modelin veri ile mükemmel uyum gösterdiği söylenebilir. Analizin tekrar edilmesi ile elde edilen nihai yol katsayıları da Tablo 4.11'de verilmiştir.

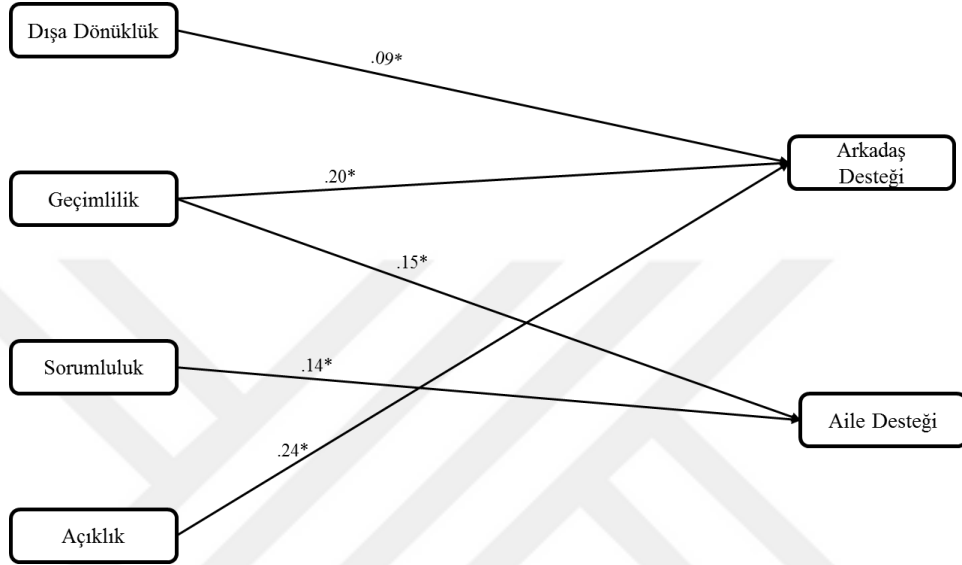
Tablo 4.11

Ergenlerde Beş Faktör Kişilik Özelliklerinin, Sosyal İlişki Unsurları Üzerindeki Doğrudan Etkileri (Revize Edilmiş Model)

		β	SH	B	P
Arkadaş Desteği	<--- Dışa Dönüklük	.09	.04	.10	.01
Aile Desteği	<--- Geçimlilik	.20	.04	.17	.00
Arkadaş Desteği	<--- Geçimlilik	.15	.05	.17	.00
Aile Desteği	<--- Sorumluluk	.14	.03	.12	.00
Arkadaş Desteği	<--- Açıklık	.24	.03	.22	.00

β : Standardize regresyon katsayısı, B: Standardize olmamış regresyon katsayısı, SH: Standart Hata

Tablo 4.11’de verilen analiz sonuçlarına göre, bir kişilik özelliği olarak dışa dönüklük, sosyal ilişki unsurlarından arkadaş desteğini ($\beta=.09$, $p<.05$); geçimlilik, aile desteğini ($\beta=.20$, $p<.05$) ve arkadaş desteğini ($\beta=.15$, $p<.05$); sorumluluk, aile desteğini ($\beta=.14$, $p<.05$); gelişime açıklık da arkadaş desteğini ($\beta=.24$, $p<.05$) anlamlı düzeyde yordamaktadır. Şekil 4.4’te ergenlerde beş faktör kişilik özelliklerinin, sosyal ilişki unsurları üzerindeki doğrudan etkileri yer almaktadır.

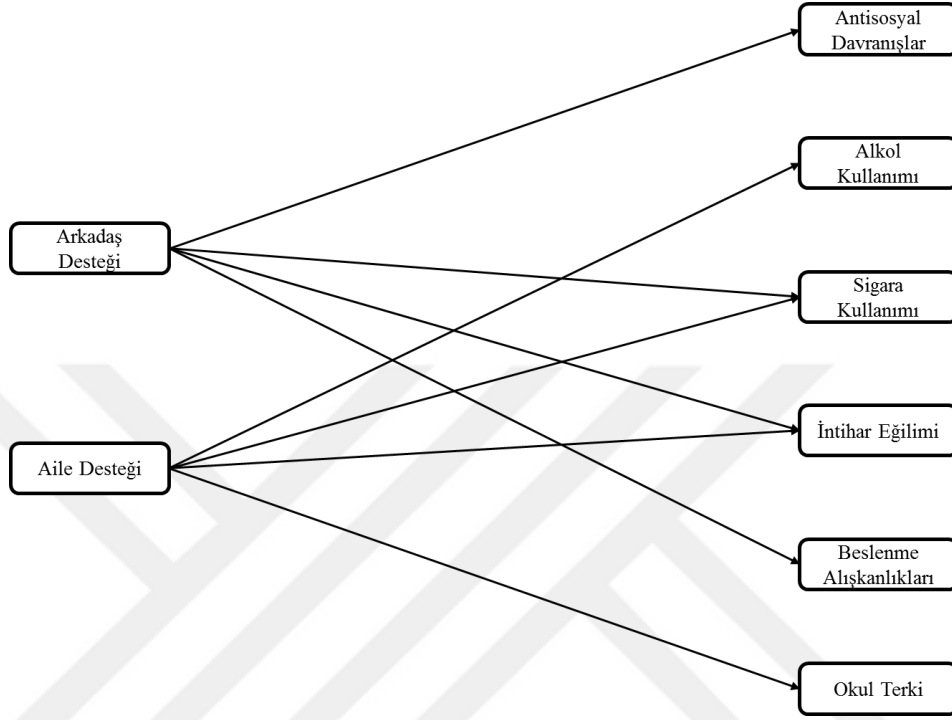
Şekil 4.4 Ergenlerde Beş Faktör Kişilik Özelliklerinin, Sosyal İlişki Unsurları Üzerindeki Doğrudan Etkileri (Revize Edilmiş Model), * $p<.05$

Analiz sonuçları standardize olmamış regresyon değerleri (B) ile yorumlanacak olursa, şekil 4.4 incelendiğinde kişilik özelliği olarak dışa dönüklükteki bir puanlık artış, arkadaş desteğinde .10’luk bir artışa; geçimlilikteki bir puanlık artış aile desteğinde .17’lik bir artışa, arkadaş desteğinde .17’lik bir artışa; sorumluluktaki bir puanlık artış, aile desteğinde .12’lik bir artışa; gelişime açıklıktaki bir puanlık artış da arkadaş desteğinde .22’lik bir artışa neden olmaktadır.

3.2.4. Ergenlerde Sosyal İlişki Unsurlarının, Riskli Davranışlar Üzerindeki Doğrudan Etkisinin Değerlendirilmesi

Ergenlerde sosyal ilişki unsurlarının riskli davranışlar üzerindeki yordayıcılığı yol analizi tekniği ile analiz edilmiştir. Hipotetik model korelasyonlar (Tablo 4.7) çerçevesinde oluşturulmuştur. Analiz edilen modele ilişkin uyum iyiliği değerlerinin, $\chi^2(4, N = 550) = 20.24$, $p > .01$; $\chi^2/sd = 5.06$; GFI = .99; AGFI = .92; NFI = .98; CFI =

.99; RMSEA = .086 (RMSEA için %90 güven aralığı = .051-.12) şeklinde olduğu ve model ile verinin iyi uyum gösterdiği ifade edilebilir. Şekil 4.5'te ergenlerde sosyal ilişki unsurlarının, riskli davranışlar üzerindeki doğrudan etkileri yer almaktadır. Analiz sonucunda oluşan yol katsayıları ve anlamlılık düzeyleri de Tablo 4.12'de verilmiştir.

Şekil 4.5. Ergenlerde Sosyal ilişki Unsurlarının, Riskli Davranışlar Üzerindeki Doğrudan Etkileri

Tablo 4.12

Ergenlerde Sosyal İlişki Unsurlarının, Riskli Davranışlar Üzerindeki Doğrudan Etkileri

		β	SH	B	p
Antisosyal Davranışlar	<--- Arkadaş Desteği	.07	.03	.05	.08
Sigara Kullanımı	<--- Arkadaş Desteği	.16	.04	.16	.00
İntihar Eğilimi	<--- Arkadaş Desteği	-.02	.03	-.01	.75
Beslenme Alışkanlıkları	<--- Arkadaş Desteği	.14	.03	.09	.00
Alkol Kullanımı	<--- Aile Desteği	-.06	.04	-.07	.10
Sigara Kullanımı	<--- Aile Desteği	-.14	.06	-.20	.00
İntihar Eğilimi	<--- Aile Desteği	-.14	.03	-.10	.01
Okul Terki	<--- Aile Desteği	-.09	.04	-.09	.02

β : Standardize regresyon katsayısı, B: Standardize olmamış regresyon katsayısı, SH: Standart Hata

Tablo 4.12’de verilen analiz sonuçları incelendiğinde, bazı yol katsayılarının istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir, bu doğrultuda istatistiksel olarak anlamlı olmayan yollar analizden çıkarılarak analiz tekrar edilmiştir.

Analizin tekrarlanması ile elde edilen uyum iyiliği değerleri, $\chi^2(4, N = 550) = 15.12$, $p < .01$; $\chi^2/sd = 3.78$; GFI = .99; AGFI = .95; NFI = .98; CFI = .99; RMSEA = .071 (RMSEA için %90 güven aralığı = .035-.011) şeklindedir. Modele ilişkin uyum iyiliği değerleri incelendiğinde, modelin veri ile iyi uyum gösterdiği söylenebilir. Analizin tekrar edilmesi ile elde edilen nihai yol katsayıları da Tablo 4.13’te verilmiştir.

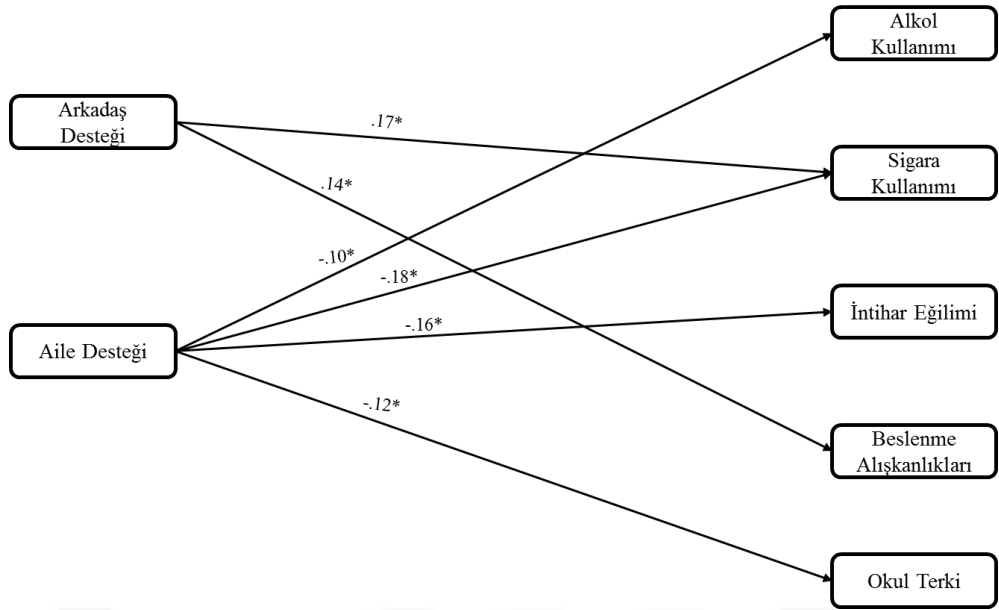
Tablo 4.13

Ergenlerde Sosyal İlişki Unsurlarının, Riskli Davranışlar Üzerindeki Doğrudan Etkileri (Revize Edilmiş Model)

			β	SH	B	p
Sigara Kullanımı	<---	Arkadaş Desteği	.17	.04	.17	.00
Beslenme Alışkanlıkları	<---	Arkadaş Desteği	.14	.03	.09	.00
Alkol Kullanımı	<---	Aile Desteği	-.10	.05	-.12	.02
Sigara Kullanımı	<---	Aile Desteği	-.18	.07	-.26	.00
İntihar Eğilimi	<---	Aile Desteği	-.16	.03	-.11	.00
Okul Terki	<---	Aile Desteği	-.12	.04	-.12	.00

β : Standardize regresyon katsayısı, B: Standardize olmamış regresyon katsayısı, SH: Standart Hata

Tablo 4.13’te verilen analiz sonuçlarına göre, sosyal ilişki unsurlarından arkadaş desteği, sigara kullanımını ($\beta=.17$, $p<.05$) ve beslenme alışkanlıklarını ($\beta=.14$, $p<.05$); aile desteği de, alkol kullanımını ($\beta=-.10$, $p<.05$), sigara kullanımını ($\beta=-.18$, $p<.05$), intihar eğilimini ($\beta=-.16$, $p<.05$) ve okul terkini ($\beta=-.12$, $p<.05$) anlamlı düzeyde yordamaktadır.

Şekil 4.6. Ergenlerde Sosyal İlişki Unsurlarının, Riskli Davranışlar Üzerindeki Doğrudan Etkileri (Revize Edilmiş Model), * $p < .05$

Analiz sonuçları standardize olmamış regresyon değerleri (B) ile yorumlanacak olursa, sosyal ilişki unsurlarından arkadaş desteğindeki bir puanlık artış, sigara kullanımında .17'lik bir artışa ve beslenme alışkanlıklarında .09'luk bir artışa; aile desteğindeki bir puanlık artış, alkol kullanımında .12'lik bir düşüşe, sigara kullanımında .26'lık bir düşüşe, intihar eğiliminde .11'lik bir düşüşe ve okul terkinde .12'lik bir düşüşe neden olmaktadır.

3.2.5. Ergenlerde beş faktör kişilik özelliklerinin riskli davranışlar üzerindeki etkisinde sosyal ilişki unsurlarının aracı etkisinin değerlendirilmesi

Bu çalışmada, beş faktörlü kişilik özellikleri ve sosyal ilişki unsurları değişkenleri ile riskli davranışları açıklayan bir yapısal eşitlik modeli sunulmuştur ve sınanmıştır.

Aracılık etkisinin test edilmesinde Baron ve Kenny (1986) tarafından önerilen aracılık test etme aşamaları kullanılmıştır. Analizlerin önceki aşamalarında test edilen, kişilik özellikleri-riskli davranışlar, kişilik özellikleri-sosyal ilişki unsurları, sosyal ilişki unsurları-riskli davranışlar doğrudan etkileri göz önüne alınarak aracı etkinin test edildiği model oluşturulmuştur. Oluşturulan model test edildiğinde elde edilen uyum iyiliği değerlerinin, $\chi^2(21, N = 550) = 76.55, p < .01; \chi^2/sd = 3.65; GFI = .98; AGFI =$

.93; NFI = .95; CFI = .96; RMSEA = .069 (RMSEA için %90 güven aralığı = .053-.086) şeklinde olduğu belirlenmiştir.

Uyum iyiliği değerleri değerlendirildiğinde modelin veri ile iyi uyum gösterdiği ifade edilebilir. Dolaylı etkiler değerlendirildiğinde, dışa dönüklük ile sigara kullanımı arasındaki ilişkide, arkadaş desteğinin tam aracılık etkisinin olduğu, diğer dolaylı etkilerdeki aracılık etkisinin ise kısmi aracılık etkisi olduğu belirlenmiştir. Bu duruma Baron ve Kenny (1986) tarafından önerilerin ölçütlere göre karar verilmiştir. Dışa dönüklüğün sigara kullanımı üzerindeki yordayıcı etkisi ($\beta=.08$, $p<.05$) istatistiksel olarak anlamlı iken, bu ilişkiye arkadaş desteğinin aracılık etkisi eklendiğinde, dışa dönüklüğün sigara kullanımı üzerindeki yordayıcı etkisi ($\beta=.01$, $p>.05$) olmuş, yani istatistiksel olarak anlamlı olmayan bir duruma gelmiştir. Bu tam aracılık olarak nitelendirilmektedir. Oysaki diğer dolaylı etkilerde doğrudan etkilerin anlamlılıkları da sürmektedir.

Buna göre, dışa dönüklük ile beslenme alışkanlıkları arasındaki ilişkide, geçimlilik ile sigara kullanımı arasındaki ilişkide ve gelişime açıklık ile sigara kullanımı arasındaki ilişkide arkadaş desteğinin kısmi aracılık etkisinin olduğu; sorumluluk ile intihar eğilimi arasındaki ilişkide ise aile desteğinin kısmi aracılık etkisinin olduğu söylenebilir.

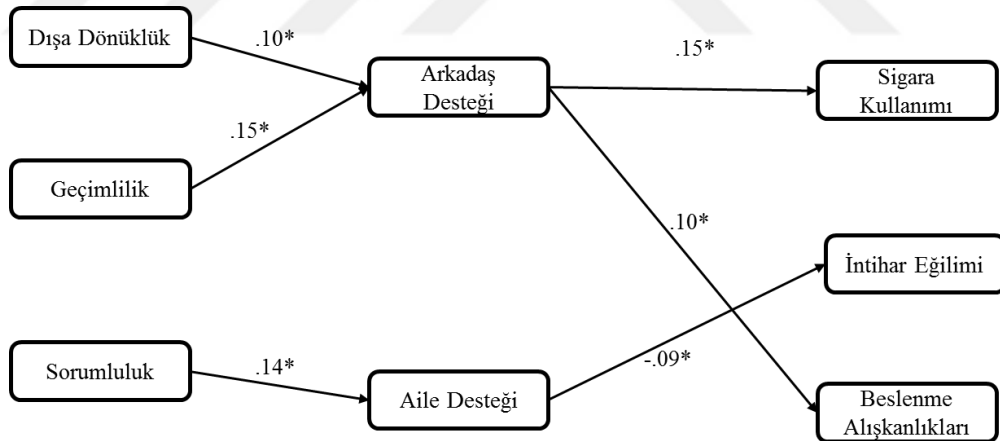
Dolaylı etkilerin anlamlılık düzeyini değerlendirmek için Shrout ve Bolger'in (2002) önerdiği "Bootstrap" yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemde mevcut veri setinde gözlemlerin raslantısal olarak yer değiştirilmesi ile yeniden örneklenerek çeşitli miktarda ve büyüklükte veri setleri oluşturulmaktadır. Dolayısıyla mevcut veri setinden mümkün olduğunca fazla miktarda bilgi alınabilmektedir (Akt., Yılmaz ve Çelik, 2009: 53). Program ile orijinal veri setinden 1000 bootstrap örnekleme oluşturulmuş ve her bir yol ilişkisine dair 1000 tane tahmin elde etmek için tam aracılı yapısal model her bir bootstrap yöntemi ile tekrarlanmıştır. Dolaylı etkinin manidarlığı ile ilgili kriter, dolaylı etkiye ilişkin tahmin aralıklarının 0'ı içermemesidir. Eğer dolaylı etki aralığı 0'ı içermiyorsa dolaylı etkiler istatistiksel olarak anlamlı, içeriyorsa istatistiksel olarak anlamlı değildir. Bu doğrultuda yapılan analizler sonucunda elde edilen sonuçlar, Tablo 4.14'te sunulmuştur.

Tablo 4.14

Ergenlerde Beş Faktör Kişilik Özelliklerinin Riskli Davranışlar Üzerindeki Dolaylı Etkileri

Bağımsız Değişken	Aracı Değişken	Bağımlı Değişken	β	B	% 95 Güven Aralığı (Düşük ve Yüksek)
Dışa Dönüklük	Arkadaş Desteği	Sigara Kullanımı	.014	.015	(.005) - (.028)
Dışa Dönüklük	Arkadaş Desteği	Beslenme Alışkanlıkları	.009	.006	(.002) - (.021)
Geçimlilik	Arkadaş Desteği	Sigara Kullanımı	.005	.006	(-.010) - (.021)
Sorumluluk	Aile Desteği	İntihar Eğilimi	.012	.007	(-.025) - (-.003)
Gelişime Açıklık	Arkadaş Desteği	Sigara Kullanımı	.036	.034	(.021) - (.056)

Tablo 4.14'te verilen analiz sonuçları incelendiğinde, gelişime açıklığın arkadaş desteği üzerinden sigara kullanımı etkilemesinde dolaylı etkinin anlamlı olmadığı belirlenmiştir. Bu dolaylı etki dışındaki tüm dolaylı etkilerin anlamlı olduğu belirlenmiştir. Şekil 8'de ergenlerde beş faktör kişilik özelliklerinin riskli davranışlar üzerindeki dolaylı etkileri yer almaktadır.

*p<.05

Şekil 4.7. Ergenlerde Beş Faktör Kişilik Özelliklerinin Riskli Davranışlar Üzerindeki Dolaylı Etkileri

Analiz sonuçları yorumlanacak olursa, dışa dönüklülük arkadaş desteği üzerinden sigara kullanımını ve beslenme alışkanlıklarını; geçimlilik arkadaş desteği üzerinden sigara kullanımını; sorumluluk aile desteği üzerinden intihar eğilimini etkilemektedir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Tezin beşinci bölümünde tezin sonuç, tartışma ve önerileri açıklanmıştır. Öncelikle tezin bulguları çerçevesinde sonucu ifade edilmiştir. Daha sonra tezin bulgularının alanyazındaki diğer bulgularla benzerlikleri ve farklılıkları tartışılmıştır. Son olarak tezin bulguları çerçevesinde oluşan öneriler ve tezin konusuyla ilgili gelecekte yapılacak çalışmalara yönelik öneriler listelenmiştir.

5.1. Sonuç

Bu tez çalışması kapsamında ulaşılan bulgular riskli davranışların oluşmasında çeşitli değişkenlerin etkili olduğunu göstermiştir. Riskli davranışların ortaya çıkmasını açıklayan yeni bir yapısal model oluşturulmuştur. Modelde beş faktörlü kişilik özellikleri bağımsız değişken, sosyal ilişki niteliği aracı değişken, riskli davranışlar ise bağımlı değişken olarak alınmıştır. Ergenin sahip olduğu beş faktörlü kişilik özelliklerinin farklılaşması ve algılanan sosyal ilişki unsurları onu riskli davranış sergilemeye yönlendirmekte ya da koruyucu bir rol oynayabilmektedir.

5.2. Tartışma

5.2.1 Çalışma grubunun riskli davranışlar ölçeği puanına ait betimsel bulgularla ilgili tartışma

Bu bölümde riskli davranışlar ölçeği puanına ait bulgular alanyazın ve araştırma sonuçları ışığında tartışılmıştır.

5.2.1.1 Riskli davranışların devam ettikleri okul türlerine göre değerlendirilmesi

Araştırma bulgularına göre ergenlerin devam ettikleri okul türüne göre riskli davranış ölçeğinden aldıkları puanlar anlamlı olarak farklılaşmaktadır. Araştırmanın sonucunda Anadolu İmam Hatip lisesine giden ergenlerin, Anadolu lisesindeki ergenlere göre daha fazla riskli beslenme alışkanlıkları gösterdiği tespit edilmiştir.

Araştırma bulgularına göre meslek lisesine devam eden ergenlerin Anadolu lisesine devam eden ergenlere göre daha fazla okulu terketme davranışı gösterdikleri tespit edilmiştir.

5.2.1.2 Riskli davranışların sosyo ekonomik düzeylerine göre değerlendirilmesi

Araştırma bulgularına göre, sosyo ekonomik düzeyi düşük olan ergenlerin sosyo-ekonomik düzeyi orta ve yüksek olan ergenlere göre daha düşük antisosyal davranışlar gösterdikleri tespit edilmiştir.

Araştırma bulgularına göre sosyo-ekonomik düzeyi düşük olan ergenlerin sosyo-ekonomik düzeyi düşük ve orta olan ergenlere göre daha az olumsuz beslenme alışkanlıklarına sahip olduğu tespit edilmiştir.

5.2.1.3 Riskli davranışların anne eğitim ve baba eğitim düzeylerine göre değerlendirilmesi

Araştırma bulgularına göre anne eğitim düzeyi arttıkça ergenlerde alkol kullanımının arttığı; baba eğitim düzeyi arttıkça ergenlerde antisosyal davranışların arttığı tespit edilmiştir.

5.2.2 Beş faktörlü kişilik özellikleri ile riskli davranışlar arasındaki ilişkilerle ilgili tartışma

Araştırma bulgularına göre; dışa dönüklük kişilik özelliği ile okul terki dışında tüm riskli davranışlar (antisosyal davranışlar, alkol kullanımı, sigara kullanımı, intihar eğilimi ve beslenme alışkanlıkları) arasında anlamlı ilişki görülmüştür. Fakat dışadönüklük ile riskli davranışlardan sadece okul terki arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı tespit edilmiştir. Okul terkini etkileyen değişkenlere bakıldığında, öğrencilerin sosyo-kültürel özellikleri, eğitimsel özellikleri ve okulun özellikleri (Jerald, 2006), başarısız olma, okulu sevmeme, ekonomik yetersizlikten dolayı çalışmak zorunda kalmak, bir işte çalışmak istemek, ailelerin okul masraflarını karşılamak istememeleri bulunmaktadır (Uniceff, 2013).

Araştırma sonucuna göre dışa dönüklükle alkol ve sigara kullanımı arasında pozitif ve düşük düzeyde anlamlı bir ilişki bulunduğu tespit edilmiştir. Dışa dönük ergenler daha fazla sayıda sosyal etkileşime katılmak için çaba gösterebilmektedirler. Aynı zamanda dışa dönük ergenlerin arkadaş ortamına uyum sağlama istekleri, bağımsızlık kazanma, yetişkin hareketlerini sergileme isteği ergenlik dönemi ikincil

kazanımlarının etkisi ile de sigara ve alkol kullanabilmektedirler. Tayvan'da yaş ortalamasının 14 olduğu 905 öğrencinin yer aldığı bir araştırma bu bulguyu desteklemektedir. Madde kullanan gençlerde dışa dönüklüğün yüksek olduğu ve gençlerin bunun sonucunda okul terki, dışa yönelim bozuklukları gibi başka riskli davranışlar da yaşadığı tespit edilmiştir (Ko, Yen, Chen, Chen, Wu ve Yen, 2006).

Araştırma sonucuna göre dışa dönüklük ile intihar arasında negatif yönde ve düşük düzeyde ilişki bulunduğu tespit edilmiştir. Dışadönük ergenler, girişken, hayat dolu olabildiklerinden daha az olumsuz duygulara sahip olabilirler. Aynı zamanda dışa dönük bir kişinin davranışları, ilgileri başkalarına ve ortama dönük olabilmektedir. Tekin-Çatal'a (2014) göre dışadönüklük kişilik özelliği arttıkça psikolojik yardım almaya ilişkin tutumlarının da arttığı görülmüştür. Türküm'e (2000) göre üniversite öğrencilerinin psikolojik yardım arama davranışları ile kendini açma arasında pozitif ilişki bulunmakta ve bireylerin daha çok kendilerini yakın çevrelerine açtığını belirtmektedir. Bunun sonucunda dışa dönük ergenler olumsuz duyguları ile başedebileceklerinden intihara daha az meyilli olabilmektedir. Araştırma sonucuna göre dışadönüklük ile antisosyal davranışlar arasında pozitif düşük düzeyde ilişki bulunmaktadır. Dışadönük ergenlerin çok sayıda sosyal ortamları deneyimlemeye yönelik davranışları antisosyal davranışlar gösterme riskini arttırabilir. Lau ve Marsee (2013) saldırganlık ve antisosyal davranışların altında yatan etmenleri araştırdığı çalışmasında davranışsal düzensizliğin yüksek düzeyde dışadönüklükle ilişkisi olduğunu tespit etmesi araştırmanın sonucunu desteklemektedir.

Araştırma sonucuna göre dışa dönüklülük ile beslenme alışkanlıkları arasında düşük düzeyde ve pozitif yönde ilişki tespit edilmiştir. Ergenlik döneminde ergenlerin dikkatleri kendi bedenlerine yönelmiştir. Sosyal ortamlara katılmaya önem veren dışadönük ergenler çevrelerindeki arkadaşlarının bedenleri hakkında duyduklarının etkisinde kalabilirler. Bu yüzden kendisiyle ilgili algıları sürekli değişim içinde olabilir. Bunun sonucunda bedenlerinden hoşnut olmayan ergenlerin sosyal görünüş kaygısı ile beslenme alışkanlıkları arasında ilişki olabilir (Işıkol-Özge, 2013).

Araştırma sonucuna göre geçimlilik ile alkol-sigara kullanımı arasında negatif ve düşük düzeyde bir ilişki tespit edilmiştir. Geçimlilik kişilik özelliği sosyal etkileşimlerin niteliğe önem verir. Yani ergen için arkadaşlarıyla anlaşmak ve arkadaşlarıyla geçirdiği zamandan memnun olmak, hoşnut kalacağı iletişim oluşturabilmek, işbirliği önemlidir. Geçimli olan ergen ilişkilerinden hoşnut olacağından sigara ve alkol kullanımından uzak durabilir. Başay'ın (2010) bazı kişilik ve mizaç özelliklerinin ergenlerde alkol-

madde kullanımında etkisi olup olmadığına yönelik yaptığı çalışma sonucuna göre alkol-madde kullanan olgu gurubunda bulunan ergenler kontrol grubundakilere göre işbirliği yapma özelliği açısından düşük düzeyde olduğunu belirtmeleri araştırma sonucunu desteklemektedir. Yani düşük düzeyde işbirliği alkol-madde kullanımı için risk faktörüdür. Başay (2010) işbirliği yapmanın alt boyutları olan empati kurma, yardımseverlik, vicdanlılık – erdemlilik ve acıma özellikleri açısından da anlamlı fark tespit etmiştir. Alanyazında da işbirliği ve uyumluluk kişilik özelliğinin madde bağımlılığı ile ilişkili olduğunun tespiti araştırma sonucunu desteklemektedir (Ball, Rounsaville, Tennen ve Kranzler, 2001).

Araştırma sonucuna göre geçimlilik kişilik özelliği ile okul terki arasında negatif yönde ve düşük düzeyde ilişki olduğu tespit edilmiştir. Geçimlilik kişilik özelliğinden yüksek puan alan ergenler arkadaşları tarafından sevildiği, dost canlısı olduğu, düşük puan alanların ise tartışmacı ve kavga çıkarmayı sevdiği ya da çevresine ilgisiz olduğu (Digman, 1990); Türkiye’de okul terkinin sebeplerinin araştırıldığı bir çalışmada ise arkadaş edinmekte güçlük çeken, okuldaki olaylara aşırı tepkiler veren ergenlerin okulu terk ettiği yönündeki sonuç (Unicef, 2013) araştırma sonucunu desteklemektedir.

Araştırma sonucuna göre geçimlilik kişilik özelliği ile intihar arasında negatif yönde düşük düzeyde ilişki tespit edilmiştir. Geçimlilik kişilik özelliğine sahip ergenler işbirliğine yatkın ve dost canlısı niteliklerine sahip olduklarından istedikleri sosyal ilişkilere sahip olabilirler. Böylece yaşadıkları olumsuzluklarla daha kolay baş edebilirler. Bu yüzden sorunlarını çözmek için yardım arayabildiklerinden bu ergenlerde intihar eğilimi daha az gözlemlenebilir. Yumru, Savaş, Herken ve Kokaçya (2008) yaptıkları araştırma sonucunda işbirliğine yatkın olmayan ergenlerin intihar girişimlerinin yüksek olduğunu tespit etmiştir. Ak, Özmenler ve Özşahin’in (2008) yaptığı araştırma sonucuna göre düşük yumuşak başlılık ve düşük işbirliğine sahip kişilerin intihar davranışı için yatkınlık gösterdiğinin tespiti araştırma sonucunu desteklemektedir.

Araştırma sonucuna göre geçimlilik kişilik özelliği ile beslenme alışkanlıkları arasında negatif yönde düşük düzeyde ilişki tespit edilmiştir. Geçimlilik kişilik özelliği ile depresyon ve intihar arasında (Ak, Özmenler ve Özşahin, 2008); ruhsal çökkünlük ve obsesif davranışlar ile beslenme alışkanlıkları arasında (Batum, 2008) ilişkinin bulunması araştırma sonucunu dolaylı yoldan desteklemektedir.

Araştırma sonucuna göre sorumluluk kişilik özelliği ile okul terki arasında negatif yönde düşük düzeyde ilişki tespit edilmiştir. Bu sonuç; sorumluluk kişilik

özelliğine sahip ergenlerin başarı çabası, özdisiplinli hareket etme özellikleri okulda kalma, okulun gereklerini yerine getirmelerine yardım eden bir özellik olabilir. Ergenlerin sorumluluk bilincine sahip olması akademik başarı ve içsel motivasyonla (Bitlisli, Dinç, Çetinceli ve Kaygısız, 2013; Unicef, 2013), akademik başarı durumları okul terki ve okula bağlanma ile ilişkili (Karaşar, Kapçı ve Gül, 2016; Taş, Bora, Sevitoğlu ve Demirkaya, 2013) olduğu tespiti araştırma sonucunu desteklemektedir.

Araştırma sonucuna göre sorumluluk ile anti sosyal davranışlar arasında negatif yönde düşük düzeyde ilişki tespit edilmiştir. Özdisiplinli, kendini kontrol edebilen ve belirli bir amaç doğrultusunda hareket edebilen sorumluluk kişilik özelliğine sahip ergenlerin hırsızlık, yalan söyleme, saldırganlık, şiddet ve suç eğilimi gibi antisosyal davranışlar gösterme olasılıkları daha az olabilir. Kaner (2002); antisosyal davranışı yordamak için kullandığı ölçeğin sorumluluk alt ölçeğinden düşük puan almış ergenlerin daha fazla suç işlemiş olduklarını tespit etmesi araştırma sonucunu desteklemektedir.

Araştırma sonucuna göre sorumluluk ile alkol alışkanlığı ve sigara kullanımı arasında negatif yönde düşük düzeyde bir ilişki tespit edilmiştir. Kendini kontrol edebilen, amacına yönelik çalışan, başarı içgüdüleri olan ve önceliği amaçlarına ulaşmak olan sorumluluk kişilik özelliğine sahip ergenler; alkole ve sigaraya daha az başvurabilirler. Başay'a (2010) göre kendini yönetme açısından madde kullanan olgu grubundaki ergenlerin puanları kontrol grubundakilere göre daha düşük bulunmuştur. Madde kullanmayı deneme, birden fazla madde kullanımı, madde bağımlılığı hikâyesi ve tedavinin sonucu ile sorumluluk kişilik özelliği birbiri ile ilişkili olduğu; madde kullanan ergenlerin sorumluluk alma, beceriklilik, amaçlılık özellikleri açısından da düşük bulunduğu sonucu araştırmayı desteklemektedir. Kaya'nın (2011) madde kullanan ve kullanmayan 14-20 yaş aralığında bulunan 124 ergenle kişilik özellikleri ve psikolojik semptomları arasındaki ilişkileri incelemeyi amaçladığı çalışmada sorumluluk, yumuşak başlılık, gelişime açıklık ile madde kullanıp kullanmama arasında anlamlı bir farklılık gözlemlendiği; sorumluluk ve gelişime açık olan bireylerin daha fazla madde kullandıkları sonucu araştırmanın bu sonucunu desteklemektedir.

Araştırma sonucuna göre sorumluluk ile intihar arasında negatif yönde düşük düzeyde ilişki tespit edilmiştir. Literatür bu araştırma sonucunu destekler niteliktedir. Yumru, Savaş, Herken ve Kocaçaya'nın (2008) 69 kişinin katıldığı intihar girişiminde bulunmuş kişilerle yaptıkları olgu çalışmasına göre intihar girişiminde bulunan kişilerin kendini yönetme ve sebat etme puanlarının düşük olduğu tespiti; Samuel ve Widiger'in

(2011) yaptığı araştırmada sorumluluk ile intiharın ilişkili iki kavram olduğu tespiti araştırma sonucunu desteklemektedir.

Araştırma sonucuna göre sorumluluk ile beslenme alışkanlıkları arasında düşük düzeyde ve negatif yönde ilişki tespit edilmiştir. Sorumluluk kişilik özelliğine sahip ergenler sorumluluk davranışını beslenme alışkanlıklarına transfer ederek bedenleri ve sağlıkları için de sorumluluk hissederek davranabilirler. Bunun sonucunda bedenlerine zarar verici beslenme alışkanlıklarından uzak durabilirler.

Araştırma sonucuna göre gelişime açıklık ile sigara arasında pozitif yönde düşük düzeyde ilişki tespit edilmiştir. Yeni deneyimler yaşamak isteyen ergenlerin monoton hissettikleri hayatlarında değişiklik yaratma isteği sigara kullanımı açısından riskli faktör olabilir. Ko, Yen, Chen, Wu, Yen'in (2006) Tayvan'da yaş ortalaması 14 olan 905 öğrenciyle yaptıkları çalışmada yenilik arayışının madde kullananlarda daha fazla olduğu tespiti araştırma sonucunu desteklemektedir.

Araştırma sonucuna göre gelişime açıklık ile intihar arasında negatif yönde düşük düzeyde ilişki tespit edilmiştir. Gelişime açık olan kişiler problemlerle karşılaştıklarında yaşantılara açık olduklarından problemleriyle ilgili farklı başa çıkma stratejileri geliştirebilirler. Ball'ın (2005) yaptığı çalışmaya göre yenilik arayışı ile intihar girişimi arasında ilişki olduğunu tespit etmesi araştırma sonucunu desteklemektedir. Bekçi'ye (2015) göre gelişime açıklık ile depresif duygular arasında anlamlı olarak negatif yönde ilişki; Yalaki, Çakır, Taşar, Yalçın, Bilge'ye (2012) göre ergenlerde depresif belirtilerin intihar girişiminde önemli faktör olduğu tespiti araştırma sonucunu desteklemektedir.

Araştırma sonucuna göre gelişime açıklık ile antisosyal davranışlar arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Lau ve Marsee'nin (2013) 182 çocukla yaptığı çalışmasına göre saldırganlık ile gelişime açıklık arasında negatif yönde ilişki tespit etmesi araştırma sonucunu desteklememektedir.

Araştırma sonucuna göre gelişime açıklık ile beslenme alışkanlıkları arasında pozitif yönde düşük düzeyde ilişki olduğu tespit edilmiştir. Çenesiz (2015) yaptığı çalışmada gelişime açık olan bireylerin yeme davranışlarını içten gelen motivasyonla düzenlediklerini; her türlü yeme davranışlarını düzenleyen bireylerde yeme bozukluklarının bulunduğu tespiti araştırma sonucunu desteklemektedir.

Araştırma sonucuna göre nörotisizm ile antisosyal davranışlar arasında pozitif yönde ve düşük düzeyde ilişki tespit edilmiştir. Düşünmeden hareket eden ergenler o andaki duygu durumlarına göre şiddet, yalan, hırsızlık ya da saldırganlık gibi antisosyal

davranışlar gösterebilirler. Lau ve Marsee (2013) beş faktör kişilik özellikleri ele alarak antisosyal davranışların altında yatan sebepleri araştırdığı çalışmada duygusal dengesizliğin suç ve saldırganlıkla orta düzeyde ve pozitif yönde ilişkili olduğunu tespit etmesi araştırma sonucunu desteklemektedir. Nörotisizm kişilik özelliği ile davranışsal düzensizliğin ilişkili olduğu da araştırmada gözlemlenen bir durumdur.

Araştırma sonucuna göre nörotisizm ile intihar arasında pozitif yönde orta düzeyde ilişki tespit edilmiştir. Nörotisizm kişilik özelliğine sahip ergenler karşılaştıkları problemler ve stresli durumlar karşısında aşırı tepkisel ve duyarlı olabildiklerinden problemleriyle sağlıklı şekilde baş edemeyebilirler. Bu yüzden daha fazla olumsuz düşüncelere ve duygulara sahip olabileceklerinden intihar eğiliminde olabilirler. Bekçi'ye (2012) göre nörotisizmin depresyonla anlamlı şekilde pozitif yönde ilişkili olduğu; Gökçen ve Köylü'ye (2011) göre depresif duygudurum bozukluklarının ise intihar için risk oluşturduğu araştırma sonucunu desteklemektedir.

Araştırma sonucuna göre nörotisizm ile beslenme alışkanlıkları arasında pozitif yönde ve düşük düzeyde ilişki tespit edilmiştir. Yüksek düzeyde endişe ve kızgınlık türü olumsuz duyguları daha şiddetli yaşayan nörotik bireyler beslenme açısından daha fazla riskli davranışlar gösterebilirler. Kıcalı'ya (2015) göre nörotisizmin yeme bozuklukları ile pozitif yönde ilişkili olduğunu belirtmesi araştırma sonucunu desteklemektedir.

5.2.3. Sosyal ilişki unsurları ile riskli davranışların ilişkisine dair tartışma

Üçüncü hipotezin sonuçlarına göre sosyal ilişki unsurlarından, arkadaş desteği ile antisosyal davranışlar, sigara kullanımı, intihar eğilimi ve beslenme alışkanlıkları arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur.

Araştırma sonucuna göre arkadaş desteği antisosyal davranışlarla pozitif yönde düşük düzeyde ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Ergenler, arkadaş gruplarına kabul edilmek, arkadaşlarından onay görmek ve popüler olmak gibi arkadaş desteğinden algıladıkları ikincil kazançlara göre riskli davranışlara girebilmektedirler. Yalçın'ın (2004) algılanan sosyal destek düzeyi ile saldırganlık arasındaki ilişkiyi incelediği genel liselerde öğrenim gören 639 katılımcının yer aldığı araştırması araştırma sonucunu destekler niteliktedir. Yalçın'a (2004) göre arkadaş ilişkilerinden memnun olma düzeyinin saldırganlık üzerinde etkisinin anlamlı olduğu tespiti araştırma sonucunu desteklemektedir.

Araştırma sonucuna göre arkadaş desteği intiharla negatif yönde ve düşük düzeyde ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Olumlu arkadaşlık ilişkilerine sahip ergenler

sorunlarının çözümünü kolaylaştırabilirler. Ünlü, Aksoy ve Ersan (2014) ergenlerin arkadaşları ve yakın ilişkileri tarafından reddedilme, sevilme ve istenilme duygusuna sahip ergenlerin intihar girişiminde daha sık bulduklarını tespit etmesi araştırma sonucunu desteklemektedir. Demir, Baran ve Ulusoy'a (2005) göre ergenlerin arkadaşları tarafından anlaşıldığını hissetmelerinin, boş zamanlarını arkadaşlarıyla geçirmelerinin ve arkadaşlarından yardım almalarının ergenleri intihardan uzaklaştırdığını tespit etmesi araştırma sonucunu desteklemektedir.

Araştırma sonucuna göre arkadaş desteği ile sigara alışkanlıkları arasında pozitif yönde düşük düzeyde ilişki olduğu tespit edilmiştir. Ergenlerin arkadaşları tarafından onaylanması ergenler için önemlidir. Bu yüzden ergenler arkadaşlarının taleplerine karşı çıkmakta zorlanabilmektedirler. Ergenler arkadaşları arasında kabul edilmek ve kendini arkadaş grubuna ait hissetmek için sigara içebilirler. Sever (2015) yaptığı çalışmada arkadaştan algılanan sosyal destek düzeyi ile sigara ve madde kullanımı arasında ilişki bulunmaması araştırma sonucunu desteklemektedir.

Araştırma sonucuna göre arkadaş desteği ile beslenme alışkanlıkları arasında pozitif yönde düşük düzeyde ilişki olduğu tespit edilmiştir. Sever'e (2015) göre riskli davranış boyutlarından olan beslenme alışkanlıklarının algılanan arkadaş desteğine göre farklılaştığı tespiti araştırma sonucunu desteklemektedir.

Araştırma sonucuna göre aile desteği alkol ile negatif yönde düşük düzeyde ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Ailenin ergene destek olması ile birlikte ailesiyle olumlu ve güçlü bağlar oluşturan ergenler alkolden uzak durabilirler. Bu sonucu destekleyen araştırmalar bulunmaktadır. Köknel (1982), Kasatura (1998) yaptıkları araştırmalarda anne ve babasından sevgi ve hoşgörü görmemiş, anne-baba tarafından dışlanmış ergenlerin daha sık madde-alkol kullanma davranışı göstermekte olduğunu belirtmektedirler. Balkıs ve Arslan (2016) ergenlerde görülen problem davranışları aile sorunları açısından incelemeyi amaçladığı çalışma sonucunda, anne-baba ilişkilerindeki uyumsuzluğun ergenlerde antisosyal davranışlar, alkol ve sigara kullanımı, intihar eğilimi ve okul terki üzerinde risk faktörü olduğunu tespit etmiştir.

Araştırma sonucuna göre aile desteği sigara ile negatif yönde düşük düzeyde ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Ebeveynleri tarafından anlaşıldığını hisseden ergenler olumlu duyguları daha sık yaşayabilirler. Bunun sonucunda zararlı alışkanlıklardan uzak durabilirler. Bu sonucu destekleyen çalışmalar mevcuttur. Steinberg (2007) ve Yavuzer'in (2011) yaptıkları çalışmaya göre ebeveynleri ile olan ilişki niteliğini sorunlu algılayan ergenler grup tarafından kabul edilmek, prestij sağlamak için çetelere katılma

ve madde kullanma davranışları gösterdikleri tespit edilmiştir. Koca ve Oğuzöncül'ün (2015) yaptıkları çalışmaya göre aileden yüksek düzeyde sosyal destek algılayan ergenlerin sigara, alkol ve uyuşturucu madde kullanımlarına daha düşük düzeyde yöneldikleri tespit edilmiştir.

Araştırma sonucuna göre aile desteği intihar ile negatif yönde düşük düzeyde ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Ailesinden yeterli düzeyde duygusal ve sosyal destek algılayan ve sorunlarını ailesi ile paylaşabilen ergenler intiharı daha az düşünebilirler. Bu sonucu destekleyen araştırmalar bulunmaktadır. Taneli, Soylu ve Soylu'nun (2012) majör depresif bozukluğu olan ergenlerde intihar düşüncesine yol açan sosyal etkenleri tespit etmek için gerçekleştirdikleri çalışmalarında algılanan yetersiz aile desteğinin intiharla ilişkili olduğunu gözlemlemişlerdir. Ailede bulunan bireylerarası uzaklaşma ve sosyal ilişkilerin yoğunluğunun azalması intihar etme olasılığını arttırmaktadır (Perlin, 1977).

Araştırma sonucuna göre aile desteği okul terki ile düşük düzeyde negatif yönde ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Aile içi iletişimin iyi olduğu ve aile içinde huzur bulan ergenlerin akademik başarısı artabilir ve bunun sonucunda okul terkini daha az düşünebilirler. Araştırma sonucunu destekleyen çalışmalar bulunmaktadır. Eke-Yılmazçetin, Taner ve Ögel (2005) yaptığı çalışmada aile ilişki niteliğini olumsuz algılayan ergenlerin daha sık okulu terk ettiklerini tespit etmiştir.

5.2.4. Beş faktörlü kişilik özellikleri ve riskli davranışlar ile ilgili tartışma

Araştırmanın sonucunda bir kişilik özelliği olarak dışa dönüklük, riskli davranışlardan antisosyal davranışları anlamlı düzeyde yordadığı görülmüştür. Dışa dönüklük düzeyi bir birim arttıkça antisosyal davranış puanları artmaktadır. Dışadönük olan ergenler için aktivite, topluluğu sevme, heyecan arama önemli özellikler iken ayrıca sosyal etkileşimleri yoğun olarak yaşamak da önemlidir. Arkadaşlarından daha fazla onay almak ve daha fazla arkadaş grubuna dahil olabilmek için ergenler antisosyal davranışlar gösterebilirler. Bilgiç (2000) ve Büyükşahin (2001) ergenlerde arkadaş sayısı ve arkadaşlıkların şekillenme biçimlerinin suça yönelimleriyle ilişkili olduğunu tespit etmiştir. Ergenlikte sosyal uyum ve popülerlik için arkadaş ilişkileri şekillenmektedir. Akran grupları bireylerin sosyal beceri kazanmasında önemli bir faktördür (Dinçer, 2008). Ancak; grubun amaçları antisosyal davranışlar olduğunda çete grupları (Aktuğ, 2006; Çiğdemoğlu, 2006) oluşturabildiklerinden suça yönelebilirler. Dışadönüklük ile psikolojik belirtiler arasındaki ilişkileri açıklamaya çalışan Akdur'a

(2014) göre dışadönük bireylerin çevresindekilere zarar verecek şekilde iğneleme, yerme, alay etme ve sataşma gibi uyumsuz mizah tarzını daha fazla kullanmaları bu sonucu desteklemektedir.

Araştırma sonucunda bir kişilik özelliği olarak dışa dönüklük riskli davranışlardan alkol kullanımını ve sigara kullanımını anlamlı düzeyde yordadığı tespit edilmiştir. Akranlarının etkisinde daha fazla kalabilen dışa dönüklük kişilik özelliğine sahip ergenler, sigara ya da alkol kullanımını problem çözme yolu olarak görebilirler. Ya da arkadaş ortamlarına girebilmek ve kabul görebilmek adına sigara ve alkol kullanımında bulunabilirler. Ergenlerin arkadaşları ile aralarında benzerlik oluşturabilmek için alkol ve sigara kullandıklarını tespit etmesi (Dishion, 2002; Haynie,2002); dışa dönüklük kişilik özelliğinden yüksek puan alan bireylerin daha fazla alkol ve madde kullanması (Verheul, 2001) bu sonucu desteklemektedir. Dışa dönüklük kişilik özelliğine sahip ergenler çevreyle daha fazla etkileşime girebilmekte ve problem çözme açısından çevresindeki kişilerin bakış açılarını daha çok alabildiklerini; başa çıkma stratejilerinden problem çözmeyi daha fazla kullandıklarını tespit etmesi araştırma sonucunu desteklemektedir (Eryılmaz, 2009).

Araştırma sonucunda kişilik özelliği olarak dışa dönüklük riskli davranışlardan intiharı anlamlı düzeyde yordadığı tespit edilmiştir. Dışa dönüklük düzeyi arttıkça intihar davranışı azalmaktadır. Dışadönükler yaşadıkları problemleri çevre odaklı ya da durum odaklı düşünebildiklerinden kaygıyı daha az yaşayabilmektedirler. Yani sosyal etkileşimleri yoğun yaşayan dışadönük ergenler, problemlerini dışarıya yansıtabilecekleri, duygularını ve düşüncelerini başkalarıyla paylaşabilecekleri ortamlara sahip olduklarından intihara daha az başvurabilirler. Bu sonucu hem destekleyen hem desteklemeyen araştırmalar mevcuttur. Chioqueta ve Stiles'in (2005) yaptığı çalışmada dışa dönük bireylerin daha az intihar davranışı gösterdiklerini tespit etmeleri araştırma bulgusunu desteklemektedir. Demirkol (2013) ve Kerby (2003) çalışmalarında dışa dönüklük kişilik özelliğine sahip bireylerin daha fazla intihar davranışı gösterdiklerini tespit etmeleri araştırma bulgusuna ters düşmektedir.

Araştırma sonucunda kişilik özelliği olarak geçimlilik riskli davranışlardan antisosyal davranışları anlamlı olarak yordadığı tespit edilmiştir. Geçimlilik düzeyi arttıkça antisosyal davranışlar azalmaktadır. Geçimlilik kişilik özelliğine sahip ergenler uyum sağladıkları ve kendilerini huzurlu hissettikleri sosyal etkileşimlerini devam ettirmek isteyebileceklerinden daha az antisosyal davranışlar içine girebilirler. Küçükbaşol (2005) yaptığı çalışmada bir kişilik özelliği olarak geçimliliğin arttıkça

sapkın davranışlardan hırsızlığın, uyuşturucu suçlarının, öfkeyi kontrol edememenin, kavgaya karışmanın, zarar ve tahripçiliğin, cinsel içerikli suç davranışlarının azaldığını tespit etmesi araştırma sonucunu desteklemektedir.

Araştırma sonucunda kişilik özelliği olarak geçimlilik riskli davranışlardan sigara kullanımını anlamlı olarak yordadığı tespit edilmiştir. Geçimlilik kişilik özelliği arttıkça sigara kullanımı azalmaktadır. Geçimlilik kişilik özelliğine sahip ergenler kişilerarası ilişkilerinde nitelik açısından etkindirler ve arkadaş sayılarının nicelik açısından fazla sayıda olma kaygısı yaşamayabileceklerinden sigaraya karşı korunabilirler. Sayın, Karşlıoğlu, Arıkan ve Aslan'ın (2004) alkol bağımlılarının kişilik özelliklerini tespit etmeyi amaçladığı çalışmasına göre işbirliği yapma ile depresyon arasında negatif bir ilişki tespit etmiştir. Özbay, Göka, Mavili-Aktaş, Öztürk, Şahin, Güngör, Aybaş ve Hınçal'ın (1991) depresyon ile sigara arasında ise doğrusal bir ilişkinin olduğunu tespit etmesi araştırma sonucunu desteklemektedir.

Araştırma sonucunda kişilik özelliği olarak geçimlilik riskli davranışlardan okul terkinin anlamlı olarak yordadığı tespit edilmiştir. Geçimlilik düzeyi arttıkça okul terki azalmaktadır. Sosyal etkileşimlerindeki ilişkilerin niteliğine önem veren geçimlilik kişilik özelliğine sahip ergenler okul terkinin daha az düşünebilirler. Çünkü geçimli olan ergenler daha fazla sosyal uyuma sahip olabilirler. İşbirliğine yatkındırlar, bunun sonucunda geçimlilik kişilik özelliğine sahip ergenler karşılaştıkları zorlu konuları da sosyal ortamlarında aşabilirler. Taylı'nın (2008) okul terkinin nedenlerini araştırdığı çalışmasında öğrencinin okuldaki sürece uyum sağlayamadığı ve okul sosyalleşme sürecine katılmadığı boyutlarının okul terki boyutları arasında olduğunu belirtmesi araştırma sonucunu desteklemektedir.

Araştırma sonucunda kişilik özelliği olarak sorumluluk riskli davranışlardan antisosyal davranışları anlamlı olarak yordadığı tespit edilmiştir. Sorumluluk düzeyi arttıkça antisosyal davranışlar azalmaktadır. Sorumluluk kişilik özelliğine sahip ergenler davranışlarının sonuçlarını düşünerek davranacaklarından ve kendilerini kontrol edeceklerinden anti-sosyal davranışlardan uzak kalabilirler. Küçükbaşol'un (2005) ergenlerde sorumluluk düzeyleri arttıkça sapkın davranışlardan hırsızlık, uyuşturucu suçları, okul kurallarına aykırı davranışlar gösterme ve kopya çekme davranışlarının azalmakta olduğunu belirtmesi araştırma sonucunu desteklemektedir.

Araştırma sonucunda kişilik özelliği olarak sorumluluk riskli davranışlardan beslenme alışkanlıklarını anlamlı olarak yordadığı tespit edilmiştir. Sorumluluk düzeyi arttıkça beslenme alışkanlıkları azalmaktadır. Sorumluluk kişilik özelliğine sahip

ergenler bedenleri üzerinde özdenetime sahip olduklarından kendi beden algılarında çevre faktörlerinden etkilenmeleri zor olabilir. Sorumluluk sahibi ergenler amaçlarına ulaşmak için içsel motivasyona sahip olduğundan hedeflerine ulaşmayı engelleyecek alışkanlıklardan uzak durabilirler. Çenesiz'e (2015) göre kendini aşırı kilolu algılayan katılımcıların düşük düzeyde sorumluluk kişilik özelliğine sahip olduğu, daha fazla problemlili yeme davranışlarının tespiti araştırma sonucunu desteklemektedir. Ayrıca araştırmada sorumluluk düzeyi düşük olan kişilerin yeme davranışlarını düzenleme konusunda dışsal motivasyona sahip oldukları da görülmüştür.

Araştırma sonucunda kişilik özelliği olarak sorumluluk kişilik özelliği riskli davranışlardan intihar davranışını yordadığı tespit edilmiştir. Sorumluluk düzeyi arttıkça riskli davranışlardan intihar davranışı azalmaktadır. Sorumluluk; yeterlilik, düzen, görevşinaslık, başarı çabası, öz disiplin ve tedbirlilik gibi özellikleri barındırmaktadır. Bu özelliklere sahip ergenlerin gelecekte beklenenlerinin olması ve bu yönde planlar oluşturmaları, planları için çaba harcamaları ergenler için intihara karşı koruyucu faktörlerden olabilir. Demirkol (2013) ve Kerby (2003) sorumluluk-öz denetimlik kişilik özelliğinin intihar davranışını yordadığını tespit etmiştir. Sayın, Karşlıoğlu, Arıkan ve Aslan'a (2004) göre kendi kendini yönetme ile anksiyete ve depresyon arasında negatif bir ilişki; anksiyete ve depresyonun intiharı yordayıcısı (Siyez, 2006; Ünlü, Aksoy ve Ersan, 2014) olduğu tespiti araştırma sonucunu desteklemektedir.

Araştırma sonucunda kişilik özelliği olarak gelişime açıklık riskli davranışlardan sigara kullanımını anlamlı olarak yordadığı tespit edilmiştir. Gelişime açıklık düzeyi arttıkça sigara kullanımı artmaktadır. Yeni deneyimleri deneme isteği sigara kullanımı açısından riskli faktör olabilir. Çalışkan (2015) sigara kullanma davranışlarını etkileyen etmenleri araştırdığı çalışmada gelişime açıklık kişilik özelliğine sahip ergenlerin arkadaş çevrelerinde sigara içenlerin bulunması %10, alkol kullanmaları %7 ve ailelerinde sigara içen bireylerin bulunması %4,6 oranında sigara kullanma olasılığını artırdığını tespit etmiştir. Yani öğrencilerin çevrelerinde sigara içenlerin olması ergenler için risk faktörüdür. Yenilik Arama eğiliminin alkolikleri alkolik olmayanlardan ve sigara içenleri içmeyenlerden ayırdığı gözlenmiştir. Yüksek yenilik aramanın erken başlangıçlı alkolizm ile ilişkili olduğu tespiti araştırma sonucunu desteklemektedir (Howard, Kivlahan ve Walker, 1992).

Araştırma sonucunda kişilik özeliği olarak nörotizm riskli davranışlardan intiharı anlamlı olarak yordadığı tespit edilmiştir. Nörotizm düzeyi arttıkça riskli davranışlardan

intihar oranı artmaktadır. Nörotik kişiler suçluluk, endişe, güvensizlik ve korku gibi olumsuz duygular yaşamaya yatkındırlar. Nörotizm kişilik özelliğinin intihar davranışını yordadığı alanyazı ile örtüşmektedir (Sher, Grekin ve Williams, 2005; Şahin ve Durak, 1995). Alanyazına göre nörotizm düzeyi arttıkça depresyon düzeyi de artmaktadır. Nörotizm kişilik özeliği yüksek düzeyde olan bireylerin intihar etme olasılığı ve depresif belirtileri artmaktadır (Chioqueta ve Stiles, 2005; Demirkol, 2013; Kerby, 2003; Beautrais, Joyce & Mulder, 1999; McCann, 2010). Ayrıca nörotizm düzeyi yüksek ancak dışa dönüklük düzeyi düşük olan bireylerin intihar davranışlarının yüksek düzeyde olduğu görülmüştür (Wiktorsson, Berg, Billstedt, Dubertstein, Marlow, Skoog ve Waern, 2013). Demirkol'a (2013) göre intiharı yordayan en önemli faktörün nörotizm kişilik özelliği olduğunu belirtmesi de araştırma sonucunu desteklemektedir.

Araştırma sonucunda kişilik özeliği olarak nörotizm riskli davranışlardan beslenme alışkanlıklarını anlamlı olarak yordadığı tespit edilmiştir. Nörotizm düzeyi arttıkça riskli davranışlardan beslenme alışkanlıkları artmaktadır. Sürekli olumsuz duygular yaşayan ergenler beslenme alışkanlıklarını da riske atabilirler. Çenesiz'in (2015) yaptığı araştırmaya göre kendini aşırı kilolu algılayan katılımcıların yüksek düzeyde nörotizm kişilik özelliğine ve problemlili yeme davranışlarına sahip olduğu tespiti araştırma sonucunu desteklemektedir.

5.2.5. Beş faktörlü kişilik özellikleri sosyal ilişki unsurları ile ilgili tartışma

Araştırmada bir kişilik özelliği olarak dışa dönüklük sosyal ilişki unsurlarından arkadaş desteğini anlamlı düzeyde yordadığı tespit edilmiştir. Bir kişilik özelliği olarak dışa dönüklük düzeyi arttıkça arkadaş desteği artmaktadır. Ergen ne kadar dışa dönük olursa o kadar fazla sosyal etkileşimde bulunuyor olabilir. Bunun sonucunda ergenler akranlarına uyum sağlama çabasına girebileceklerinden arkadaş desteğini daha fazla algılayabilirler. Bunu destekler şekilde Kalı-Soyer (1992) dışadönük ergenlerin genel, sosyal ve kişisel uyum düzeylerinin yüksek düzeyde olduğunu tespit etmiştir.

Araştırmada bir kişilik özelliği olarak geçimlilik sosyal ilişki unsurlarından aile desteğini anlamlı düzeyde yordadığı tespit edilmiştir. Geçimlilik kişilik özelliği arttıkça aile desteği artmaktadır. Uyumlu, işbirliği içinde ve yardımsever olmak geçimliliğin özelliklerindendir. Ergen bu özelliklere sahip olduğunda daha uyumlu aile ilişkileri geliştirebilir. Bunu destekler şekilde Aydın (2008) yaptığı çalışmada sosyal ve genel

uyum puanları yüksek olan ergenlerin anne ve babayla daha az çatışma yaşadıklarını gözlememesi araştırma sonucunu destekler niteliktedir.

Araştırmada bir kişilik özelliği olarak geçimlilik sosyal ilişki unsurlarından arkadaş desteğini anlamlı düzeyde yordadığı tespit edilmiştir. Geçimlilik kişilik özelliği arttıkça arkadaş desteği artmaktadır. Yumuşakbaşlı, uyumlu ve iyimser olan ergenler iç dünyasında oluşan huzuru çevresinde etkileşimde bulunduğu kişilere de yansıtacağından algıladıkları sosyal ilişkilerin niteliği etkilenecektir. Bu sonucu destekleyen bir çalışma olan Gençoğlu (2006) üniversite öğrencilerinin iyimserlik düzeyleri ile kişilik özellikleri arasındaki ilişkiyi inceleme amaçlı yaptığı çalışmada üniversite öğrencilerinin iyimserlik düzeylerinin arttıkça sosyal ilişki düzeylerinin de anlamlı olarak yükseldiğini gözlememesi araştırma sonucunu desteklemektedir.

Araştırmada bir kişilik özelliği olarak sorumluluk sosyal ilişki unsurlarından aile desteğini anlamlı düzeyde yordadığı tespit edilmiştir. Sorumluluk kişilik özelliği arttıkça aile desteği artmaktadır. Bu yüzden, sorumluluk kişilik özelliğine sahip ergenlerin aileleriyle olan itişmeleri azalabilir. Ergenin sorumluluk sahibi olarak hareket etmesi, özdisipline sahip olması, başarı güdümlü olması daha çok yetişkin bireylerin istediği sorumlu davranışlar olabileceğinden ailelerin ergenlere olan yakın davranışları artabilmektedir. Bunun sonucunda sorumlu olan ve kendini yönetebilen ergenlerin algıladıkları aile desteği de artabilir. Tezer ve Arkar (2013) çalışmasında 18-75 yaş aralıklarında bulunan 225 katılımcının bulunduğu kişilik özelliklerinin algılanan sosyal destek, sosyal ağ ve olumsuz sosyal ilişki üzerindeki etkisini incelemiştir. Araştırmacılar tarafından sorumluluğun alt boyutlarından olan kendini yönetmenin ve ruh hali olarak iyi olma anlamına gelen kendini aşmanın sosyal desteği yordadığını gözlemlemeleri araştırma sonucunu desteklemektedir.

Araştırmada bir kişilik özelliği olarak gelişime açıklık sosyal ilişki unsurlarından arkadaş desteğini anlamlı düzeyde yordadığı tespit edilmiştir. Bir kişilik özelliği olarak gelişime açıklık düzeyi arttıkça arkadaş desteği artmaktadır. Farklı yaşantılara açık olan ergenler yeni deneyimler yaşamak için de arkadaş edinebilmektedirler. Ayrıca mizahi bakış açısı gelişen ergenler arkadaş desteğini arttırabilirler.

5.2.6. Sosyal ilişki unsurları ve riskli davranışlar ile ilgili tartışma

Araştırmada sosyal ilişki unsurlarından arkadaş desteği riskli davranışlardan sigara kullanımını yordadığı tespit edilmiştir. Arkadaş desteği arttıkça riskli davranışlardan sigara içme davranışı artmaktadır. Ergenler arkadaşlarına uyum sağlama, popüler olma, dikkat çekme, arkadaş ortamlarında varlığını uzun süre devam ettirme, merak etme ve arkadaş etkisinden dolayı sigara riskli davranışları gösterebilirler. Koca ve Oğuzöncül (2015) çalışmasında üç arkadaşının ve ailesinden bazı kişilerin sigara içtiğini belirten ergenlerde sigara içme durumlarının daha sık olduğu; ayrıca merak ve arkadaş etkisinden dolayı alkol kullanmaya başladıklarının tespiti araştırma sonucunu desteklemektedir.

Araştırmada sosyal ilişki unsurlarından arkadaş desteği riskli davranışlardan beslenme alışkanlıklarını yordadığı tespit edilmiştir. Arkadaş desteği arttıkça riskli davranışlardan beslenme alışkanlıkları artmaktadır. Arkadaş ortamına daha fazla yönelen ergenlerin çevresi tarafından ilgi odağı olduklarını düşünmelerinden çevresinin kendisi hakkındaki yorumlarına daha duyarlı olabilmektedirler. Bunun sonucunda kendi görünüşleri hakkında daha fazla düşünmeye başlayan ergenler riskli beslenme alışkanlıkları gösterebilirler. Çenesiz'in (2015) nitel sonuçlardan elde ettiği bulgulara göre ergenlerin kilo vermeye ilişkin hissettikleri baskı arttıkça olumsuz duyguları da daha fazla yaşadıklarını belirtmiştir. Obezite gurubuna giren kişilerde depresyon düzeyinin yüksek olduğu tespit edilmiştir (Goldfield, Moore, Henderson, Buchholz, Obeid ve Flament, 2010).

Araştırmada sosyal ilişki unsurlarından aile desteği riskli davranışlardan alkol kullanımını yordadığı tespit edilmiştir. Aile desteği arttıkça alkol kullanımı azalmaktadır. Ergenlerin aile desteğini iyi düzeyde algılamaları, ergenlerin içinde bulunduğu ailede anlaşıldıklarını hissetmesi, değer ve sevgi algıladığı ile ilgili olabilir. Bunun sonucunda aile desteği alkol kullanıma karşı koruyucu faktör olabilir. Yaşan ve Gürgen'in (2004) uçucu madde kullanan 37 ergen ile yaptığı araştırma sonucuna göre katılımcıların %86'sı aile içi şiddet görmüştür. Aksoy ve Ögel (2004) tarafından 21 yaşından küçük 194 ergenin katıldığı bir araştırma sonucuna göre araştırmaya katılan sigara kullanan ergenlerin %42'sinin geçmişlerinde fiziksel şiddet, cinsel şiddet, tecavüz ve işkence gibi yaşantılar geçirdikleri tespit edilmiştir. Yani ergen-ebeveyn arasında sıcak olmayan bir ilişki ergeni madde, alkol ve sigaraya itebilmekte olduğunu gösteren bu çalışmalar araştırma sonucunu desteklemektedir.

Araştırmada sosyal ilişki unsurlarından aile desteği riskli davranışlardan sigarayı yordadığı tespit edilmiştir. Aile desteği arttıkça riskli davranışlardan sigara kullanımı azalmaktadır. Ergenlerin aileleriyle olan ilişki ve iletişimlerini yakın olarak algılamaları ergenleri riskli davranışlardan koruyor olabilir. Kendilerinin aileleri tarafından anlaşıldıklarını düşünen ergenler sorunlarının çaresini alkol, sigara gibi maddelerde aramaktan çok aile desteğinde arayabilirler. Ulukoca, Gökgöz ve Karakoç'un (2013) 902 üniversite öğrencinin katılımıyla yaptığı çalışmada ailesiyle iletişimini kötü algılayan öğrencilerin sigara içme olasılığının 1.7 kat; alkol kullanma olasılığının 1.8 kat arttığını tespit etmesi araştırma sonucunu desteklemektedir. Koc ve Oğuzöncül (2015) yaptığı çalışmada sigara içmeyen ergenlerin sigara içenlere göre aileden algıladıkları sosyal destek düzeylerinin yüksek olduğunu gözlemlemiştir.

Araştırmada sosyal ilişki unsurlarından aile desteği riskli davranışlardan intiharı yordadığı tespit edilmiştir. Aile desteği arttıkça intihar azalmaktadır. Aile desteğini iyi düzeyde algılayan ergenler olumsuz duygularını aileleriyle paylaşabilirler, ailelerine duygu ve düşüncelerini rahatça ifade edebilirler. Duygu ve düşüncelerini rahat ifade edebildikleri bir aile ortamı ergen için koruyucu olabilir. Çünkü ergenler, duygu ve düşüncelerini paylaşma ortamı bulduğundan sorunlarını ailesine açabilir; kendini değerli hissedebilir. Aile içi çatışmalar ergenlik döneminde her ne kadar yoğun yaşansa da anne-baba tarafından desteklendiğini, koşulsuz sevildiğini bilen ergenler intiharı daha az düşünebilirler. Colarossi ve Eccles (2000) yaptıkları boylamsal araştırma bu sonucu destekler niteliktedir. Araştırmaya göre ebeveynleri ve çocukları 11 ve 15 yaşındayken ebeveyn ve akran desteği ölçeklerini doldurmuşlardır. Ebeveyn desteğinin kızların depresyonunu yordadığı; depresyon, intihar için riskli bir faktör olduğu tespit edilmiştir (Uluhan, 2016). Arsel ve Batıgün'ün (2011) yaptığı 18-60 yaş arasında 550 katılımcının bulunduğu araştırmaya göre erkeklerde arkadaş desteğinin yanı sıra aile desteğinin de intiharı yordadığı tespiti araştırma sonucunu destekler şekildedir.

Araştırmada sosyal ilişki unsurlarından aile desteği riskli davranışlardan okul terkini yordadığı tespit edilmiştir. Aile desteği arttıkça okul terki azalmaktadır. Algıladıkları aile desteği iyi düzeyde olan ergenler evde daha huzurlu ortama sahip olabilmektedirler. Okuldaki sorunları ile ilgili de anlayış gören aile ortamına sahip ergenler okul terkini daha az düşünebilirler. Yorgun (2014) 481 ergenle okul terkini yordayan değişkenleri incelediği çalışmada aile içindeki sıkıntıların okul terkini yordadığını gözlemlemesi araştırma sonucunu desteklemektedir.

5.2.7. Beş faktörlü kişilik özellikleri sosyal ilişki unsurları aracılığıyla riskli davranışlarla ilgili tartışma

Araştırmada dışa dönüklük ile sigara kullanımı arasındaki ilişkide, arkadaş desteğinin tam aracılık etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Dışa dönük olan ergenlerde hayat dolu olma, neşeli olma, heyecan arama, aktivite isteği, olumlu duyguları deneyimleme özellikleri baskındır. Bunun sonucunda pek çok sosyal ortama ve arkadaş grubuna katılan ergenler çevresinde dikkat çektiğini gördüklerinde ortamlara ve arkadaşlarına uyum sağlamak için sigara davranışının ikincil kazançlarını da farkederek sigaraya daha sık başvurabilirler. Kelleci, Gölbaşı, İnal ve Kavakçı (2012) sigara içen ve içmeyen üniversite öğrencilerinin stresle başa çıkma tarzlarının cinsiyet açısından incelemeyi amaçladığı 965 katılımcıyla yaptığı çalışmada arkadaş desteğinin sigarayı yordadığını görmüştür. Öğrencilerin sigaraya başlama nedenleri arasında arkadaş etkisinin olduğunu tespit etmiştir. Merak ve sosyal kabul görmek için ergenler sigara davranışı edinmişlerdir.

Araştırmada dışa dönüklük ile beslenme alışkanlıkları arasındaki ilişkide arkadaş desteğinin kısmi aracılık etkisinin olduğunu tespit edilmiştir. Dışadönüklülük kişilik özelliğine sahip bireyler daha fazla arkadaş edinirler. Dışadönüklülük arkadaşlığın niteliği ile değil niceliği ile ilgili bir kişilik özelliğidir. Kendi aralarında kendi bedenleri ile ilgili konuşmaları ya da gelişen teknoloji ile birlikte moda olan terimlerin etkisi, arkadaş grubunda popülerlik sonucunda bedenleri ile ilgili davranış geliştirebilirler. Arkadaşlarıyla birlikte uzun zaman geçiren ergenler yaşamlarında önemli yeri olan beslenme konusundaki alışkanlıklarında da birbirini olumsuz etkileyebilecekleri görülmektedir. Moreno, Rodriguez, Fleta, Bueno-Lozano, Lazaro ve Bueno (2010) ve Wouters, Larsen, Kremers, Dagnelie (2010) yaptıkları çalışmalarda ergenlerin besin seçimlerinde arkadaşları tarafından kabul edilmesinin önemli faktörler arasında olduğunu belirtmeleri araştırma sonucunu desteklemektedir. Çenesiz'e (2015) göre kendi içinden gelecek yeme davranışlarını düzenleyen kişilerin yüksek düzeyde dışa dönüklük kişilik özelliğine sahip olduğu ayrıca başkalarının değerlendirmelerine daha az değer verdikleri, kilolarını algılamaları ile ilgili değerlendirmelerinin daha sağlıklı olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte kendi içinden gelecek yeme davranışlarını düzenleyen kişilerin yüksek görünüm algısına sahip oldukları ve daha düşük problemlili yeme davranış düzeylerinin olduğunun gözlenmesi araştırma sonucunu desteklememektedir.

Araştırmada geçimlilik kişilik özelliği ile sigara kullanımı arasındaki ilişkide arkadaş desteğinin kısmi aracılık etkisi olduğu tespit edilmiştir. Yani geçimlilik kişilik özelliği arkadaş desteği üzerinden sigarayı etkilemektedir. Ergenler arkadaş desteği ile birlikte sigaraya yönelebilirler. Geçimlilik kişilik özelliğine sahip ergenler sosyal etkileşimlerin niteliği ile ilgilenirler. Ayrıca ergenlerin arkadaşları ile uyum sağlamaya özen gösterme özelliklerinden sigaraya merak geliştirebilirler. Çalışkan'ın (2015) üniversite öğrencilerinin sigara kullanımını etkileyen faktörleri tespit etmeye yönelik 700 katılımcıyla yaptığı çalışmada sigara içen öğrencilerin en yakın arkadaşlarının %4 ünün sigara içmediği tespit edilmiştir. Yani sigaraya başlama ve sürdürmede akran faktörünün önemli bir etkisi olduğu görülmektedir. Aynı zamanda geçimli olan ergenler arkadaş desteği etkisi dışında gelişen teknolojinin etkileriyle medyada bulunduğu ortamların da etkileriyle ve başka faktörlerin de etkileriyle riskli davranışlardan sigarayı etkileyebilmektedirler.

Araştırmada sorumluluk ile intihar eğilimi arasındaki ilişkide aile desteğinin kısmi aracılık etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Sorumluluğun aile desteği üzerinden intiharı etkilemesi aile desteğini alan ergenin hissettikleri problemlerini, olumsuz ruh halini ailesiyle paylaşabilmesi ve çözüm için ailesine başvurabilmesi ile açıklanabilir. Bunun sonucunda sorumluluk düzeyi ile aile desteği arttığında intihara karşı koruyucu faktör meydana gelmiş olabilir. Gazioğlu'na (2015) göre ergenlerde aileden algılanan sosyal destek düzeyinin, sorumluluk düzeyinin yüksek olmasının stresle etkin şekilde başatmasını sağladığı tespit edilmiştir. Harmancı (2015) Türkiye'deki intihar vakalarının yer aldığı 54 yayın incelemesi sonucunda yaptığı bir çalışmaya göre Türkiye'deki intiharların ikinci nedeninin aile geçimsizliği ve geçim zorluğu olduğunu belirtmektedir. Skegg (2005) çalışmasında ergenlerin ayrı ya da boşanmış anne-babaya sahip olmaları ya da uyuşmazlıkların var olduğu aile içi ortamlara sahip olması intihar riskinde olduklarını tespit etmişlerdir. Bunney, Kleinman, Pellmar ve Goldsmith (2002) yaptıkları çalışmada ebeveyn-çocuk uyumsuzluğunun olduğu ailelerde tamamlanmış intihar oranlarının fazla olduklarını tespit etmişlerdir. Dünya Sağlık Örgütü'nün (2014) yaptığı intiharla ilgili çalışmaya göre aile desteği ve aile ile kurulan iyi ilişkiler ergeni intihardan koruyan bir faktör olduğunu tespit etmiştir. Aile tarafından kabul edilmemek, ebeveynler arasındaki gerilim ve saldırganlık ise intihar için riskli bir faktördür. Yektaş, Bildik, Özbaran, Köse ve Erermiş (2014) intihara sebep olan faktörleri araştırdıkları çalışmalarında intihar için risk faktörleri arasında ergenlerin çaresizlik, ümitsizlik

yaşadıkları durumlar karşısında kontrollerini sağlayamamaları; aileyle ilişkili algıladıkları sorunlar olduğu gözlenmiştir.

5.3. Öneriler

5.3.1. Uygulamaya Yönelik Öneriler

Araştırma sonucunda ulaşılan bulgular ergenlerin ebeveynleriyle ve sosyal çevreleriyle olan ilişkilerinin, onların riskli davranışları üzerinde önemli etkileri olduğunu ortaya koymuştur. Bu bulgular doğrultusunda aşağıdaki öneriler yapılmıştır:

5.3.2. Ergenlere yönelik öneriler

1. Riskli davranışlara sebep olan çevresel ve bireysel faktörlere yönelik rehberlik ve psikolojik danışma çalışmaları yapılmalıdır.

5.3.3. Psikolojik danışmanlara yönelik öneriler

1. Ortaöğretim kurumlarında, özellikle ortaokullarda ve liselerde çalışan okul psikolojik danışmanlarının periyodik olarak öğrencilerin psikolojik sağlıklarını taramaları ve gerekli görülen durumlarda müdahale ve yönlendirme hizmetlerinin sunulması önerilmektedir.

2. Kurumlarda ergenlerin sosyal ilişki unsurlarını (arkadaş ve aile desteği) geliştirmeye yönelik programlar hazırlanabilir ve ergenler desteklenebilir.

3. Ergenlerin ailelerine yönelik riskli davranışlarla ilgili önleyici ve koruyucu rehberlik çalışmaları hazırlanabilir.

4. Yetişkinlik döneminde riskli davranışlar üzerinde başka hangi risk faktörlerinin rol aldığını tespit etmek için boylamsal çalışmalar yapılabilir.

5.3.4. Ebeveynlere yönelik öneriler

1. Ergenlerin paylaşımcı olmalarına destek verecek sosyal kulüp faaliyetlerinin etkin yürütülmesi için çalışmalar yapılabilir.

2. Ergenlerde riskli faktörlere karşı koruyucu faktörleri desteklemek için çevre faktörlerinden aile desteğini güçlendirmek adına aile ile psikolojik danışmalar yapılabilir.

5.3.5. Benzer Çalışmalara Yönelik Öneriler

1. Bu araştırmada algılanan sosyal ilişki unsurları olarak aile ve arkadaş desteği dahil edilmiştir. Yapılacak benzer çalışmalarda öğretmen, yakın çevre gibi destek türlerinin de kullanılması önerilmektedir.

2. Bu tez kapsamında riskli davranışların ortaya çıkmasını açıklayan modelin oluşturulma süresince, ergenlerin beş faktörlü kişilik özellikleri, sosyal ilişki unsurları ve riskli davranışları doğrudan ergenlerin kendilerine yönelik değerlendirmeleri ile incelenmiştir. Yapılacak benzer araştırmalarda ergenlerin ebeveynlerinin de çalışmalara dahil edilmesi önerilmektedir.

3. Bu tez bir model içermektedir. Modelin verilerine göre ergenlerde riskli davranışları önleyici psikoeğitim ya da grupla psikolojik danışma programları geliştirilebilir.

4. Bu tez nicel unsurları barındıran bir yapıdadır. Bunun yanı sıra çalışmaya nitel bir boyut dahil edilip karma çalışmaların yapılması da önerilebilir.

KAYNAKÇA

- Abalı, O. (2006). Ergenlik dönemi ve sorunları. İstanbul: Epsilon yay.
- Aiken, L. R. (1999). *Personality assessment methods and practice, 3rd rev.* Hogrefe & Huber Publishers.
- Ak, M., Özmenler, N. K., & Özşahin, A. (2008). İntihar girişimi ile mizaç ve karakter özellikleri arasındaki ilişkinin major depresif bozukluk örnekleminde irdelenmesi. *Klinik Psikiyatri, 11*, 33-44.
- Akdur, S. (2014). Kişilik Özellikleri İle Psikolojik Belirtiler Arasındaki İlişkide Kişilerarası İlişki Tarzları Ve Mizah Tarzlarının Aracı Rolü Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Akın, A. ve Çetin, B. (2007). Depresyon, anksiyete, stres ölçeği (dasö): geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 7* (1), 241-268.
- Aksoy, A., & Ögel, K. (2004). Tutuklu ve Hükümlü Ergenlerle İlgili Yapılan Tezlerin Özetleri. *Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü'nün Gözetimindeki çocuklara Yönelik Hizmetlerinin İyileştirilmesi Projesi İhtiyaçların Belirlenmesi Çalışması, İstanbul: Yeniden Sağlık ve Eğitim Derneği.*
- Aksu, N. (2015). Lise Öğrencilerinin Suça Eğilimle ve Akademik Öz Yeterlilik ve Sosyal İlişki Unsurlarının İncelenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Zirve Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Yönetimi, Teftişi, Planlaması ve Eko. Anabilim Dalı.
- Aktepe E, Kandil S, Topbaş M. (2005). Çocuk ve ergenlerde özkıyım davranışı. *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni; 4:88-97.*
- Aktuğ, T. (2006). Ergenlerde Akran Baskısı Ve Benlik Saygısının İncelenmesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. *Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.*
- Alikaşifoğlu, M. (2008). Ergenlerde Davranışsal Sorunlar. *İÜ Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri Sempozyum Dizisi, 63*, 5-59.
- Alikaşifoğlu, M., & Ercan, O. (2009). Ergenlerde riskli davranışlar. *Turkish Pediatrics Archive/Turk Pediatri Arsivi, 44*(1).
- Alkan, N. (2007). Beş faktör kişilik ölçeğinin geçerlik ve güvenirlik çalışması. Ankara: Yayınlanmamış araştırma.
- American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders (DSM-5®)*. American Psychiatric Pub.
- Aras, Ş., Günay, T., Özcan, S., & Orçın, E. (2007). İzmir ilinde lise öğrencilerinin riskli davranışları. *Anatolian Journal of Psychiatry, 8*(2), 186-96.
- Arı, R., Üre, Ö., ve Yılmaz, H. (2005). Gelişim ve öğrenme.
- Arıkan, Z., Coşar, B.(1996). Alkol bağımlılığında demografik ve epidemiyolojik bir bakış. *Kriz dergisi, 4*(2), 81-91.

- Arnett, J. (1992). Socialization and adolescent reckless behavior: A reply to Jessor. *Developmental Review*, 12, 391-409.
- Arsel, C. O., & Batigün, A. D. (2011). İntihar ve Cinsiyet: Cinsiyet Rollerini, İletişim Becerleri, Sosyal Destek ve Umutsuzluk Açısından Bir Değerlendirme/Suicide and Gender: An Investigation in terms of Gender Roles, Interpersonal Relationship Style, Social Support, and Hopelessness. *Türk Psikoloji Dergisi*, 26(68), 1.
- Arslan, G., & Balkıs, M. (2014). Ergenlikte Görülen Problem Davranışlar Ve Aile Sorunları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi.
- Arslan, G., & Balkıs, M. (2016). Ergenlerde Duygusal İstismar, Problem Davranışlar, Öz-Yeterlik ve Psikolojik Sağlık Arasındaki İlişki. *Sakarya University Journal of Education*, 6(1), 8-22.
- Arslan-Şahin, G. (2011). Ankara'daki iki lisenin öğrencilerinde riskli sağlık davranışları ve bunlara akran baskısı ile diğer bazı faktörlerin etkisi (The behaviours that pose risk for health and the effect of peer pressure and some other factors on these behaviours in two high schools in Ankara).
- Atkinson, R. L., Atkinson, R. C., Smith, E. E., Bem, D. J., & Nolen-Hoeksema, S. (1999). Psikolojiye giriş (3. Baskı). *Arkadaş Yayınevi, İstanbul*.
- Avcı, M. (2006). Ergenlikte toplumsal uyum sorunları. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 39-64.
- Aydın, H. (2008). *Ergenlerin kişilik özelliklerinin stresle başa çıkma ve bazı özelliklerine göre karşılaştırmalı olarak incelenmesi* (Doctoral dissertation, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Ayers, R. (2004). Ben Nicholson.
- Bacanlı, H. (2005). Duyuşsal Davranış Eğitimi,(2. Baskı). *Nobel Yayın Dağıtım, Ankara*.
- Bahadır, A. (2001). Ergenlik Döneminde Dini Şüphe ve Tereddütler: Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi, (Ed. H. Hökelekli), Ankara Okulu Yay., Ankara, 2002.
- Baldwin, A. L. (1980). Theories of child development, 2. Baskı, Wiley, New York.
- Balkaya, A. & Ceyhan, E. (2007). Lise öğrencilerinin suç davranışı düzeylerinin bazı kişisel ve ailesel nitelikler bakımından incelenmesi. *Aile ve Toplum Dergisi*, 3(11), 13-27.
- Ball, P. B. (2005). Stigma and suicide: Historical, real, or perceived. *Visions Journal*, 2, 21-22.
- Ball, S., Rounsaville, B. J., Tennen, H. & Kranzler, H. R. (2001). Reliability of personality disorder symptoms and personality traits in substance-dependent inpatients. 110(2):341-52.
- Baron, R. M., & Kenny, D.A. (1986). "The moderator-mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations", *Journal of Personality and Social Psychology*, 51, 1173-1182.

- Basım, H. N., Çetin, F., ve Tabak, A. (2009). Beş Faktör Kişilik özelliklerinin kişilerarası çatışma çözme yaklaşımlarıyla ilişkisi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 24(63), 20-34.
- Başay, Ö. (2010). Alkol-Madde Kullanım Bozuklukları Olan Ergenlerde Mizaç ve Kişilik Özellikleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.
- Bates, D. S. & Toro, P. A., (1999). Developing measures to assess social support among homeless and poor people. *Journal of Community Psychology*, 27(2), 137-156.
- Batum, P. (2008). Kişilik bozuklukları ve yeme bozuklukları: Etiolojik ilişkiler ve cevaplanmamış sorular. *Türk Psikoloji Yazıları*, 11(21), 65-76.
- Bayar, N. (1999). Ergenlerde risk alma davranışı: içtepisellik, aile yapısı ve demografik değişkenler açısından gelişimsel bir inceleme. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.*
- Bayraktar, S. (2014). İntihar Kavramının Çocuklar ve Ergenler Açısından Ele Alınması.
- Beautrais, A. L., Joyce, P. R., & Mulder, R. T. (1999). Personality traits and cognitive styles as risk factors for serious suicide attempts among young people. *Suicide and Life-Threatening Behavior*, 29(1), 37-47.
- Bekçi, S. B. (2015). Bilgi toplumu sürecinde liseli gençlerin kişilik özellikleri ile depresyon eğilimleri arasındaki ilişkinin incelenmesi Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Arel Üniversitesi, İstanbul.
- Beyth-Marom, R., Austin, L., Fischhoff, B., Palmgren, C., & Jacobs-Quadrel, M. (1993). Perceived consequences of risky behaviors: Adults and adolescents. *Developmental psychology*, 29(3), 549.
- Bilgiç, N. (2000). Arkadaşlık becerisi eğitiminin ilköğretim ikinci kademe öğrencilerinin yalnızlık düzeylerine etkisi (Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara). *Unpublished Master Theses. Gazi Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.*
- Bilir, Ş., Dabanlı, D. (1990). Ergenlik Çağındakinin Sosyal Gelişimine Aile Tutumlarının Etkisinin Araştırılması. Aile yazıları: Birey, Kişilik ve Toplum. Ankara.
- Bingham, C. R., & Shope, J. T. (2004). Adolescent problem behavior and problem driving in young adulthood. *Journal of Adolescent Research*, 19(2), 205-223.
- Bitlisli, Ö. G. F., Dinç, O. M., Çetinceli, Ö. G. E., ve Kaygısız, Ü. (2013). Beş Faktör Kişilik Özellikleri İle Akademik Güdülenme İlişkisi: Süleyman Demirel Üniversitesi Isparta Meslek Yüksekokulu Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(2).
- Blum RW. (1998). Healthy youth development as a model for youth health promotion. *J Adolesc Health*, 22, 368-75.
- Bogensneider, K., & Steinberg, L. (1994). Maternal employment and adolescents' academic achievement: A developmental analysis. *Sociology of Education*, 67, 60-77.
- Brame, B., Nagin, D. S., & Tremblay, R. E. (2001). Developmental trajectories of physical aggression from school entry to late adolescence. *The Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*, 42(4), 503-512.

- Brown, B. B., Mounts, N., Lamborn, S. D., & Steinberg, L. (1993). Parenting practices and peer group affiliation in adolescence. *Child development*, 64(2), 467-482.
- Bulut, F. (2010). Ergenlerde görülen kural dışı davranışların aile işlevselliği aile risk faktörü ve yaşam kalitesi açısından incelenmesi. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Adana.*
- Burger, J. (2006). *Kişilik*. İstanbul: Kaknüs yayınları
- Burger, J. M. (2004). *Kişilik: Psikoloji biliminin insan doğasına dair söyledikleri* (Çev. İ. DE Sarioğlu). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Büyük, E. T., Duman, G. (2014). Farklı Okullarda Okuyan Lise Öğrencilerinin Yeme Tutum ve Davranışlarının Değerlendirilmesi. *The Journal of Pediatric Research* 2014;1(4):212-7 DOI: 10.4274/jpr.58076.
- Büyüköztürk, Ş. (2004). *Veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Büyükşahin Çevik, G., ve Atıcı, M. (2008). Lise 3. Sınıf Öğrencilerinin Arkadaşlık İlişkilerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi. *ÇÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(2), 35-50.
- Büyükşahin, A. (2001). Yakın ilişki kuran ve kurmayan üniversite öğrencilerinin çeşitli psikolojik etkenler yönünden karşılaştırılması. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.*
- Byrnes, J. P., Miller, D. C., & Schafer, W. D. (1999). Gender differences in risk taking: A meta-analysis.
- Caspi, A. (2000). The child is father of the man : personality continuities from childhood to adulthood. *Journal of Personality and Social Psychology* , 78, 158-172.
- Caspi, A., Henry, B., McGee, R. O., Moffitt, T. E., & Silva, P. A. (1995). Temperamental origins of child and adolescent behavior problems: From age three to age fifteen. *Child development*, 66(1), 55-68.
- Cattell, R. B. (1947). Confirmation and clarification of primary personality factors. *Psychometrika*, 12(3), 197-220.
- Chase, K. A., O'leary, K. D., & Heyman, R. E. (2001). Categorizing partner-violent men within the reactive-proactive typology model. *Journal of consulting and clinical psychology*, 69(3), 567.
- Chioqueta, A. P., & Stiles, T. C. (2005). Personality traits and the development of depression, hopelessness, and suicide ideation. *Personality and individual differences*, 38(6), 1283-1291.
- Clark, D. B., Vanyukov, M., & Cornelius, J. (2002). Childhood antisocial behavior and adolescent alcohol use disorders. *Alcohol research and health*, 26(2), 109-115.
- Cloninger, C. R. (2006). The science of well-being: an integrated approach to mental health and its disorders. *World Psychiatry*, 5(2), 71.
- Cloninger, S. C. (2000). *Theories of personality*. New Jersey: Prentice Hall.

- Cobb, S. (1976). Social support as a moderator of life stress. *Psychosomatic medicine*, 38(5), 300-314.
- Colarossi, L. G., & Eccles, J. S. (2000). A prospective study of adolescents' peer support: Gender differences and the influence of parental relationships. *Journal of Youth and Adolescence*, 29(6), 661-678.
- Coleman, J., & Hagell, A. (2007). *Adolescence, risk and resilience: Against the odds* (Vol. 3). John Wiley & Sons.
- Collins, W. A., & Laursen, B. (2004). Parent-adolescent relationships and influences. *Handbook of adolescent psychology*, 2, 331-362.
- Costa, P. T., & McCrae, R. R. (1980). Influence of extraversion and neuroticism on subjective well-being: happy and unhappy people. *Journal of personality and social psychology*, 38(4), 668.
- Costa, P. T., McCrae, R. R., & Dye, D. A. (1991). Facet scales for agreeableness and conscientiousness: A revision of the NEO Personality Inventory. *Personality and Individual Differences*, 12(9), 887-898.
- Coursey, D. H., Perry, J. L., Brudney, J. L., & Littlepage, L. (2008). Psychometric verification of Perry's public service motivation instrument: Results for volunteer exemplars. *Review of public personnel administration*, 28(1), 79-90.
- Craig, G. J., & Baucum, D. (2002). *Human Development*. Ninth edition.
- Crosnoe, R., Mistry, R. S., & Elder, G. H. (2002). Economic disadvantage, family dynamics, and adolescent enrollment in higher education. *Journal of Marriage and Family*, 64(3), 690-702.
- Curtis, R. L. (1975). Adolescent orientations toward parents and peers: Variations by sex, age, and socioeconomic status. *Adolescence*, 10(40), 483.
- Cüceloğlu, D. (1991). *İnsan ve Davranışı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çakar, F. S., Tagay, Ö., Karataş, Z., ve Yavuzer, Y. (2015). Lise Öğrencileri İle Öğretmenlerin Riskli Davranışlara İlişkin Görüşleri-Opinions Of High School Students And Teachers About Risky Behaviors. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(12), 1-13.
- Çaliskan, S. (2015). Üniversite Öğrencilerinin Sigara Kullanimini Etkileyen Faktörler (Ekonometrik Bir Yaklaşım). *Usak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 23-48.
- Çelik, G., Tahiroğlu, A., & Avcı, A. (2008). Ergenlik Döneminde Beynin Yapısal ve Nörokimyasal Değişimi. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 11(1).
- Çenesiz, G.Y. (2015). The Relationship Between Eating Attitudes, Personality Factors, Weight Perception, Self-Esteem, Appearance Esteem, And Eating Regulation Motivations Based On Self Determination Theory. Thesis Submitted To The Graduate School Of Social Sciences Of Middle East Technical University.
- Çiğdemoğlu, S. (2006). Lise 1. sınıf öğrencilerinin akran baskısı, özsaygı ve dışadönüklük kişilik özelliklerinin okul türlerine göre incelenmesi. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara*.
- Çok, F., (2003). Ergenlerin cinsel eğitimi, Ankara üniversitesi Basımmevi, Ankara.

- Çok, F., Giray, L.A., Ersever, H. (2001). Turkish University students' sexual behaviour, knowledge, attitudes and perceptions of risk related to HIV/AIDS. *Culturu, Sexuality and health*, 3, 81-99.
- Çok, F., Karaman, N.G., Ercan, H., Büyüköztürk, Ş. (2009). Ergenlikte Riskli Davranışların Yaygınlığının Belirlenmesi ve Azaltılması: Okul Temelli Bir Proje, Ankara.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2010). Çok değişkenli istatistik SPSS ve LISREL uygulamaları (Birinci baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Çuhadaroğlu, F. (1997). Ergenlik döneminde beslenme ve yeme bozuklukları. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Derneği Yayınları*, 1, 48-53.
- Çuhadaroğlu, F., Canat, S., Kılıç, E., Şenol, S., Rugancı, N., Öncü, B., Hoşgör, A., Saynur, K. ve Avcı, A. (2004). Ergen ve ruhsal sorunları: Durum saptama çalışması, Ankara, Tubitak Matbaası.
- Davis, JM & Brock, SE. (2002). Suicide. *Handbook Of In Crisis Counseling, Intervention, Prevention in the Schools*, içinde J Sandoval (ed). (2nd Ed), , Lawrence Erlbaum Associates Publishers, London; 273-301.
- Değerli, F. İ. (2015). Ergenlerde kendine zarar verme davranışının risk alma davranışı ve algılanan sosyal destek açısından incelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalı, Trabzon.
- Delikara, İ. E. (2000). *Ergenlerin akran ilişkileri ile suç kabul edilen davranışlar arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Demir, N. Ö., Baran, A. G., ve Ulusoy, D. (2005). Türkiye’de ergenlerin arkadaş-akran grupları ile ilişkileri ve sapmış davranışlar: Ankara örnekleme. *Bilig/Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 32, 83-108.
- Demirkan, s. (2006). Özel Sektördeki Yöneticilerin Ve Çalışanların Bağlanma Stilleri, Kontrol Odağı, İş Doyumu Ve Beş Faktör Kişilik Özelliklerinin Araştırılması.
- Demirkol, M. (2013) *İntihar olasılığı: Kişilik özellikleri, kontrol odağı ve ölüm algısı açısından bir değerlendirme*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Deniz, N. (2011). *Liseye devam eden ergenlerin risk alma davranışları ile mükemmeliyetçilik düzeyleri arasındaki ilişki* (Doctoral dissertation, Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü).
- Digman, J. M. (1990). Personality structure: Emergence of the five-factor model. *Annual review of psychology*, 41(1), 417-440.
- Dilbaz, N., ve Seber, G. (1993). Umutsuzluk kavramı: Depresyon ve intiharda önemi. *Kriz Dergisi*, 1(3), 134-138.
- Dinçer, B. (2008). Alt ve üst sosyo-ekonomik düzeyde lise ikinci sınıfa devam eden ergenlerin anne baba tutumlarını algılamaları ile arkadaşlık ilişkilerinin incelenmesi. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*.
- Dishion, T. J. (2000). Cross-Setting Consistency in Early Adolescent Psychopathology: Deviant Friendships and Problem Behavior Sequelae. *Journal of personality*, 68(6), 1109-1126.

- Doğan, T. (2013). Beş faktör kişilik özellikleri ve öznel iyi oluş. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 14(1), 56-64.
- Dolgin, K.G. (2014). Ergenlik psikolojisi: gelişim, ilkeler ve kültür, Kaknüs: İstanbul.
- Dorsay. A., (2004). Sabah, Aktüel Pazar Eki, 04.04.2016.
- Dönmez, E . (2007). Evden Kaçma Davranışı: Riskli Davranışlar Gösteren Çocuk ve Ergenler, Editör: K. ÖGEL, Yeniden Sağlık ve Eğitim Derneği Yayınları, İstanbul: 422.
- Duyan, V., Gelbal, S., Var, E. (2014). Sosyal ilişki unsurları ölçeği'nin Türkçeye uyarlama çalışması. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi.
- Eke - Yılmazçetin, C., Taner S., Ögel, K. (2005). İstanbul Örneğinde Ergenlerde Riskli Davranışların Yaygınlığı ve Sosyodemografik Etkenlerle İlişkisi, II. Ulusal Alkol ve Madde Bağımlılığı Kongresi, Bodrum, Poster Bildirimi.
- Ekinci H, Ekici S. (2003). İşletmelerde örgütsel stres yönetim stratejisi olarak sosyal desteğin rolüne ilişkin görgül bir araştırma. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 27(1), 109-20.
- Ekinci, Ö. (2016). Mersin Merkezdeki Liseli Ergenlerde Riskli Davranışlar. Halk Sağlığı Anabilim Dalı, Mersin Üniversitesi.
- Ekşi, H., Arıcan, T., ve Yaman, K. G. (2016). Meslek Lisesi Öğrencilerinin Riskli Davranışlarının Yordayıcısı Olarak Sosyal Görünüş Kaygısı ve Mükemmeliyetçilik. *Journal of Kirsehir Education Faculty*, 17(2).
- Elkind, D. (1980). Egocentrism in adolescence . In R.E. Muss(Ed.), Adolescent behavior and society . New York: Random house.
- Eneç Can, F. (2007). Edirne şehir merkezindeki lise öğrencilerinde riskli sağlık davranışlarının değerlendirilmesi.
- Engels, R. C., Finkenauer, C., & van Kooten, D. C. (2006). Lying behavior, family functioning and adjustment in early adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, 35(6), 949-958.
- Erbaş, M , Kağncı, Y . (2017). Seçim kuramına dayalı psikoeğitim programının ergenlerin riskli davranışları ve iyilik hali üzerindeki etkisinin incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 16 (64-Ek Sayı), 1594-1615. DOI: 10.17755/esosder.327488
- Erdoğdu, Y. (2006). Yaratıcılık ile öğretmen davranışları ve akademik başarı arasındaki ilişkiler. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(17), 95-106.
- Erel, Ö. (2013). Üniversite öğrencilerinde dürtüsellik, riskli davranışlar ve cinsel istismar arasındaki ilişkinin incelenmesi. Adli tıp enstitüsü. İstanbul üniversitesi.
- Erel, Ö., ve Gölge, Z. B. (2015). Üniversite öğrencilerinde riskli davranışlar ile çocukluk çağı istismar, dürtüsellik ve riskli davranışlar arasındaki ilişki. *Anatolian Journal of Psychiatry/Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 16(3).
- Erginoz, E., Alikasifoglu, M., Ercan, O., Uysal, O., Ercan, G., Kaymak, D. A., ve Ilter, O. (2004). Perceived health status in a Turkish adolescent sample: risk and protective factors. *European journal of pediatrics*, 163(8), 485-494.

- Ericson, E. H. (1968). *Identity: Youth and crisis*. New York. W.W. Norton.
- Ericson. E. H. (1984). *İnsanın Sekiz Çağı* (Çev. B. Üstün ve V. Şar). Ankara : Birey ve Toplum Yayıncılık.
- Erikson, E. H. (1959). Late adolescence. *The student and mental health: An international view*, 66-106.
- Erkuş, A. (1994). Psikolojik terimler sözlüğü. *Doruk Yayınları, Ankara*.
- Erşan, E. E., Kılıç, Ç., & Servisi, S. N. H. P. (2013). Sivas Numune Hastanesi acil servisine başvuran intihar girişimlerinin değerlendirilmesi. *Klinik Psikiyatri*, 16(2), 98-109.
- Eryılmaz, A. (2009). Başa çıkma stratejilerinin kişilik özellikleriyle ergen öznel iyi oluşu arasındaki aracı rolü. Ankara Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Eryılmaz, A., & Öğülmüş, S. (2010). Ergenlikte öznel iyi oluş ve beş faktörlü kişilik modeli. *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(3), 189-203.
- Farrell, M. P., Barnes, G. M., & Banerjee, S. (1995). Family cohesion as a buffer against the effects of problem-drinking fathers on psychological distress, deviant behavior, and heavy drinking in adolescents. *Journal of health and social behavior*, 377-385.
- Farrington, D. P. (2004). Conduct disorder, aggression and delinquency. *Handbook of adolescent psychology*.
- Field, T., Miguel, D., & Sanders, C. (2002). Adolescents' parent and peer relationships. *Adolescence*, 37(145), 121.
- Flanagan, C. (1990). Change in familywork status: effects on parent-adolescent decision making. *Child development*, 61, 163-177.
- Furby, L., & Beyth-Marom, R. (1992). Risk taking in adolescence: A decision-making perspective. *Developmental Review*, 12(1), 1-44.
- Galambos, N. L., & Silbereisen, R. K. (1987). Income change, parental life outlook, and adolescent expectations for job success. *Journal of Marriage and the Family*, 141-149.
- Gallatin, J. (1995). Ergenlik kuramları. *Ergenliği Anlamak Ergenlik Psikolojisinde Güncel Gelişmeler (İç)*.
- Gander, M. J., & Gardiner, W. H. (1998). Çocuk ve Ergen Gelişimi,(pp. 229-296). 3. Baskı, *İmge Kitapevi, Ankara*.
- Gazioğlu, E. (2015). Bağlanma Stilleri Algılanan Sosyal Destek Benlik Saygısı ve Kişilik Özellikleri Bakımından Ergenlerin Stresle Başa Çıkma Tarzları Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi, İstanbul.
- Geçtan, E. (2002). *Psikanaliz ve sonrası*. Metis Yayınları.
- Gençoğlu, C. (2006). Üniversite öğrencilerinin iyimserlik düzeyleri ile kişilik özellikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun*.

- Gençtanırım, D., & Ergene, T. (2014). Riskli davranışları ölçeğinin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenirlik çalışmaları. *International Journal of Social Science*, 25(1), 125-138.
- Gençtanırım-Kuru, D. (2010). Ergenlik döneminde riskli davranışların yordanması. *Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.*
- Gest, S. D. (1997). Behavioral inhibition: Stability and associations with adaptation from childhood to early adulthood. *Journal of personality and social psychology*, 72(2), 467.
- Ginsburg, G. S., & Bronstein, P. (1993). Family factors related to children's intrinsic/extrinsic motivational orientation and academic performance. *Child development*, 64(5), 1461-1474.
- Gjerde, P. (1995). A typological analysis of girls' personality : a longitudinal study of developmental pathways. Paper presented at the SRCD.Indianapolis.
- Goldberg, L. R. (1981). Language and individual differences: The search for universals in personality lexicons. *Review of personality and social psychology*, 2(1), 141-165.
- Goldfield, G., Moore, C., Henderson, K., Buchholz, A., Obeid, N., & Flament, M. (2010). The relation between weight-based teasing and psychological adjustment in adolescents. *Paediatr Child Health*, 15(5), 283-288.
- Gonzalez, J., Field, T., Yando, R., Gonzalez, K., Lasko, D., & Bendell, D. (1994). Adolescents' perceptions of their risk-taking behavior. *Adolescence*, 29(115), 701.
- Gottfried, A. E., Fleming, J. S., & Gottfried, A. W. (1998). Role of cognitively stimulating home environment in children's academic intrinsic motivation: A longitudinal study. *Child development*, 1448-1460.
- Gökçen, C., & Köylü, R. (2011). Acil Servisten İntihar Girişimi Nedeniyle Psikososyal Destek Birimine Yönlendirilen 18 Yas Altı Olguların Değerlendirilmesi/Evaluation of Cases Under 18 Years Admitted for Attempted Suicide to the Emergency Service and Transferred to the Psychosocial Support Unit. *Journal of Academic Emergency Medicine*, 10(1), 18.
- Greenberg, M. T., Siegel, J. M., & Leitch, C. J. (1983). The nature and importance of attachment relationships to parents and peers during adolescence. *Journal of youth and adolescence*, 12(5), 373-386.
- Gullone, E., & Moore, S. (2000). Adolescent risk-taking and the five-factor model of personality. *Journal of adolescence*, 23(4), 393-407.
- Gullone, E., Moore, S., Moss, S., & Boyd, C. (2000). The adolescent risk-taking questionnaire development and psychometric evaluation. *Journal of Adolescent Research*, 15(2), 231-250.
- Hall, G. S. (1904). Adolescence. 2 vols. *New York: Appleton.*
- Harmancı, P. (2015). Dünya'daki ve Türkiye'deki İntihar Vakalarının Sosyodemografik Özellikler Açısından İncelenmesi. *Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal*, 1.

- Harter, S. (1999). *The construction of the self: A developmental perspective*. Guilford Press.
- Haskan, Ö., ve Yıldırım, İ. (2009). Ergenlerde şiddet eğilimi, yalnızlık ve sosyal destek. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara*.
- Havinghurst, R. J. (1972). *Developmental Tasks and Education*. NY: David McKay Co.
- Haynie, D. L. (2002). Friendship networks and delinquency: The relative nature of peer delinquency. *Journal of Quantitative criminology*, 18(2), 99-134.
- Hergüner, S. (2016). Trait emotional intelligence and big five personality traits as predictors of academic success in efl classes.
- Herken, H., & Özkan, İ. (1998). Sigara alışkanlığı ve anne baba tutumu. *Genel Tıp Dergisi*, 8(2), 85-89.
- Herken, H., Bodur, S., & Kara, F. (2000). Üniversite öğrencisi kızlarda madde kullanımı ile kişilik ve ruhsal belirti ilişkisi. *Klinik psikiyatri*, 3, 40-45.
- Hittner, J. B. (1997). A preliminary analysis of the perceived risks of misusing multiple substances, trait anxiety, and approval motivation. *The Journal of psychology*, 131(5), 501-511.
- Hoffman, M. A., Ushpiz, V., & Levy-Shiff, R. (1988). Social support and self-esteem in adolescence. *Journal of youth and adolescence*, 17(4), 307-316.
- Hofstee, W. K., De Raad, B., & Goldberg, L. R. (1992). Integration of the Big Five and circumplex approaches to trait structure. *Journal of personality and social psychology*, 63(1), 146.
- Holat, H., Bitlis, V., Dilbaz, N., Tüzer, T., & Bayam, G. (1994). Gntihar girişimlerinde ümitsiz-lik ve depresyon. *Kriz Dergisi*, 2(2), 320-322.
- Holland, J. D., & Klaczynski, P. A. (2009). Intuitive risk taking during adolescence. *The Prevention Researcher*, 16(2), 8-12.
- Hollinger PC , "Violent deaths among the young Recent trends in suçide homicide and accidents" Am J Psychiatry, 136, 9, 1978, p 1144-1147.
- Howard, M. O., Kivlahan, D., & Walker, R. D. (1997). Cloninger's tridimensional theory of personality and psychopathology: applications to substance use disorders. *Journal of studies on alcohol*, 58(1), 48-66.
- Işıkol-Özge, F. (2013). İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin sosyal görünüş kaygıları ile benlik saygıları arasındaki ilişkinin incelenmesi (Üsküdar ilçesi örneği). Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- İnandı, T., Özer, C., Akdemir, A., Akoğlu, S., Babayiğit, C., & Turhan, E. (2009). Hatay'da lise öğrencilerinde madde kullanımı, bazı psikolojik özellikler ve şiddet: kesitsel bir çalışma. *Trakya Univ Tip Fak Derg*, 26, 189-96.
- Jerald, C. D. (2006). Identifying Potential Dropouts: Key Lessons for Building an Early Warning Data System. A Dual Agenda of High Standards and High Graduation Rates. *Achieve, Inc*.

- Jessor, R. (1991). Risk behavior in adolescence: A psychosocial framework for understanding and action. *Journal of Adolescent Health, 12*(8), 597-605.
- Jessor, R. (1994). Problem behavior theory and the life course in adolescence: epistemology and action. *Mind ve Medicine, 8*, 57-68
- Jessor, R. (2007). Problem-behavior theory: A brief overview. *Institute of Behavioral Science*. http://www.colorado.edu/ibs/jessor/pb_theory.html.
- Jessor, R. (Ed.). (1998). *New perspectives on adolescent risk behavior*. Cambridge University Press.
- Jessor, R., Donovan, J. E., & Costa, F. M. (1994). *Beyond adolescence: Problem behaviour and young adult development*. Cambridge University Press..
- Jessor, R., Jessor, S.L. (1997). Problem behavior and Psycho-social development: A longitudinal study of youth. New York: Academy Press.
- Jodl, K. M., Michael, A., Malanchuk, O., Eccles, J. S., & Sameroff, A. (2001). Parents' roles in shaping early adolescents' occupational aspirations. *Child development, 72*(4), 1247-1266.
- John, O. P., Donahue, E. M., & Kentle, R. L. (1991). The Big Five Inventory-Versions 4a and 54. Berkley, CA: University of California. Berkley, Institute of Personality and Social Research.
- Johnston, S. J. (2002). Risk assessment in offenders with intellectual disability: the evidence base. *Journal of Intellectual Disability Research, 46*(s1), 47-56.
- Jou, Y. H. (1994). The Dimensions of Social Support for Chinese Students in Japan: The Relationships Among Needs for Support, Perceived support and Received Support. *Research in Social Psychology, 9*, 106-114
- Jung, C. (2005). Kişiliğin Gelişimi. (Çev: Ahmet Aydoğan). Kişilik Oluşumu ve Sorunları. İstanbul: İz Yayıncılık, 205-209
- Kahveci, H. (2001). Yardım arama davranışları ile fatalistik düşünce ve beş faktörlü kişilik özellikleri arasındaki ilişkinin araştırılması. Yüksek Lisans Tezi. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kalı Soyer, M. (1992). Üniversite öğrencilerinin sosyal içedönüklük ve dışadönüklük kişilik özelliğinin uyum düzeylerine etkisi. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi*.
- Kandel, D. B. (1980). Drug and drinking behavior among youth. *Annual review of sociology, 6*(1), 235-285.
- Kaner, S. (1992), "Suçluluğu Açıklayan Yaklaşımlar", Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 25,2,473-496.
- Kaner, S. (2002). Suç davranışı ölçeği geliştirme çalışması. 1. *Ulusal Çocuk ve Suç: Nedenler ve Önleme Çalışmaları Sempozyumu*, 79-90.
- Kaplan, B., ve Aksel, E. Ş. (2013). Ergenlerde Bağlanma Ve Saldırganlık Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Nesne Psikoloji Dergisi, 1*(1).
- Kaplan, H. B., Martin, S. S., & Robbins, C. (1984). Pathways to adolescent drug use: Self-derogation, peer influence, weakening of social controls, and early substance use. *Journal of Health and Social Behavior, 270-289*.

- Karabekiroğlu, K. (2014). Beni hiç anlamıyorsun : Ergen ruh sağlığı. Ankara: Say yay.
- Karabey, S., ve Müftüoğlu, N. (2007). Gençlik ve cinsellik bilgilendirme dosyası– 7. *Cinsel Eğitim Tedavi ve Araştırma Derneği (CETAD)*.
- Karaşar, B., ve Kapçı, E. G. (2016). Lise Öğrencilerinde Okula Bağlanma ve Akademik Başarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Journal of Faculty of Educational Sciences*, 49(1).
- Kasap, H. (2015). 15-17 yaş grubu ergenlerde sosyal destek, okul başarısı ve aile yapısının madde bağımlılığına karşı koruyucu etkisi. Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Klinik Psikoloji Anabilim Dalı.
- Kasatura, İ. (1998). Alkol ve Arkadaşları. İstanbul: Evrim
- Kaya, Z. (2011). *Madde kullanan ve kullanmayan ergenlerin kişilik özellikleri ve benlik saygısı açısından karşılaştırılması* (Doctoral dissertation, DEÜ Eğitim Bilimleri Enstitüsü).
- Kayış, A. R., Satici, S. A., Yılmaz, M. F., Şimşek, D., Ceyhan, E., ve Bakioğlu, F. (2016). Big five-personality trait and internet addiction: A meta-analytic review. *Computers in Human Behavior*, 63, 35-40.
- Kelleci, M., Gölbaşı, Z., İnal, S., ve Kavakcı, Ö. (2012). Sigara içen ve içmeyen üniversite öğrencilerinin stresle başa çıkma tarzları: Cinsiyetin etkisi. *Cumhuriyet Medical Journal*, 34(1), 9-16.
- Kelley, A. E., Schochet, T., & Landry, C. F. (2004). Risk taking and novelty seeking in adolescence: introduction to part I. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1021(1), 27-32.
- Kerby, D. S. (2003). CART analysis with unit-weighted regression to predict suicidal ideation from Big Five traits. *Personality and Individual Differences*, 35(2), 249-261.
- Keskin, G., ve Sezgin, B. (2009). Bir grup ergende akademik başarı durumuna etki eden etmenlerin belirlenmesi. *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 4(10), 3-18.
- Kıcalı, G. D. (2015). *Üniversite öğrencilerinde, beslenme alışkanlıkları ve yeme bağımlılığının, farklı kişilik ve psikiyatrik belirtilerle ilişkisinin incelenmesi*, Tıpta Uzmanlık Tezi, Selçuk Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, Konya.
- Kılıç, E. Z. (2011). Çocuk ve ergenlerde ruhsal sorunlar, ana baba okulu. Remzi kitabevi, İstanbul
- Kıran, B. (2002). Akran baskısı düzeyi farklı olan öğrencilerin risk alma, sigara içme davranışı ve okul başarılarının incelenmesi. *Unpublished doctoral thesis, Gazi Üniversitesi, Ankara, Türkiye*.
- Kıran-Esen, B. (2003). Akran baskı düzeylerine ve cinsiyetlerine göre öğrencilerin risk alma davranışı ve okul başarılarının incelenmesi (The examination of the students risk-taking behaviour and achievement according to their peer pressure levels and gender). *Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal*, 20, 17-26.

- Kırbaş, Ş., Taşmektepligil, Y., ve Üstün, A. (2007). Ortaöğretimde gençleri şiddete yönelten nedenler ve şiddeti engellemede spor aktivitelerinin rolünün incelenmesi Amasya ili örneği. *Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 5, 177-185.
- Kırkağaç, Ş. (2016). The role of big five personality traits in predicting prospective EFL teachers' academic motivation and achievement Büyük beş kişilik özelliğinin İngilizce öğretmen adaylarının akademik güdülenmelerini ve başarılarını yordamadaki rolü. Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yabancı Diller Eğitimi Anabilim Dalı.
- Kirby, D. (2003). Risk and Protective Faktörs affecting teen pregnancy and the effectiveness of programs designed to adress them. In D. Romer (Ed.) Reducing adolescent risk: Toward and integrated approach . USA: Sage Publications.
- Ko, C. H., Yen, J. Y., Chen, C. C., Chen, S. H., Wu, K., & Yen, C. F. (2006). Tridimensional personality of adolescents with internet addiction and substance use experience. *The Canadian Journal of Psychiatry*, 51(14), 887-894.
- Koca, B., Oğuzöncül, A.F. (2015). İnönü üniversitesi sağlık yüksekokulu öğrencilerinin sigara, alkol, madde kullanımı, madde kullanımına etki eden etmenler ve aileden aldıkları sosyal desteğin etkisi. *Kocaeli Tıp Dergisi*, 4.
- Koç, M., Avşaroğlu, S., & Sezer, A. (2004). Üniversite öğrencilerinin akademik başarıları ile problem alanları arasındaki ilişki. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11, 483-498.
- Koptagel, G. (1981). Uyuşturucu ve tutku yaratıcı maddeler kullanımının sosyal-psikolojik dinamikması. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 45(1-4), 1045-1059.
- Korkut, F. (2003). Rehberlikte önleme hizmetleri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (9), 441-452.
- Köknel, Ö. (1982). Gençlik Çağının Psiko-Sosyal Nitelikleri. *Gençlik ve Toplum Konulu Bilimsel Toplantı Konuşmaları*, Ankara: Yayın, (01-85).
- Köknel, Ö. (1998). Bağımlılık-Alkol ve Madde Bağımlılığı. *İstanbul: Gelişim Yayınları*.
- Koroğlu, E. (1994). DSM-IV: Tanı Ölçütleri Başvuru Kitabı, Çev: E. Koroğlu, *Amerikan Psikiyatri Birliği, Washington DC*.
- Körük, S. (2017). Üniversite öğrencilerinde riskli davranışların ortaya çıkmasında yordayıcı bir etken olarak uyumsuz şemaların telafileri. *Nesne*, 5(9), 55-69.
- Kulaksızoğlu, A. (1997). *Ergenlik dönemi*. TC Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.
- Kulaksızoğlu, A. (1998). *Ergenlik psikolojisi*. İstanbul: Remzi Yayınevi.
- Kulaksızoğlu, A. (2004). *Ergenlik psikolojisi* (6. basım). İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Kulaksızoğlu, A. (2009). *Ergenlik Psikolojisi* (11. Baskı). *Remzi Kitapevi, İstanbul*.
- Kunt, V. (2003). Suç ve çocuk. *Yüksek Lisans Tezi*. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Kurt, D. G., ve Ergene, T. (2017). Türk Ergenlerde Riskli Davranışların Yordanması. *Eğitim ve Bilim*, 42(189).
- Kuruçay, R. (2012). Babanın Durumsal ve Kişilik Özellikleriyle Erkek Ergen Çocuklarının Gerçekleştirdiği Kuraldışı Davranışların Türü Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, Gelişim Psikolojisi Programı.
- Küçükbaşol, Ş. (2005). Kişilik Özellikleri ve Sapkın Davranış Arasındaki İlişkinin 13-17 Yaş Grubu Ortaöğretim Öğrencileri İle Çalışılması. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa*.
- Lagana, M. T. (2004). Protective factors for inner-city adolescents at risk of school dropout: Family factors and social support. *Children & Schools*, 26(4), 211-220.
- Lapsley, D., Flannery, D., Gottschlich, H., & Raney, M. (1996, March). Sources of risk and resilience in adolescent mental health. In *Poster session presented at the sixth biennial meeting of the Society for Research on Adolescence, Boston, MA*.
- Larson, R., & Wilson, S. (2004). Adolescence across place and time. *Handbook of adolescent psychology*, 299-330.
- Lau, K. S., & Marsee, M. A. (2013). Exploring narcissism, psychopathy, and Machiavellianism in youth: Examination of associations with antisocial behavior and aggression. *Journal of Child and Family Studies*, 22(3), 355-367.
- Lerner, R.M., Galambos, N.L. (1998). Adolescent development: challenges and opportunities for research, programs and policies. *Annual review of psychology*, 49, 413-446.
- Lerner, R. M., Almerigi, J. B., Theokas, C., & Lerner, J. V. (2005). Positive youth development a view of the issues. *The journal of early adolescence*, 25(1), 10-16.
- Lin, J., Thompson, M. P. & Kaslow, N. J. (2009). The mediating role of social support in the community environment psychological distress link among low-income African American women. *Journal Of Community Psychology*, 37 (4), 459-470.
- Lindberg, L. D., Boggess, S., Porter, L., & Williams, S. (2000). Teen Risk-Taking: A Statistical Portrait.
- Luyckx, K., Schwartz, S. J., Berzonsky, M. D., Soenens, B., Vansteenkiste, M., Smits, I., & Goossens, L. (2008). Capturing ruminative exploration: Extending the four-dimensional model of identity formation in late adolescence. *Journal of Research in Personality*, 42(1), 58-82.
- Mac Kenzie, R. J., & Gürel, H. (2004). *Çocuğunuza sınır koyma: Sorumluluk sahibi, bağımsız çocuklar yetiştirmenin yolları*. HYB Yayıncılık.
- Marcia, J. E. (1966). Development and validation of ego-identity status. *Journal of personality and social psychology*, 3(5), 551.
- Marshall, W. (1978). Puberty. In F. Falkner and J. Tanner (Eds.), *Human growth*, Vol. 2. New York: Plenum.
- McCann, S. J. (2010). Suicide, big five personality factors, and depression at the American state level. *Archives of suicide research*, 14(4), 368-374.

- McCarthy, C. J., Brack, C. J., Lambert, R. G., Brack, G., & Orr, D. P. (1996). Predicting emotional and behavioral risk factors in adolescents. *The School Counselor*, 43(4), 277-286.
- McCrae, R. R., & Costa, P. T. (1991). The NEO Personality Inventory: Using the Five-Factor Model in Counseling. *Journal of Counseling & Development*, 69(4), 367-372.
- McCrae, R. R., & Costa, P. T. (2003). *Personality in adulthood: A five-factor theory perspective*. Guilford Press.
- McCrae, R. R., & Costa, P. T. (2008). The five-factor theory of personality. In O. P. John, R. W. Robins, & L. A. Pervin (Eds.), *Handbook of personality: Theory and research*, New York, NY, US: Guilford Press. (pp. 159-181).
- Meb (2008). 7-19 Yaş Aile Eğitim Programı – Bilgi Bankası.
- Miller, D. C., & Byrnes, J. P. (1997). The role of contextual and personal factors in children's risk taking. *Developmental psychology*, 33(5), 814.
- Miller, P.H. (1993). Vygotsky's theory and the contextualist. *Theory of development psychology*. New Jersey.
- Miller, P.H. (2011). Piaget's theory: Past, present, and future in U.Gosvami(Ed.), Wiley-Blackwell.
- Mills, B., Reyna, V. F., & Estrada, S. (2008). Explaining contradictory relations between risk perception and risk taking. *Psychological science*, 19(5), 429-433.
- Moran, B. L., & DuBois, D. L. (2002). Relation of social support and self-esteem to problem behavior: Investigation of differing models. *The Journal of early adolescence*, 22(4), 407-435.
- Moreno, L. A., Rodríguez, G., Fleta, J., Bueno-Lozano, M., Lázaro, A., & Bueno, G. (2010). Trends of dietary habits in adolescents. *Critical reviews in food science and nutrition*, 50(2), 106-112.
- Morgan J. C. (1995) Psikolojiye Giriş, Çev. Sibel Karatafl (Ed. ve çev.), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Bölümü Yayınları.
- Mounts, N. S. (2001). Young adolescents' perceptions of parental management of peer relationships. *The Journal of Early Adolescence*, 21(1), 92-122.
- Mounts, N. S. (2002). Parental management of adolescent peer relationships in context: the role of parenting style. *Journal of family psychology*, 16(1), 58.
- Mounts, N. S. (2003). Parental management of adolescent peer relationships in context: the role of parenting style. *Journal of Family Psychology*, 16(1), 58.
- Myrick, R. D. (1993). *Developmental guidance and counseling: A practical approach*. Educational Media Corporation, PO Box 21311, Minneapolis, MN 55421.
- Neyzi, O., Alp, H. (1977). *Ergenlik çağının özellikleri, İstanbul tıp fakültesi Mecmuası, Sayı:40*.
- Norman, W. T. (1963). Toward an adequate taxonomy of personality attributes: Replicated factor structure in peer nomination personality ratings. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 66(6), 574.
- Ovacık, A. C. (2008). Aile içi şiddetin erkek çocuğun şiddet içeren suç işleme davranışına etkileri. *Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul*.

- Ögel, K. (2007). *Riskli davranışlar gösteren çocuk ve ergenler alanda çalışanlar için bilgiler*. İstanbul: Yeniden Sağlık ve Eğitim Derneği.
- Ögel, K., ve Aksoy, A. (2007). Tutuklu ve hükümlü ergenlerde madde kullanımı. *Journal of Dependence*, 8, 11-17.
- Ögel, K., Taner I. ve Eke, C. Y. (2006). Okullarda Suç ve Şiddeti Önleme Klavuzu. İstanbul, Yeniden Yayınları, No:7.
- Ögel, K., Taner, S., Eke, C. Y., & Erol, B. (2004). Madde bağımlılığını önlemede öğretmen ve ebeveyn eğitimlerinin etkinliğinin değerlendirilmesi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 5(4), 213-221.
- Öğülmüş, S. (2007). Okullarda şiddet ve önlenmesi. *Okullarda Şiddetin Önlenmesi: Mevcut Uygulamalar ve Sonuçları*.
- Örgütü, D. S. (2014). The Top 10 Causes of Death. *Fact sheet*, (310).
- Özbay, H. M. (2000). Ruh sağlığı ve hastalıkları kliniğine başvuran ergenlerin kendilerini algılamalarıyla başvurmamayanların kendilerini algılamalarının karşılaştırılması. *Yayınlanmamış doktora tezi*. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özbay, H., ve Öztürk, E. (1992). *Gençlik*. İletişim.
- Özbay, H., Göka, E., Mavili Aktaş, A., Öztürk, E., Şahin, N., Güngör, S., Aktaş, A. ve Hınçal, G. (1991). Ergenlerde sigara, alkol ve madde kullanımının benlik imajı, depresyon ve anksiyete ölçümleri ile ilişkileri. *Düşünen Adam*, 4(3), 53-58.
- Özçelik, D. A. (2010). Eğitim Programları ve Öğretimi, Pegem Akademi Yayınevi, Ankara.
- Özçevikel, A. (2003). İzmir Bornova Meslek Eğitim Merkezinde Eğitim Gören Çıraqlarda Risk Alma Davranışları ve Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi. *DEÜTF Sağlık Bilimleri Enstitüsü Halk Sağlığı AD Doktora Tezi*, 200.
- Özen, S. (1993). Sosyolojide bir alan: sağlık sosyolojisi ve sağlık-toplumsal yapı ilişkileri. *Sosyoloji Dergisi*, 73-89.
- Özer, A., Gençtanırım, D., ve Ergene, T. (2011). Türk lise öğrencilerinde okul terkinin yordanması: aracı ve etkileşim değişkenleri ile bir model testi. *Education in science: the bulletin of the Association for Science Education*, 36(161), 302.
- Özer, Ö.A. (1991). Ortamğrenim öğrencilerinin psikoaktif madde kullanımına yaklaşımı ve demografik özellikler. Yayınlanmamış uzmanlık tezi, Bakırköy sinir ve hastalıkları hastanesi, İstanbul.
- Özmen, D., Çetinkaya, A. Ç., Ergin, D., Şen, N., ve Erbay, P. D. (2007). Lise öğrencilerinin yeme alışkanlıkları ve beden ağırlığını denetleme davranışları. *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni*, 6(2), 98-105.
- Padır, M.A. (2015).Ebeveyn İnternet Stili, beş faktör kişilik özellikleri ile sanal zorba ve sanal mağdur olma arasındaki ilişkinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi / The examining relationship between being cyberbully, cybervictim and Parent Internet Style, big five personality traits in some variables. Yüksek lisans tezi.

- Pan American Health Organization. Tobacco Free Youth-Young People: A Generation in Jeopardy. http://www.paho.org/English/DD/PUB/SP579_02.pdf adresinden 10/01/2017 tarihinde erişilmiştir.
- Park, N. S., Lee, B. S., Bolland, J. M., Vazsonyi, A. T., & Sun, F. (2008). Early adolescent pathways of antisocial behaviors in poor, inner-city neighborhoods. *The Journal of Early Adolescence*, 28(2), 185-205.
- Parman, T. (2003). Bulimik: Boşa Dönen Makine. T. a Ergenlik ya da Merhaba Hüzün, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Patrikakou, E. N. (1996). Investigating the academic achievement of adolescents with learning disabilities: A structural modeling approach. *Journal of Educational Psychology*, 88(3), 435.
- Paus, T., Zijdenbos, A., Worsley, K., Collins, D. L., Blumenthal, J., Giedd, J. N., & Evans, A. C. (1999). Structural maturation of neural pathways in children and adolescents: in vivo study. *Science*, 283(5409), 1908-1911.
- Pearlin, L. I., & Johnson, J. S. (1977). Marital status, life-strains and depression. *American sociological review*, 704-715.
- Pekel-Uludağlı, N., Sayıl, M., Kumru, A., Bayraktar, F., Öztürk, A., Kındap, Y. (2006). Ergenlik Dönemindeki Gençlerin Risk Alma Davranışı ile Ebeveynleri ve Akranlarıyla Olan İlişkilerinin Niteliğinin İncelenmesi. 14. Ulusal Psikoloji Kongresi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 2006.
- Peker, H., Grubu, B., Kitleşi, H. E. O., ve İlgi, Ö. (1994). Çocuk ve Suç. *Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul*.
- Perry, C.L. (2000). Preadolescent and adolescent influences on health, *Promoting health: Intervention Strategies From social and Behavioral Research*, Washington D.C: National Academy Press, 217-244
- Peterson, F. L., Walker, L., Whatt, T. J., Rheinboldt, K., White., C., ve Hogkinson., M. (2003). Evidence-based sexuality education. American Public Health Association <http://apha.confex.com/apha/responses/131am/397.doc> (30.10.2015)
- Piko, B. (2000). Perceived social support from parents and peers: which is the stronger predictor of adolescent substance use?. *Substance use & misuse*, 35(4), 617-630.
- Prinstein, M. J., Boergers, J., & Spirito, A. (2001). Adolescents' and their friends' health-risk behavior: Factors that alter or add to peer influence. *Journal of pediatric psychology*, 26(5), 287-298.
- Raine, A. (2002). Biosocial studies of antisocial and violent behavior in children and adults: A review. *Journal of abnormal child psychology*, 30(4), 311-326.
- Reimuller, A., Hussong, A., & Ennett, S. T. (2011). The influence of alcohol-specific communication on adolescent alcohol use and alcohol-related consequences. *Prevention Science*, 12(4), 389-400.
- Reyna, V. F., & Farley, F. (2006). Risk and rationality in adolescent decision making: Implications for theory, practice, and public policy. *Psychological science in the public interest*, 7(1), 1-44.

- Rhodes, J. E., & Jason, L. A. (1988). The social stress model of alcohol and other drug abuse: A basis for comprehensive, community-based prevention. *Prevention research findings*, 155-171.
- Robertson, S. E. (1988). Social Support: Implication for Counselling. *International Journal for the Advancement of Counselling*, 11, 313-321.
- Rose, R. (1988). Genetic and environmental variance in content dimensions on the MMPI. *Journal of personality and social psychology*, 55, 302- 311.
- Samuel, D. B., & Widiger, T. A. (2011). Conscientiousness and obsessive-compulsive personality disorder. *Personality Disorders: Theory, Research, and Treatment*, 2(3), 161.
- Santor, D. A., Messervey, D., & Kusumakar, V. (2000). Measuring peer pressure, popularity, and conformity in adolescent boys and girls: Predicting school performance, sexual attitudes, and substance abuse. *Journal of youth and adolescence*, 29(2), 163-182.
- Santrock, J. W. (1996). *Adolescence: An introduction*. Brown & Benchmark Publishers.
- Santrock, J. W. (2012). Yaşam boyu gelişim.
- Santrock, J. W. (2014). Ergenlik (Çev. DM Siyez). *Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık*.
- Santrock, J. W. (1993). *Adolescence An Introduction*. Wisconsin: Brown and Benchmark Publishers.
- Sardoğan, M., ve Kaygusuz, C. (2006). Antisozyal Kişilik Bozukluğu Tanısı Almış ve Almamış Olan Bireylerin Duygusal Zeka Düzeyleri Açısından İncelenmesi., 2006 (7) 1: 85–102. *Ege Eğitim Dergisi*, 7, 85-102
- Sayın, A., Karşlıoğlu, E., Arıkan, Z., ve Aslan, S. (2004). Alkol bağımlısı bir grup hastada kişilik özellikleri. *Journal of Dependence*, 5, 13-19.
- Schwartz, P. D., Maynard, A. M., & Uzelac, S. M. (2008). Adolescent egocentrism: A contemporary view. *Adolescence*, 43(171), 441.
- Sever, G. (2015). Lise Öğrencilerinin Madde Kullanma Eğilimlerinin Algılanan Sosyal Destek Ve Riskli Davranışlarla İlişkisinin İncelenmesi Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep.
- Sevi, E. S. (2009). Psikobiyolojik Kişilik Modeli ve Beş Faktör Kişilik Kuramı: Mizaç ve Karakter Envanteri (TCI) İle Beş Faktör Kişilik Envanterinin (5FKE) Karşılaştırılması. *Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Klinik Psikoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*.
- Shekter, M.E. (2000). Risk and protective factors for adolescent substance use. Unpublished doctorate dissertation. University of saskatchewan, saskatoon.
- Sheidow, A. J., Gorman-Smith, D., Tolan, P. H., & Henry, D. B. (2001). Family and community characteristics: Risk factors for violence exposure in inner-city youth. *Journal of community psychology*, 29(3), 345-360.
- Sher, K. J., Grekin, E. R., & Williams, N. A. (2005). The development of alcohol use disorders. *Annu. Rev. Clin. Psychol.*, 1, 493-523.

- Shiner, R. L., Masten, A. S., & Tellegen, A. (2002). A developmental perspective on personality in emerging adulthood: Childhood antecedents and concurrent adaptation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 83(5), 1165.
- Shrout P.E. Bolger N. (2002). Mediation in Experimental and Non-Experimental Studies: New Procedures and Recommendations. *Psychological Methods* 7: 422–445.
- Siegell, A. W. & Cousin, J.H.(1994). Adolescents' Perception of the Benefits and Risks of Their Own Risk Taking. *Journal of Emotional and Behavioral Disorders*, 2(2), 89-99.
- Siegel, A. W., & Scovill, L. C. (2000). Problem behavior: The double symptom of adolescence. *Development and Psychopathology*, 12(4), 763-793.
- Simantov, E., Schoen, C., & Klein, J. D. (2000). Health-compromising behaviors: why do adolescents smoke or drink?: identifying underlying risk and protective factors. *Archives of pediatrics & adolescent medicine*, 154(10), 1025-1033.
- Siyez, D. M. (2006). 15–17 yaş arası ergenlerde görülen problem davranışların koruyucu ve risk faktörleri açısından incelenmesi. Yayımlanmamış doktora tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi: İzmir.
- Siyez, D. M. (2009). Ergenlerde problem davranışlar. *Pegem Akademi Yayınları, Ankara 2009*, 3-44.
- Siyez, D.M. (2007). Fiziksel Gelişim. A.Kaya(Ed.), Eğitim psikolojisi. Ankara: Pegem Yayıncılık. SİYEZ, D. M. (2007). Lise öğrencilerinde problem davranışların görülme sıklığı: İzmir örneklemini. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(28), 15-31.
- Siyez, D.M. (2013). Ergenlerde Problem Davranışlar. Ankara: Pegem Akademi.
- Siyez, D.M., Aysan, F. (2006). Sigara, Alkol Ve Uyuşturucu Madde Kullanan Ve Kullanmayan Öğrencilerin Özyeterlilikleri Ve Yaşam Doyumları İle Estesle Başa Çıkma Stratejilerinin İncelenmesi, *Selçuk Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21-22, 327-346.
- Small, S. A., Silverberg, S. B., & Kerns, D. (1993). Adolescents' perceptions of the costs and benefits of engaging in health-compromising behaviors. *Journal of Youth and Adolescence*, 22(1), 73-87.
- Smith, M.L. (2001). Adolescence: change and continuity-peer pressure. 16.09.2015 tarihinde [www. yahoo.com/bin/search](http://www.yahoo.com/bin/search) adresinden erişildi.
- Somer, O. (1998). Türkçe'de kişilik özelliği tanımlayan sıfatların yapısı ve beş faktör modeli. *Türk Psikoloji Dergisi*, 13(42), 17-32.
- Somer, O., & Goldberg, L. R. (1999). The structure of Turkish trait-descriptive adjectives. *Journal of Personality and Social Psychology*, 76(3), 431.
- Somer, O., Korkmaz, M. ve Tatar, A. (2002). Beş Faktörlü Kişilik Envanterinin Geliştirilmesi: Ölçek ve Alt Ölçeklerin Oluşturulması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 17, 49, 21-33.
- Somer, O., Korkmaz, M., ve Tatar, A. (2004). Kuramdan uygulamaya beş faktör kişilik modeli ve beş faktör kişilik envanteri (5FKE)[Five-factor personality model from theory to application and five-factor personality inventory].

- Soylu, N., Taneli, Y., ve Taneli, S. (2013). Depresyonu Olan Ergenlerde İntihar Davranışını Etkileyen Sosyal, Emosyonel ve Kognitif Faktörlerin Araştırılması. *Archives of Neuropsychiatry / Noropsikiatri Arsivi*, 50(4).
- Springer, A., Parcel, G., Baumler, E., & Ross, M. (2006). Supportive social relationships and adolescent health risk behavior among secondary school students in El Salvador. *Social science & medicine*, 62(7), 1628-1640.
- Steinberg, L. (1986). Latchkey children and susceptibility to peer pressure: An ecological analysis. *Developmental Psychology*, 22(4), 433.
- Steinberg, L. (1993). Adolescence. (3rd ed.). North america:McGraw,Hill, Inc.
- Steinberg, L. (2002). Adolescence, 6th edition, (13. Bölüm, Çeviren: E. G. Kapçı), Mc Graw Hill.
- Steinberg, L. (2007). Risk taking in adolescence: New perspectives from brain and behavioral science. *Current directions in psychological science*, 16(2), 55-59.
- Steinberg, L. (2013). Ergenlik (Çeviren: F Çok), Ankara, İmge Kitabevi, s.21-254.
- Steinberg, L. D., & Çok, F. (2007). *Ergenlik*. İmge Kitabevi.
- Steiner, H., Feldman, S.S. (2008). Genel prensipler ve özel problemler. In. H. Steiner (ed.), Ergen terapisi.(Çev: Y. Özkardeşler Şallı). İstanbul: prestij yayınları.
- Sümer, N., Gündoğdu Aktürk, E., ve Helvacı, E. (2010). Anne-baba tutum ve davranışlarının psikolojik etkileri: Türkiye’de yapılan çalışmalara toplu bakış. *Türk Psikoloji Yazıları*, 13(25), 42-59.
- Swadi, H. (1999). Individual risk factors for adolescent substance use. *Drug and alcohol dependence*, 55(3), 209-224.
- Şahin M. (2007). Madde Bağımlılığı Konusunda Türkiye’de Yapılmış Olan Lisansüstü Tezler Üzerine Bir Değerlendirme Sağlık Eğitimi Anabilim Dalı. Ankara.
- Şahin, H. (2011). Lise Öğrencilerinde Mükemmeliyetçilik ve Saldırganlık İlişkisi. *İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*.
- Şahin, N. H., ve Durak, A. (1995). Stresle başa çıkma tarzları ölçeği: üniversite öğrencileri için uyarlanması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 10(34), 56-73.
- Şahiner, Ş. Y. (2012). Alkol Ve Madde Bağımlılarının Sosyodemografik Özellikler Çocukluk Çağı Travmaları Başa Çıkma Yöntemleri Ve Kişilik Özellikleri Açısından Karşılaştırılması Uzmanlık Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Şendil, G. (2003). Çocuk, ergen ve anne baba. *İstanbul: Çantay Yayınları*.
- Tanrıdağ, R. (2000). Sigara içme davranışı üzerinde denetim odağının etkisinin incelenmesi. *Kriz Dergisi*, 9(1), 21-26.
- Tartar G. (1993). Metropolitan Alanda Çocuk Suçluluğu İstanbul Çevresinde Yapılmış Bir İnceleme. Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana bilim Dalı Genel Sosyoloji ve Metodoloji Programı. İstanbul.

- Taş, A., Selvitopu, A., Bora, V., ve Demirkaya, Y. (2013). Meslek lisesi öğrencilerinin okul terk nedenleri. *Educ. Sci.: Theory Pract*, 13(3), 1551-1566
- Taşkın, Ü. (2012). *İletişim becerisinin çatışma eğilimi ve algılanan anne baba tutumları ile ilişkisi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ahi Evran Üniversitesi, Kırşehir.
- Tatlılıoğlu, K. (2014). Üniversite öğrencilerinin beş faktör kişilik kuramına göre kişilik özellikleri alt boyutlarının bazı değişkenlere göre değerlendirilmesi.
- Taylı, A. (2008). Okulu Bırakmanın Önlenmesi Ve Önlemeye Yönelik Uygulamalar. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 91.
- Tekin-Çatal, M. (2014). *Üniversite öğrencilerinin kişilik özelliklerine göre psikolojik yardım alma tutumları* Yüksek Lisans Tezi. 19 Mayıs Üniversitesi. Samsun.
- Telef, B. B. (2014). Ergenlerde olumlu ve olumsuz duygular ile riskli davranışlar arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 22(2), 573-590.
- Tepa, (2013). Türkiye’de ergen profili araştırması. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Müdürlüğü.
- Tezer, N., ve Arkar, H. (2013). Sosyal ilişkilerde kişilik özellikleri etkili mi? Sosyal ağ, yalnızlık ve algılanan sosyal desteğin aracı etki olarak incelenmesi. *Anatolian Journal of Psychiatry*, 14, 46-52.
- TÜİK (2000). 2000 Genel nüfus sayımı, nüfusun sosyal ve ekonomik nitelikleri. Türkiye: T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü.
- Tural Büyük, E., Duman, G. (2014). Farklı Okullarda Okuyan Lise Öğrencilerinin Yeme Tutum ve Davranışlarının Değerlendirilmesi. *The Journal of Pediatric Research* 2014;1(4):212-7. doi: 10.4274/jpr.58076
- Turner, R. J., Frankel, B. G., & Levin, D. M. (1983). Social support: conceptualization, measurement, and implications for mental health. In J. R. Greeley (Ed.), *Research in community and mental health* (67-111). Greenwich, CT: JAI Press.
- Türkiye İstatistik Kurumu. İntihar istatistikleri – Suicide statistics 2011. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, 2012;16.
- Türkmen, M., Çok, F., Karaman, N. G., ve Ercan, H. (2014). A General Review of Intervention Programs for Adolescents1. *Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 47(1), 187.
- Uğurel-Şermin, R. (1984). *Gençlik Psikolojisi*. İstanbul: İstanbul üniversitesi. Edebiyat Fak. Yayınları.
- Ulu, İ.P. (2007). An investigation of adaptive and maladaptive dimensions of perfectionism in relation to adult attachment and big five personality traits *Olumlu ve olumsuz mükemmelliyetçilik boyutlarının yetişkin bağlanma boyutları ve beş faktör kişilik özelliklerine göre incelenmesi.doktora tezi.Ortaoğlu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı*.
- Uludağlı, N. P., ve Sayıl, M. (2013). Suça Karışmış Ergenlerde Problem ve Olumlu Sosyal Davranışlar: Ergen, Anne ve Arkadaş Özellikleriyle İlişkileri. *Türk Psikoloji Dergisi*, 28(71), 57.
- Uludağlı, N. P., ve Sayıl, M. (2009). Orta ve ileri ergenlik döneminde risk alma davranışı: ebeveyn ve akranların rolü. *Türk Psikoloji Yazıları*, 12(23), 14-24.

- Uluğ, M.(2003). İlk ve ortaöğretimde gençlik ve rehberlik sempozyumu, Bildiri kitapçığı, Maltepe Üniversitesi, İstanbul.
- Ulukoca, N., Gökğöz, Ş., ve Karakoç, A. (2013). Kırklareli Üniversitesi öğrencileri arasında sigara, alkol ve madde kullanım sıklığı. *Fırat Tıp Dergisi*, 18(4), 230-234.
- Ulusoy, M. D., Demir, N. Ö., ve Baran, A. G. (2005). Ebeveynin çocuk yetiştirme biçimi ve ergen problemleri: Ankara ili örneği. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(3), 367-386.
- UNICEF, (2013).Ortaöğretimde sınıf tekrarı, okul terk sebepleri ve örgün eğitim dışında kalan çocuklar politika önerileri raporu. MEB. Ankara.
- Ülkü, S. (1978). Ergenlik Döneminde Arkadaşlık İlişkileri. *EĞİTİM VE BİLİM*, 2(11). Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ünlü, G. T., Aksoy, Z. T., ve Ersan, E. T. (2014). İntihar girişiminde bulunan çocuk ve ergenlerin değerlendirilmesi. *Pamukkale Tıp Dergisi*, 7(3), 176.
- Van Acker, R. (2007). Antisocial, aggressive, and violent behavior in children and adolescents within alternative education settings: Prevention and intervention. *Preventing School Failure: Alternative Education for Children and Youth*, 51(2), 5-12.
- Vardar, E., Sönmez, B., Şıpka, H., ve Karaca, E. (2015). Bağımlılık Tedavisini Terk Nedenlerinin Değerlendirilmesi.
- Vartanian, L.R. (2000). Revisiting the imaginary audience and personal fable constructs of adolescent egocentrism: a conceptual review. *Adolescence*, 35:639-661.
- Verheul, R. (2001). Co-morbidity of personality disorders in individuals with substance use disorders. *European Psychiatry*, 16(5), 274-282.
- Wentzel, K. R. (1989). Adolescent classroom goals, standards for performance, and academic achievement: An interactionist perspective. *Journal of educational psychology*, 81(2), 131.
- Wiatrowski, M. D., Griswold, D. B., & Roberts, M. K. (1981). Social control theory and delinquency. *American sociological review*, 525-541.
- Wiktorsson, S., Berg, A. I., Billstedt, E., Duberstein, P. R., Marlow, T., Skoog, I., & Waern, M. (2013). Neuroticism and extroversion in suicide attempters aged 75 and above and a general population comparison group. *Aging & mental health*, 17(4), 479-488.
- Winterbottom, M. R. (1958). The relation of need for achievement to learning experiences in independence and mastery. *Motives in fantasy, action, and society*. Princeton, NJ: Van Nostrand, 453-478.
- Woolfolk, A. E. (1993). Educational psychology. Fifth Edition. Allyn and Bacon Inc. Boston
- Wouters, E. J., Larsen, J. K., Kremers, S. P., Dagnelie, P. C., & Geenen, R. (2010). Peer influence on snacking behavior in adolescence. *Appetite*, 55(1), 11-17.
- Yalaki, Z., Çakır, İ., Taşar, M. A., Yalçın, N., ve Bilge, Y. D. (2012). Anne ve ergenlerdeki depresif belirtilerin ergen intiharları ile ilişkisi. *Dicle Tıp Dergisi*, 39(3).

- Yalaki, Z., Taşar, M. A., Yalçın, N., ve Dallar, Y. (2011). Çocukluk ve gençlik dönemindeki özkıyım girişimlerinin değerlendirilmesi. *Ege Tıp Dergisi*, 50(2).
- Yalçın, İ. (2004). Ailelerinden algıladıkları destek düzeyleri farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.*
- Yanbastı, G. (1996). Kişilik Kuramları. (1. Baskı). İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi
- Yancar, C. (2005). Madde bağımlılarında ikinci eksen komorbidite ve kişilik özelliklerinin bağımlılık şiddeti ve yaşam kalitesine etkisinin değerlendirilmesi. *Yayımlanmamış uzmanlık tezi. Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi.*
- Yaşan, A., ve Gürgen, F. (2004). Güneydoğu Anadolu Bölgesinde ergenlerde uçucu madde kullanım özellikleri. *Bağımlılık Dergisi*, 5, 28-34.
- Yavuzer, H., Demir, İ., Meşeci, F., Setrelin, Ç., (2005), gençliğin geleceğe ilişkin hedef ve beklentileri, *Yayımlanmamış Araştırma.*
- Yavuzer, H. (1981). Aile ve Çocuk.
- Yavuzer, H. (1987). Çocuk ve Suç, 3.Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi
- Yavuzer, H. (2003). Çocuğu tanımak ve anlamak. *İstanbul: Remzi Kitabevi*, 6.
- Yavuzer, H. (2006). *Çocuk eğitimi el kitabı*. Remzi Kitabevi.
- Yavuzer, H. (2007). Doğum öncesinden ergenlik sonuna çocuk psikolojisi (30. Basım).
- Yavuzer, H. (2011). Gençleri anlamak. *Remzi Kitabevi.*
- Yazgan İnanç, B., Bilgin, M., ve Kılıç Atıcı, M. (2004). Gelişim psikolojisi çocuk ve ergen gelişimi. *Adana: Nobel Kitabevi*, 229.
- Yazman, Ü. (1995). Lise gençliğinin psikoaktif maddelere bakışı ve kullanım oranlarının Türkiye-İstanbul örneği ile incelenmesi. *Uzmanlık tezi, İstanbul*, 16.
- Yektaş, Ç., Bildik, T., Özbaran, N. B., Sezen, K. Ö. S. E., ve Eremiş, S. (2014). Depresif kız ergenlerde intihar davranışının klinik özellikleri. *Yeniden sağlık eğitim derneği* (2009). Broşür okuldan kaçan çocuk ve gençler. <http://www.yeniden.org.tr/belge.asp?id=36> sayfasından alınmıştır.
- Yılmaz, T. (2000). *Ergenlikte risk alma davranışlarının incelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İzmir:Ege Üniversitesi.
- Yılmaz, V., ve Çelik, E. (2009). Lisrel ile yapısal eşitlik modellemesi I. Ankara: Pegem Akademi, pp 53.
- Yorgun, A. (2014). Lise Öğrencilerinde Okul Terki Riskinin İncelenmesi.(Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, PDR Bilim Dalı.
- Yörükoglu, A. (1983). Aile ve Çocuk. *İstanbul, Özgür yayınları*, 5.
- Yumru, M., Savaş, H. A., Herken, H., ve Kokaçya, M. H. (2008). İntihar ve kişilik. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 9, 232-237.
- Yurtsever, Z. (2011). Üniversite gençlerinde riskli davranışlar. *Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, sosyal bilimler enstitüsü, erciyes üniversitesi.*

Zincir, S. B., Zincir, N., Sünbül, E. A., ve Kaymak, E. (2012). Sigara Bağımlılığında mizaç ve karakter özelliklerinin bağımlılık dzeyeleri ile ilişkisi. *Journal of mood Disorders*, 2(4), 160-6.

EKLER

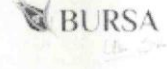
Ek Numarası	Başlık	Sayfa Numarası
EK 1	Bursa İl Milli Eğitim Müdürlüğü Araştırma izin formu	125
EK 2	Kişisel Bilgi Formu	126
EK 3	Riskli Davranışlar Ölçeği Örnek Maddeleri	127
EK 4	Beş Faktörlü Kişilik Ölçeği Örnek Maddeleri	128
EK 5.	Sosyal İlişki Unsurları Ölçeği Örnek Maddeleri	129

EK-1

Bursa İl Millî Eğitim Araştırma İzin Formu

mail alılacak

- mail
- il sayfa

T.C.
BURSA VALİLİĞİ
İl Millî Eğitim Müdürlüğü

Sayı : 86896125/605/5816691

05.06.2015

Konu: Çiğdem SANDIKÇI Araştırma İzni.

VALİLİK MAKAMINA

İlgi : M.E.B. Araştırma, Yarışma ve Sosyal Etkinlik İzinleri konulu 07/03/2012 tarihli ve 2012/13 sayılı Genelgesi.

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bölümü Yüksek Lisans öğrencisi Çiğdem SANDIKÇI'nın "Riskli davranış gösteren ergenlerin sosyal ilişki niteliği, beş faktörlü kişilik özellikleri açısından incelenmesi" konulu tez isteği Çiğdem Sandıkçı'nın 26/05/2015 tarihli 5399316 sayılı dilekçesi ile bildirilmektedir.

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bölümü Yüksek Lisans öğrencisi Çiğdem SANDIKÇI'nın "Riskli davranış gösteren ergenlerin sosyal ilişki niteliği, beş faktörlü kişilik özellikleri açısından incelenmesi" konulu tez çalışmasını Osmangazi, Yıldırım, Gürsu ve Mustafakemalpaşa ilçelerinde bulunan bazı liselerdeki öğrencilere uygulama isteği ilimizde oluşturulan "Araştırma Değerlendirme Komisyonu" tarafından incelenerek değerlendirilmesi sonucunda, araştırma ile ilgili çalışmanın okullardaki eğitim öğretim faaliyetleri aksatılmadan, araştırma formları aslı okul müdürlüklerince görülerek, gönüllülük esası ile okul müdürlüklerinin gözetim ve sorumluluğunda ilgi Genelge çerçevesinde komisyonumuzca uygun görülmektedir.

Makamlarınızca da uygun görülmesi halinde olurlarınıza arz ederim.

Mustafa KAHYA
İl Millî Eğitim Müdür Yardımcısı

OLUR
05.06.2015

Mustafa SEVİNÇ
Vali a.
İl Millî Eğitim Müdür V.

EK:
Anket Örnekleri (4 Sayfa)

Yeni Hükümet Konagı İl Millî Eğitim Müdürlüğü
Web: <http://bursa.meb.gov.tr>
E-posta: bursamem@meb.gov.tr

Ayrıntılı Bilgi: Engin SEYMEN VHKİ
Tel: (0 224) 256 70 00
Tel: (0 224) 215 25 39

Bu evrak güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır. <http://evraksorgu.meb.gov.tr> adresinden ebc1-cb14-3cd1-adba-b12f kodu ile teyit edilebilir.

EK-2
Kişisel Bilgi Formu

Okul adı:						
Sınıf düzeyiniz	9. sınıf ()	10. sınıf ()	11. sınıf ()	12.sınıf ()		
Sosyoekonomik düzeyiniz	0-1000 TL ()	1000– 2500 TL ()		2500—()		
Anneniz ve Babanız	Birlikte ()		Ayrı ()			
CİNSİYET	KIZ ()		ERKEK ()			
Başarı durumunuzu nasıl değerlendiriyorsunuz?	Düşük ()		Orta ()		Yüksek ()	
Annenizin eğitim düzeyi nedir?	Herhangi bir okul mezunu değil ()	İlkokul ()	Ortaokul ()	Lise ()	Üniversite ()	Lisansüstü()
Babanızın eğitim düzeyi nedir?	Herhangi bir okul mezunu değil ()	İlkokul ()	Ortaokul ()	Lise ()	Üniversite ()	Lisansüstü()

EK-3**RİSKLİ DAVRANIŞLAR ÖLÇEĞİ ÖRNEK MADDELERİ**

İFADELER SİZE NE KADAR UYGUN?	KESİNLİKLE UYGUN DEĞİL	UYGUN DEĞİL	KISMEN UYGUN	UYGUN	KESİNLİKLE UYGUN
1. Arkadaşlarımla ağız kavgası yaptığım olur.					
2. Karamsar biriyim					
3. Çevremdekilerin eşyalarını izinsiz olarak alırım.					
4. Eğlence olsun diye arkadaşlarımla canını acıtmaktan hoşlanırım.					
5. Hakkımı kavga ederek savunurum.					
6. Canım sıkıldığında sigara içerek rahatlarım.					

EK-4**BEŞ FAKTÖRLÜ KİŞİLİK ÖLÇEĞİ ÖRNEK MADDELERİ**

Ben,	Hiç Katılmıyorum	Çok az katılıyorum	Biraz Katılı- yorum	Oldukça katılıyorum	Çok fazla katılıyorum
1. Konuşkan biriyim	1	2	3	4	5
2. Başkalarının hatasını bulmaya yatkınım	1	2	3	4	5
3. Bir işi tam yaparım	1	2	3	4	5
4. Karamsar, hüzünlü biriyim	1	2	3	4	5
5. Orjinal biriyim, yeni fikirler üretirim	1	2	3	4	5
6. İçine kapanık biriyim	1	2	3	4	5
7. Yardımseverim	1	2	3	4	5
8. Bazen dikkatsiz davranabiliyorum	1	2	3	4	5

EK-5**SOSYAL İLİŞKİ UNSURLARI ÖLÇEĞİ ÖRNEK MADDELER**

İFADELER SİZE NE KADAR UYGUN?	Benim için asla geçerli değil	Benim için pek geçerli değil	Benim için biraz geçerli	Benim için oldukça geçerli	Benim için tamamıyla geçerli
1-Arkadaşlarımla birlikteyken, kendim olabiliyorum ve rahatlayabileceğimi hissediyorum.					
2-Birçok arkadaşımın hayatla ilgili konularda ortak bakış açısına sahibim.					
3- Beni tanıyanlar, bana güvenir ve saygı duyar.					
4-Ne olursa olsun, ihtiyacım olduğunda ailemin yanımda olacağını bilirim.					
5-Bir şeyler yapmak için dışarı çıkmak istediğimde, birçok arkadaşımın bunları benimle birlikte yapmaktan hoşlanacağını bilirim.					

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı SOYADI : Çiğdem SANDIKÇI
Doğum Yeri* : Eskişehir
Doğum Tarihi* : 04.07.1989

Eğitim Durumu

Lise Eskişehir Yunus Emre Lisesi(YDA) 2007
Lisans Gazi Üniversitesi 2012
Yüksek Lisans Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Mezuniyet yılı

Yabancı Dil Yabancı diller düzeyi de belirtilerek yazılmalıdır.
İngilizce: Okuma (İyi), Yazma (İyi), Konuşma (Kötü)

Mesleki Geçmiş

Görev	Kurum	Çalışma Tarihleri
Okul Psk. Dan.(MEB)	Ortaöğretim	2016-2018
Okul Psk. Dan (MEB)	Okul Öncesi	2015-2016
Okul Psk. Dan (MEB)	Ortaokul	2012-2015

Yayımlar

Özabacı, N.,Gamsız, Ö., Biçen Kartal, Ş., ALTINOK, A., Dursun, A., Sandıkçı, Ç. (2015). Boşanmış kadınların umutsuzluk düzeyleri ve sosyal destek alma durumları. International Journal of Human Sciences: 456 - 479

Panel

Altunbaş, T., Dursun, A., Sandıkçı, Ç. (2015). Eğitimde PDR Hizmetleri: Örnek Uygulamalar. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Sandıkçı, Ç. (2016). Ergenlerde Riskli Davranışlar. Kırıkkale Üniversitesi.

Sandıkçı, Ç. (2017). Tüm Kademelerde Rehberlik ve Psikolojik Danışma Uygulamaları. Uludağ Üniversitesi

Sertifikalar

Bilgisayar Sertifikası

Hızlı Okuma Sertifikası

Hafıza Teknikleri Sertifikası

Türkiye Bağımlılıkla Mücadele

İletişim

Gsm: 0506 804 2364

E-posta adresi

citlenbik.cigdem@hotmail.com

